

QUARTA PART

**La tradició crítica del platonisme de
Grote a Popper.**

I. George Grote i les controvertides amistats de Sòcrates.

Des dels anys 30, alguns intel·lectuals britànics es queixaven de la manca d'atenció a Plató en la vida acadèmica britànica. Abans en comentar la sàtira *Crochet Castle* de Thomas Love Peacock, observàvem com aquest escriptor i hel·lenista es mostrava molt escèptic, l'any 1831, quant a la possibilitat que Plató fos mai editat o llegit a Anglaterra. I, per tant Peacock, dubtava també que l'estètica sensual de l'escultura grega -en aquest cas concret, la bellesa espiritual de l'Afrodita urània esplendorosament nua- aconseguís d'ésser entesa pels acadèmics, mentre no apareguessin els primers lectors potencials del filòsof atenès: "(supposing either of our Universities to have printed an edition of Plato), or to any one else who can be supposed to have read Plato, or indeed to be ever likely to do so, I would very willingly show these figures; because to such they would, I grant you, be the outward and visible signs of poetical and philosophical ideas"¹⁰⁸⁹.

En un context diferent, l'any 1840, en la ressenya conjunta de la versió anglesa de les introduccions als diàlegs de Plató de Schleiermacher i de la traducció de *The Life of Sokrates* del Dr. G.Wiggers, John Stuart Mill deplora la manca de formació clàssica del jovent britànic, i en concret: la manca d'estudis sobre Plató: "school-books intended to facilitate the study of even the easier parts of the writings of Plato are still almost a desideratum among us"¹⁰⁹⁰. Però la protesta de Mill també incloïa la ignorància de Plató en el món universitari, puix que, el 1834, va denunciar enèrgicament que a Oxford "of the young men who have obtained university honours during the last ten years, we are much misinformed if there be six who had even looked into his writings"¹⁰⁹¹. Frank M. Turner al·ludeix igualment a les dificultats que tingué l'articulista encarregat de la filosofia platònica en l'*Encyclopaedia Metropolitana* dels anys 40 per a trobar bibliografia en anglès sobre Plató¹⁰⁹². El mateix George Henry Lewes, company sentimental de George

1089. Thomas Love Peacock, *Nightmare Abbey / Crochet Castle*, p. 187.

1090. "Two Publications on Plato", en John Stuart Mill, *Essays on Philosophy and the Classics*, p. 242.

1091. En "Headnote to The Protagoras". En J.M. Robson ed., *Collected Works*, vol. XI, pp. 39-61.

1092. Les paraules literals de l'articulista foren: "Plato's writings are in the present day indiscriminately treated". Citat per Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 369.

Eliot, estudiós de Hegel, seguidor de Comte i autor d'una **Història Biogràfica de la Filosofia** del 1845, afirmava, tot i la seva distància ideològica envers el platonisme, que el filòsof atenès "is often mentioned and even quoted at second-hand; but he is rarely read, except by professed scholars and critics"¹⁰⁹³. Sembla que ni tan sols aquestes lectures esparses es feien a les aules universitàries, fins que justament un d'aquests neòfits, Benjamin Jowett, decretà a Oxford l'any 1847: "Aristotle is dead, Plato is alive"¹⁰⁹⁴. Arran del seu nomenament com a Professor Regi de grec l'any 1854, Jowett intentà de ressuscitar Plató i inicià un curs -inèdit- sobre **La República** que durà molts anys.

John Stuart Blackie, amic de Jowett, feia el mateix a Escòcia, bastint així aquell pont que, fins als anys 60, ell cregué impossible de travessar. Però n'era tant, de desconegut, Plató? Si més no és poc significatiu que Peacock, l'any 1831, digués que Plató no havia estat traduït ni tractat, quan, de fet, l'any 1804 ja havia aparegut l'edició completa -amb introducció, comentaris i notes- del *Corpus Platonicum* a cura del seu amic Thomas Taylor, i del llavors difunt Floyer Sydenham. Shelley, per la seva part, havia acabat, l'any 1818, l'elogiada versió del *Convit* acompanyada d'un tímid assaig sobre l'amor grec, i Coleridge havia dividit el món en platònics i aristotèlics un estiu del 1830, a més d'haver fet reiterades professions de platonisme.

Nogensmenys, la Universitat encara no prestava a Plató l'atenció que es mereixia i l'acusació de Peacock no feia sinó denunciar aquesta deficiència. Taylor, ja ho hem vist, no era pas un erudit, sinó un *dissenter* que mai no va tenir accés a una educació universitària. La seva traducció reflectia la manca de rigor pròpia de l'afecionat i del cultista dels misteris per damunt de la fidelitat al text. D'altra banda, Shelley i Coleridge, malgrat llur apassionament per la filosofia platònica, eren poetes que no podien suplir l'autoritat acadèmica d'un estudiós reconegut. Peacock, doncs, tenia raó: la universitat no havia ni traduït ni estudiat l'obra de Plató en el primer quart de segle, encara que, en cercles no estrictament acadèmics, hi haguessin hagut intents de conèixer la seva filosofia. Kathleen Raine, estudiosa més constant de Thomas Taylor, ens recorda que, tal i com avençarem en el capítol pertinent, a començaments del segle dinou, molts treballs del *Ficino anglès* eren publicats anònimament o sota noms falsos, i que el Duc de Norfolk servava tancada amb clau l'edició completa del Plató de Taylor. La coneguda teòsofa afegeix amb to de complicitat: "Taylor's professions of Platonism were as outrageous as was Shelley's Hellenistic atheism a generation later to the Master and Fellows of University

¹⁰⁹³. *Ibid.*, pp. 369-370.

¹⁰⁹⁴. Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, p. 229. I Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, pp. 373-374.

College"¹⁰⁹⁵. Finalment, cinc anys després del **Crochet Castle** de Peacock, apareix el 1836 la versió anglesa de la introducció de Schleiermacher a la seva edició de Plató publicada originàriament a Alemanya entre el 1807 i el 1828¹⁰⁹⁶. A poc a poc, doncs, el Plató clandestí comença a sortir de l'armari.

Els "*Platoferits*" de la primera meitat de segle vivien el naixent *Gusto Greco* -i la seva dosi de platonisme- més com un sentiment o religió que no pas com una filosofia. Segons que recorda Turner, Montagu Burrows adverteix el 1860 que, sense el contrapès de l'assenyat Aristòtil, "The enthusiastic Platonist may become a mere visionary"¹⁰⁹⁷. I, encara el 1887, l'editor del **Menó**, Saint George Stock, defineix el "platonista" com un ésser difícilment classificable com a filòsof, del qual tan sols es pot inferir que "he has an enthusiastic belief in the immortality of the soul, grounded on somewhat shaky arguments, and thinks that ignorance lies at the root of evil. There perhaps the matter ends."¹⁰⁹⁸. Tant un crític com l'altre parlen d'*entusiasme*, un terme amb connotacions molt platòniques¹⁰⁹⁹ que evoca els raptos místics de la inspiració poètica en l'**Ió** i el **Fedre**, però que el mateix Plató va separar de la gradual i serena via filosòfica envers l'*epistēmē*.

El presoner del llibre VII de **La República**, aquell que és arrossegat fora de la caverna i que de sobte veu la llum del sol, sent mal als ulls i s'enlluerna perquè tanta claror li resulta insuportable. "Perquè" diu Sòcrates "li mancava el costum, si hagués de veure les coses de dalt"¹¹⁰⁰. Amb la qual cosa, hom suggereix que la violència de l'èxtasi místic no és el camí que va de l'*aísthesis* a la *noēsis*, sinó el símptoma de la il.luminació exercida per les muses, que, per a Plató, és vàlida -tot i que amb reserves- en termes de possessió divina o *manía*. És aleshores quan el poeta rep el missatge dels déus i el transmet sense participar-hi. Tanmateix, són possiblement la influència de Taylor -mai prou reconeguda- i el conseqüent platonisme del romanticisme, les causes per les quals els anglesos despullaren de racionalitat la filosofia de Plató i la qualificaren durant força temps com "a vague, mystical manner of thinking, given to irresponsible raptures and contemptuous of the plodding of the intellect"¹¹⁰¹. La veritat, però, és que el savi, el filòsof-rei de Plató, no comptava només amb la rauxa de l'*enthousiasmós*.

1095. Kathleen Raine, "Thomas Taylor, Plato and the English Romantic Movement", p. 103.

1096. **Platons Werke**, 6 vols. Berlin 1807-1828.

1097. Frank M. Turner, **The Greek Heritage in Victorian Britain**, p. 377.

1098. *Ibid.*

1099. Cf. **Ió**, 535c; **Fèdre** 249e, 253a, 263d; **Timeu** 71e.

1100. **Rep.** VII, 516a.

1101. David Ritchie, en 1902, citat per Frank M. Turner, **The Greek Heritage in Victorian Britain**, p. 377.

Els factors que més van condicionar l'estudi de Plató foren la particular i gairebé exclusiva visió del platonisme com una forma de pensament poètic juntament amb les crítiques d'Aristòtil de les tesis del mestre. És per això que un coneixement profund i sobri dels textos aristotèlics com el que feu Grant, l'any 1857, permeté de posar en qüestió la clàssica abstracció o etèria inconsistència de les doctrines platòniques, i va destriar allò que el romanticisme havia lligat: la filosofia de la poesia. Ni el mateix Grant arribà a superar del tot aquest *cliché*, ja que recomanava una lectura *sensible* dels diàlegs: "Plato is to be regarded as a dynamical force, rather than as the setter forth of a system; and in modern times we may feel that to imbibe, if possible, his spirit, is of more value than to garner his conclusions"¹¹⁰². Reconeix, tanmateix, les riques contribucions filosòfiques de Plató, sobre les quals Aristòtil aixecà un sistema de pensament més organitzat: "He thus codified Plato, and translated him into the prose of dogmatic theory, at the same time that he carried further and completed many of his results and suggestions"¹¹⁰³. Tot plegat, la gran antinòmia Plató-Aristòtil es començava a qüestionar i col·locar en el seu lloc.

L'any 1841, el teòleg ortodox William Sewell, a qui Frank M. Turner atribueix l'alba de l'ensenyament de Plató a Oxford, va presentar un recull d'assaigs reunits sota el títol -una vegada més- d'**Introduction to the Dialogues of Plato**, on equiparava la república platònica amb una Commonwealth de l'Església cristiana¹¹⁰⁴. Sewell havia fet el pas des d'Aristòtil a Plató i, ara, aquest havia deixat d'ésser patrimoni quasi exclusiu dels poetes per a passar a mans religioses, però calia alliberar-lo més perquè parlés. El març de 1865, Jowett escriu a Blackie a propòsit de Plató: "There is nothing good, I fear, in English on this subject"¹¹⁰⁵. Poques setmanes abans, havia sortit a la llum el llibre de Grote, però Jowett encara no ho sabia. Plató entrava triomfalment a la vida intel·lectual britànica gràcies a Grote, ni més ni menys un utilitarista, racionalista, demòcrata radical, descregut i admirador dels sofistes. O, dit altrament, l'antidot eficaç per contrarestar la fama de Plató com a tocaboires.

1. George Grote no era, contràriament al que es podria esperar, un home d'Oxford o Cambridge. Els doctorats que ostentà de totes dues grans universitats¹¹⁰⁶ eren honorífics i atorgats com a reconeixement a la seva gran tasca historiadora i a la fundació del University College de Londres que ell mateix havia promogut. La manca de titulacions

¹¹⁰². Sir Alexander Grant, *The Ethics of Aristotle, Illustrated with Essays and Notes*, 4th edition, p. 181

¹¹⁰³. *Ibid.* p. 182.

¹¹⁰⁴. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, pp. 375-376.

¹¹⁰⁵. *Ibid.* p. 371.

¹¹⁰⁶. Oxford, en 1853, i Cambridge en 1861. Cf. John Vaio, "George Grote", en *Classical Scholarship*, pp. 119-124.

acadèmiques no fou, en el seu cas, resultat d'una opció personal, sinó que li vingué imposada pel deure d'atendre els negocis d'una família puixant i tenaç. Com a resultat de tal renúncia, les seves enèrgiques iniciatives a favor de l'ensenyament universitari duien la marca d'una certa frustració. Així almenys ho palesa en un discurs pronunciat l'any 1846, en què exhortava a les institucions a corregir "the mistaken impatience with which parents, often under no pressure of necessity, abridge those years requisite for their sons' complete education and hurry him into professional life a half-educated man"¹¹⁰⁷. Malgrat això, potser gràcies a aquesta deficiència, Grote fou un dels classicistes més atípics i lliures del seu temps.

Fill d'un pròsper banquer de la City, treballava eficaçment en l'empresa paterna i alternava el lleure entre el seu escó a la *Cambra dels Comuns* amb els filòsofs radicals -l'ala més esquerrana dels Whigs- i l'estudi del grec, el llatí, l'alemany i la filosofia antiga: "occupation with Grecian Philosophy is interesting, instructive and salubrious"¹¹⁰⁸. L'afinitat política amb els utilitaristes, el desig de coneixement i també l'atzar, el van acostar, des de molt aviat, al gran historiador de Grècia Connop Thirlwall, a James Mill que esdevingué per a ell una mena de director espiritual, al fill d'aquest, John Stuart Mill, a Jeremy Bentham i a l'economista David Ricardo. Era també un convidat obligat a les tertúlies d'historiadors i intel·lectuals a casa de Lord Stanhope, on alternava amb personatges com ara Macaulay o Darwin els quals van parlar d'ell en termes de veritable admiració¹¹⁰⁹. Un conjunt molt atractiu i avantguardista d'amistats que segurament li compensava, almenys en part, la falta d'una formació acadèmica.

Quan la Reina Victòria pujà al tron, Grote formava part del seu primer parlament com a *M. P.* per la ciutat de Londres. M. L. Clarke, el seu biògraf, explica que, durant les llargues estones en què esperava l'arribada dels impuntuals col·legues parlamentaris a les sessions de rutina, "he found time to read through most of Plato in a committee room"¹¹¹⁰. Però, ja abans del 1825, quan emprèn l'estudi acurat de Plató, "he was already well read in modern philosophy and had adopted the views of the Utilitarian school"¹¹¹¹. Aquesta modernitat es fa evident en la seva interpretació del pensament socràtic, molt afí a la dels

¹¹⁰⁷. Martin L. Clarke, *George Grote, a biography*, p. 22.

¹¹⁰⁸. *Ibid.* p. 134.

¹¹⁰⁹. Cf. Charles Darwin, *Autobiografía*, p. 59: "Después del almuerzo estuve paseando con George Grote por Chevening Park ... y quedé gratamente impresionado por su interesante conversación y por la simplicidad ... de sus maneras".

¹¹¹⁰. *Ibid.* p. 63.

¹¹¹¹. *Ibid.* p. 135.

Mill, pare i fill. És el mètode, "Plato's mode of investigation"¹¹¹², el que atreia els utilitaristes i no pas el contingut ideològic de Plató, qualificat per Mill de "poetic fancies or philosophic conjectures"¹¹¹³. Grote s'apropà a Plató des d'aquesta perspectiva i hi aportà un sòlid coneixement dels resultats de la recerca alemanya. La barreja del seu pensament empirista i *radical* amb la contemplativa i anti-democràtica filosofia de Plató donà com a resultat un llibre especial i capdavanter.

2. No fou ni molt menys aquest seu estudi sobre Plató i Sòcrates el primer que sortia a la llum. L'any 1856, Grote havia publicat una impressionant **History of Greece** en dotze volums¹¹¹⁴, que segueix essent un clàssic sobre el tema i que li valgué més endavant el títol de "the historian of Greece"¹¹¹⁵. I, encara en aquest segle, l'any 1952, l'hellenista italià Arnaldo Momigliano, després d'afirmar que la història grega és creació dels britànics, atribueix a George Grote una paternitat quasi absoluta: "all ... studies on Greek history of the last fifty years of the 19th century are either for or against Grote"¹¹¹⁶. Aquesta valoració, ja ho veurem, es podria perfectament repetir pel que fa als estudis sobre Plató de Grote.

En la tercera edició de la **History of Greece** del 1855, el llavors ja ex-parlamentari Whig¹¹¹⁷ va ampliar les seves propostes amb notes molt concretes i clarificadores. En concret, en el dens capítol 1xvii¹¹¹⁸, havia fet la seva polèmica reflexió a favor dels sofistes, que provocà la resposta de Zeller el 1859¹¹¹⁹, el qual, tot recolzant sobre l'autoritat de Plató, desqualificava l'aportació moral de *Die Sophistik*. Grote va formular llavors el que, l'any 1865, seria un plantejament molt més elaborat: els sofistes no eren pas l'antítesi del seny socràtic; ans al contrari, "a person more thoroughly Eristic than Sokrates, never lived"¹¹²⁰. Amb els sofistes i amb Sòcrates -que Grote considerava el més qualificat

¹¹¹². John Stuart Mill, *Autobiography*, citat en Martin L. Clarke, *George Grote, a Biography*, p. 134.

¹¹¹³. *Ibid.* p. 135.

¹¹¹⁴. O deu, segons es tracti de les darreres edicions. Cf. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 287, n.28. Jo vaig consultar la de AMS Press, New York, 1971, en deu volums.

¹¹¹⁵. Cf. Benjamin Jowett. Introducció al Sofista de Plató, *The Dialogues of Plato translated into English with Analyses and Introductions*, 1st. edition, (Oxford University Press, 1871), p. 326: "the distinguished historian of Greece ...". Sense mencionar el nom. En aquesta quart part de la tesi les cites o referències a les introduccions de Jowett als diàlegs de Plató corresponen a *The Dialogues of Plato*, 4th edition 1953.

¹¹¹⁶. Citat per John Vaio, "George Grote", p. 119. Cf. Frank M. Turner, *The Greek Heritage and Victorian Britain*, p. 213, que aclareix que es tracta dels estudis *alemanys*.

¹¹¹⁷. De fet, va exercir com a tal entre 1833 i 1841, quan es va retirar de la vida política per dedicar-se a la recerca.

¹¹¹⁸. Cf. W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, p. 11.

¹¹¹⁹. E. Zeller, *Die Philosophie der Griechen*.

¹¹²⁰. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. 124.

de tots¹¹²¹. s'iniciaria, segons ell, un període transcendent en la història de la filosofia. Un cop superades les eres cosmocèntrica i dogmàtica, la filosofia iniciava una fase racional i crítica, o, com diria Comte, *positiva*¹¹²², en què tots els pressupòsits anteriors van ser qüestionats, especialment per Sòcrates i Plató.

La interpretació de Grote, inspirada en el demble racionalista¹¹²³ de la versió històrica de James i John Stuart Mill, havia passat també pel filtre crític de la **Història de la Filosofia** de Hegel, ja fos per a seguir-la, per a rebatre-la o fins i tot per a superar-la. Així doncs, d'una banda la interpretació utilitarista de la filosofia grega considera que els sofistes havien aportat al jovent l'ensenyament del *savoir faire* democràtic, com els mestres intel·lectuals que eren en la gran Atenes idealitzada per Grote, preocupada aleshores pels problemes polítics i morals, tal com ja havia observat Hegel¹¹²⁴. D'altra banda, el Sòcrates platònic plantejava els debats com una forma didàctica de saviesa intel·lectual i moral: "He knew how to discriminate pretended from real language ... He found men full of confident beliefs on these ethical and political topics"¹¹²⁵. I d'això en féu un apostolat de vida. Ens trobem ara a l'era de la *philosophia de caelo devocata*, tot especulant al voltant dels afers humans per damunt dels misteris de la natura. Es tractava en realitat d'un esglaió superior en l'evolució intel·lectual de la humanitat, a la manera traçada per Vico, Hegel i Comte. De fet, la definició que en va fer Hegel era a la base de la de Grote: "Les Sophistes sont les maitres de la Grèce, c'est par eux que la culture proprement dite y est venue à l'existence. Ils ont pris la place des poètes et des rhapsodes qui étaient auparavant les maitres universels. La religion n'était pas didactique; l'enseignement en était absent"¹¹²⁶. També per a Grote la prova de foc d'un pensament autènticament filosòfic era la seva capacitat d'ésser transmès pedagògicament¹¹²⁷.

1121. *Quarterly Review*, 125. Art. ii, p. 53, en una nota de *History of Greece*, vol. VII, pp. 80-81.

1122. Atenció amb l'ús polisèmic d'aquesta paraula en el llenguatge filosòfic del segle XIX. Vegeu més endavant p. 123 i n. 273.

1123. La meva reserva es deu a l'afirmació cautelosa de Martin L. Clarke, *George Grote, a Biography*, p. 135: "Grote's point of view was exactly that of the Mills. Though there is no direct evidence to that effect, his interest in Plato and his attitude towards him no doubt derived from James Mill". (El subratllat és meu.)

1124. Hegel, *Leçons sur L'Histoire de la Philosophie*, vol. II, p. 245: "ils préparaient à la vocation universelle de la vie grecque, à la vie politique, à être homme d'État".

1125. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. x.

1126. Cf. *ibid.* vol. II, p. 244.

1127. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, p. xii, n. 1: "You do not possess 'perfect knowledge', until you are able to answer, with unfaltering promptitude and consistency, all the questions of a Sokratic cross-examiner - and to administer effectively the like cross-examination yourself, for the purpose of testing others". Il·lustra el seu comentari amb una cita d'Aristòtil: "En definitiva, lo que distinge al sabio del ignorante es el poder enseñar, y por esto consideramos que el arte

3. Tant Comte com Hegel estaven de moda a Londres i, amb més distància, a l'Oxford dels anys seixanta. Els intel·lectuals britànics d'avantguarda, d'acord amb la línia marcada per Coleridge estudiaven la filosofia de l'idealisme alemany -tendència seguida igualment pels teòlegs anglicans amb objectius diferents. Van aparèixer estudis sobre Hegel, Strauss i Feuerbach, traduïts i tractats per personalitats rellevants com ara G.H. Lewes, George Eliot i T.H. Green, i també aparegueren atacs com el de l'anglicà Connop Thirlwall. Les classes de Jowett al Balliol, on tocà el hegelianisme, assenyalen que la influència de Kant i, sobretot, de Hegel incidiren probablement en l'interès britànic per les idees gregues. En la **Història de la Filosofia** de Hegel la secció corresponent al pensament grec ocupa 930 pàgines, o sigui, dos terços del total¹¹²⁸, de les quals Sòcrates, els sofistes, Plató i Aristòtil tenen, si fa o no fa, unes 130 pàgines cadascú. Grote, coneixedor de l'alemany i lliure de la censura acadèmica, no tan sols cita Hegel, sinó que en comparteix i desenvolupa l'apreupament de l'actitud crítica i alliberadora del pensament sofista i la fe en una *Cultura* cívica raonada que desplaçés l'automatisme mimètic de la *Sittlichkeit*.

En efecte, Hegel sosté que "la réflexion fait que l'homme ne se contente plus d'obéir aux lois comme à une autorité et à une nécessité extérieure: il veut trouver sa satisfaction en lui-même, se convaincre par sa propre réflexion de ce qui est obligatoire pour lui, de ce qui est but pour lui et de ce qu'il a à faire dans ce but"¹¹²⁹. Grote era també un iconoclasta de l'obediència cega als valors convencionals. La vocació filosòfica cridava només els "individual reasoners, who dissent from the unreasoning belief which reigns authoritative in the social atmosphere around them, and who recognise no correction or refutation except from the counter-reason of others"¹¹³⁰. Malgrat les coincidències importants, no podríem, però, titllar l'*historiador de Grècia* de hegelianista *stricto sensu*, car, com diu Frank M. Turner, no es pot bastir cap pont entre l'idealisme i l'empirisme crític¹¹³¹. Ara bé, és sobretot en la valoració del platonisme posterior a Plató, on el pensador alemany i l'anglès prenen camins irreconciliables.

El sector més secular i científic de la *intelligentsia* nacional victoriana s'interessava igualment pel positivisme de Comte encara que no tots compartissin l'orientació política del conservador deixeble de Saint-Simó. De fet, per a Grote, la *revolució* socràtica va consistir en "that transition which Auguste Comte considers to be the natural progress of

es más ciencia que la experiencia, pues aquéllos pueden y éstos no pueden enseñar". *Metafísica*, A,1, 981 b, 8. Traducció castellana d'Agustín García Yebra, (Madrid, Ed.Gredos, 1970).

1128. Walter Kaufmann, Hegel, pp. 269-271.

1129. Hegel, *Leçons sur L'Histoire de la Philosophie*, vol. II, p. 246.

1130. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. viii.

1131. *Ibid.* p. 291.

the human mind: to explain phenomena at first by reference to some personal agency, and to pass from this mode of explanation to that by metaphysical abstractions"¹¹³². No hi ha dubte, doncs, que considerava el vessant racionalista de Sòcrates com a l'aportació més lloable de l'època sofística, i com Comte veia la concepció cíclica de la història en termes d'un desenvolupament de la ment humana des d'un estat d'automatisme moral fins a la consciència crítica. La filosofia dialèctica, el pensament autènticament filosòfic, la cultura occidental, haurien començat segons Hegel amb Sòcrates i els sofistes: "L'enseignement que les Sophistes ont dispensé portait sur la sagesse ... Le besoin de se déterminer par le penser à l'égard des diverses situations et non plus simplement par oracle, par coutume, par passion, par les impressions du moment, -ce besoin de réflexion devait nécessairement s'éveiller en Grèce ... on n'en est plus à croire, mais à examiner... Cette culture, la Grèce la doit aux Sophistes"¹¹³³. Grote ho va tenir molt en compte, però certament hi introduí matisos.

4. Conseqüentment, examinem ara una mica les coordenades del capítol 1xvii de la *History of Greece*. En primer lloc, què era, segons Grote, un sofista? "A Sophist, in the genuine sense of the word, was a wise man -a clever man- one who stood prominently before the public as distinguished for intellect or talent of some kind"¹¹³⁴. Malauradament, diu, l'enginy dels sofistes i el cobrament d'honoraris per llur ensenyances van despertar enveges i sospites de corrupció, "which modern writers have been so ready not only to admit but to magnify"¹¹³⁵. Malgrat haver disparat la sageta contra Eduard Zeller -el venerable interlocutor i opositor de Grote-¹¹³⁶, tant aquest com sobretot el ja difunt Hegel hi podien estar força d'acord. En honor a la veritat, fou Hegel el primer a rompre una llança a favor dels sofistes i Grote el va secundar. Diu el filòsof alemany: "Le terme de sophistiquerie est pris dans un sens péjoratif ... Il nous faut écarter et oublier ce sens péjoratif. Ce que nous envisageons au contraire à present, c'est d'examiner précisément le coté positif, proprement scientifique, de la position des Sophistes en Grèce"¹¹³⁷. És curiós d'observar l'ús aparentment antagònic de l'adjectiu *positiu* per part de Hegel i de Grote

1132. *Ibid.*, vol. II, pp. 407-408.

1133. Hegel, *Leçons sur L'Histoire de la Philosophie*, vol. II, pp. 244-245.

1134. George Grote, *History of Greece*, vol. VII, p. 32.

1135. *Ibid.* p. 38.

1136. George Grote, malgrat els desacords mantenia una polèmica força versallesca amb Zeller arran les publicacions gairebé contemporànies de llurs respectius *capolavori*: la *History of Greece* del primer, publicada per primer cop entre 1846 i 1856, i *Die Philosophie der Griechen* de Zeller, primera edició entre 1844-52 (Cf. W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. III, p. 11). Sobre Zeller diu George Grote: "and his history, which is *the best that I know...*" Cf. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. 389 nota.

1137. Hegel, *Leçons sur L'Histoire de la Philosophie*, vol. II, p. 243.

-sense considerar aquí el que en va fer Comte. El primer l'empra, en principi, com a sinònim de científic i raonat, i el segon, ben al contrari, com a sinònim d'afirmatiu i dogmàtic, o sigui, anti-sofista¹¹³⁸. Sòcrates i la dialèctica sofística són bons per a Grote precisament per ser *negatius*. Amb tot, segueix Hegel en l'essencial de la idea: la sofística té elements altament científics que es basen en l'ús constant de la dialèctica per tractar d'esbrinar al màxim la qüestió estudiada.

Nogensmenys, "l'historiador de Grècia" anà encara més lluny: "Sokrates is so denominated ("sofista"), not merely by Aristophanes, but by Aeschines¹¹³⁹ Plato is alluded to, as a Sophist, even by Isokrates ... Timon ... designated them all, including Plato and Aristotle, by the general name of Sophists"¹¹⁴⁰. La ruptura amb la tradició que distingeix els sofistes de Sòcrates iniciada per Plató, ja l'havia provocada Hegel, però Grote la dugué a les últimes conseqüències: "...Sokrates was the great representative of the Sophists, distinguished from them only by his higher eminence and by the peculiarity of his life and teaching ..." ¹¹⁴¹. Aquesta tesi, *épatant* fins a un cert punt, va trobar molta resistència tant llavors com més endavant, l'any 1865, quan la radicalitzà en el seu treball sobre Plató, perquè, com assenyala Zeller, tal vegada juga indiscriminadament amb els dos significats de la sofística: l'ofici de mestre de filosofia, i la tècnica retòrica aplicada a l'especulació filosòfica.

Tanmateix, el raonament de Grote és força complex fins al punt -tot allunyant-se una vegada més de Hegel- de fer distincions importants entre Sòcrates, Plató i el seguici de sofistes. Quina diferència hi havia entre uns i altres? Bàsicament, el contingut filosòfic i el tipus de compromís social. Els sofistes feien ús de l'erística o gimnàs retòric, alhora que practicaven tant les possibilitats del pensament especulatiu, com la tolerància derivada d'una acceptació de la relativitat del coneixement. Però les servituds de l'ofici de mestres de l'*establishment* els obligaven a mantenir-se dins de les convencions: "It ought never to be forgotten that those who taught for active life were bound by the very conditions of their profession to adapt themselves to the place and the society as it stood"¹¹⁴². Per tant, diu Grote, ni Zeller ni Hegel tenen raó de considerar els sofistes com a els pioners de la consciència analítica, ni molt menys com a contraculturals. Aquest honor correspongué al

1138. "The new element of dialectic: the force of the negative arm in Grecian philosophy, brought out into the arena, against those who dogmatized or propounded positive theories..." , George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. 105.

1139. George Grote, *History of Greece*, vol. VII, p. 32.

1140. *Ibid.* p. 33.

1141. *Quarterly Review*, 125. Art. ii, p. 53, en una nota de *History of Greece*, vol. VII, pp. 80-81.

1142. *Ibid.* p. 39.

Sòcrates platònic. "It was he who declared (see Platonic Apology) that false persuasion of knowledge was at once universal and ruinous, and who devoted his life to the task of exposing it by cross-examination"¹¹⁴³.

Els sofistes van tenir d'altres mèrits: imitaren la dialèctica socràtica i aplicaren fil per randa el principi relativista d'*Homo Mensura*, desqualificat per Plató en el *Protàgoras*, i considerat per Hegel, des del seu idealisme, com una limitació a superar -"l'intéret du sujet dans sa particularité n'est pas encore distingué de l'intéret du sujet dans sa rationalité substantielle ... Cette relativité est exprimée chez Protagoras d'une manière qui nous paraît dans une certaine mesure triviale ..."1144-, mentre que Grote el jutjava avantatjós. Segons ell, Plató no havia entès que Protàgoras es referia sobretot a la relativitat dels processos mentals i no pas especialment a l'experiència sensible¹¹⁴⁵. La valoració d'aquests processos no consistia a dir que tothom, pel fet de tenir els mateixos dots, tenia el mateix dret a la veritat. Tampoc no es tractava de pensar que el relativisme del coneixement duia a l'autosuficiència o a la supèrbia de creure's més competent que ningú, tal com Descartes, amb força ironia, defensava en les primeres línies del seu *Discours*¹¹⁴⁶. Per al Protàgoras de Grote, l'opinió de cada home era vertadera, però vertadera per a ell mateix. Fins i tot quan reconeix la superioritat especulativa d'un altre i el segueix, ho fa perquè creu en aquella autoritat i l'assumeix com la mesura pròpia. A cada objecte definit o concebut li correspon un subjecte, singular o plural, "to whom the Object is what it is declared to be. This is the fundamental characteristic of consciousness ..."1147. Grote manté, doncs, que fou el Plató dogmàtic qui condemnà la fórmula sofística de 'l'home com a mesura de totes les coses', i la crítica alemanya posterior, encapçalada per Hegel, la rebutjà injustament en titllar-la d'excessivament subjectiva. En canvi, segons Grote, escèptic respecte del coneixement absolut, que aquest és simplement impossible: "No infallible objective mark, no common measure, no canon of evidence, recognised by

1143. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. 389 n.

1144. Hegel, *Leçons sur L'Histoire de la Philosophie*, pp. 262-263.

1145. John Stuart Mill, però, considera que Plató no es va equivocar del tot, puix que, segons ell, Protàgores es refereix "to our present feelings or states of consciousness, the truth of which has no meaning except that we are actually feeling them". Plató, doncs, va identificar aquest tipus de coneixement amb l'aïsthesis, o percepció sensorial. Cf. "Grote's Plato", en *Essays on Philosophy and the Classics*, p. 427.

1146. *Discours de la Méthode*, I, 19-3, p. 1: "Le bon sens est la chose du monde la mieux partagée: car chacun pense en être si bien pourvu, que ceux même qui sont les plus difficiles à contenter en toute autre chose, n'ont point coutume d'en désirer plus qu'ils en ont". L'objectiu formal de Descartes s'acostaria a aquell del Protàgores de Grote: ell diu que no vol pas mostrar *el* camí, sinó el *seu* camí.

1147. George Grote, citat per Martin L. Clarke, *George Grote, a Biography*, p. 141.

all, has yet been found. What is Truth to one man, is not truth, and is often Falsehood, to another"¹¹⁴⁸.

La intolerància del Plató afirmatiu també era habitual en l'Anglaterra d'aquells dies. En reivindicar el relativisme de Protàgoras, Grote atacava Plató, i amb ell, la censura de l'època victoriana: "That which *he* believes, all ought to believe. ... It constitutes the natural intolerance prevalent amongst mankind"¹¹⁴⁹. Estava convençut que, gràcies al principi relativista, la democràcia atenesa es consolidà i Sòcrates pogué viure molts anys malgrat els seus enfrontaments amb la voluntat del *Rei Nómos*. De fet, foren Sòcrates i Plató els qui es situaren fora de l'ordre social i no pas els sofistes. Políticament, aquests darrers van resultar més beneficiosos per a la societat, per bé que no haguessin arribat gaire lluny sense el mètode socràtic.

Tant Sòcrates com Plató van voler promoure una reforma moral individual que pogués contribuir a la prosperitat general de la *pólis*. En opinió de Grote, però, Plató s'excedí, puix que, en els darrers anys de la seva vida, esdevingué un enemic del sagrat ideal de democràcia que Grote veia com una de les glòries d'Atenes. Deixà d'ésser un dels sofistes 'companys' de Sòcrates i els atacà amb virulència. Per què? Segons Grote, perquè els interessos particulars havien minat la moral pública i els sofistes, tal com reconeix Plató a *La República*, no eren sinó una part més d'aquella societat vil i degradada: "Doncs del fet que els particulars que es lloguen, que són els qui aquells qualifiquen de sofistes i tenen per competidors, no ensenyen altra cosa que les opinions de la gent, el que la gent creu quan es concentra, i això, ho anomenen saviesa"¹¹⁵⁰.

El Sòcrates de Xenofont no té aquesta acrimònia. Molt al contrari, pot ésser modèlicament sofista, i àdhuc utilitarista, com deixen entreveure aquestes paraules seves adreçades a Aristíp: "Las cosas son buenas y bellas para el uso a que están destinadas; y son feas y malas para el uso a que no están destinadas"¹¹⁵¹. Grote hi veia el relativisme sofíctic i l'utilitarisme de Bentham, i va treure la conclusió segons la qual, per al Sòcrates històric, "Good and Evil -Beautiful and Ugly- have no intelligible meaning except in relation to human happiness and security"¹¹⁵². Aquesta era la interpretació del text de les *Memorabilia* i d'altres passatges del Sòcrates platònic, on el savi estableix un

¹¹⁴⁸. *Ibid.* p. 142.

¹¹⁴⁹. *Ibid.* p. 143.

¹¹⁵⁰. *Rep.* VI, 493 a-b.

¹¹⁵¹. *Memorabilia* III, 8, 7-8, p. 217.

¹¹⁵². George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. 185.

paralelisme entre *tà kalá*, *agathá* i *euchrestá* ¹¹⁵³. En suma, Grote creia, el 1850, que Sòcrates era sofista, rebel, dialèctic, iniciador de la vena negativa, escèptic i utilitarista. Més endavant, el 1865, el veia encara més dialèctic i escèptic, i Plató més dictatorial i intolerant que mai.

5. Un cop perfilades, per tant, les directrius filosòfiques de Grote, acostem-nos ara a l'estructura de la seva segona gran obra. **Plato and the Other Companions of Sokrates** és un estudi monumental. Fou publicat originàriament en tres volums¹¹⁵⁴ i, més tard, el 1885, en una nova edició de quatre. Són més de 1500 pàgines de reflexió densa i d'erudició aclaparadora al llarg de les quals examina les tesis de les grans figures de la crítica alemanya d'aleshores. L'esmentat George Henry Lewes, aquell mateix 1865, qualificà l'obra d'"encyclopaedia of *questiones platonicae*"¹¹⁵⁵: sembla com si Grote ho volgués dir *tot* sobre Sòcrates i Plató. De tota manera, al mateix temps suggereix la manca de concentració temàtica de l'autor, el qual peca d'incontinent: "consequently we have three bulky volumes where we might have had one, if a skilful hand could have arranged the materials"¹¹⁵⁶. Lewes, com tants d'altres¹¹⁵⁷, es queixa de l'extensió de l'obra i la repetició de les directrius de caire utilitarista. Nogensmenys, cal reconèixer que Grote escrivia la primera gran monografia anglesa sobre Plató i que havia de competir amb la tradició erudita alemanya. Es marcà, doncs, dues fites: fer un treball pròpiament anglès i ser exhaustiu, encara que pogués resultar "exhausting no less than exhaustive"¹¹⁵⁸.

El prefaci és tota una declaració de bones intencions: "The present work is intended as a sequel and supplement to my **History of Greece**. It describes a portion of Hellenic philosophy"¹¹⁵⁹. Tot i que Sòcrates i Plató són interessants des d'una perspectiva històrica, "it is impossible to do justice to either of them - above all, to Plato, ... except in a book of which philosophy is the principal subject"¹¹⁶⁰. Es tractava, per tant, de la versió filosòfica i de l'ampliació del capítol 1xvii del seu treball anterior, on ja anunciava que atiaria de bell nou la polèmica socràtico-sofística.

1153. *Memorabilia* III, 8, 7-8.

1154. W. K. C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. III, p. 514. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 384.

1155. George Henry Lewes, "Mr. Grote's Plato", pp. 169-183.

1156. *Ibid.*

1157. Cf. Alexander Bain, "Grote's Plato", pp. 193-208: "Mr. Grote considers it necessary to devote two chapters to the Platonic canon".

1158. George Henry Lewes, "Mr. Grote's Plato", p. 169.

1159. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, p. v.

1160. *Ibid.*

Per què un títol com aquest, gairebé d'història infantil? Qui són, Plató de banda, aquests amiguets de Sòcrates? La intenció provocadora hi és sens dubte. Els 'companys', amics o camarades són els sofistes: Protàgoras, Hípias, Pròdic, Crítias i d'altres, amb els quals, segons Hegel, Sòcrates compartia l'ofici de mestre i el tarannà examinador i relativista de l'època. Grote va més enllà i estableix un vincle important d'influència entre la doctrina socràtica i els esmentats professors-filòsofs: "All of them were companions of Sokrates; several among them either set down what they could partially recollect of his conversation, or employed his name as a dramatic speaker of their own thoughts"¹¹⁶¹. En qualsevol cas, no es tractava només de l'atenció i del respecte que Sòcrates inspirava, ni de practicar un ofici semblant i pertànyer a la mateixa generació, sinó que Sòcrates, en opinió de "l'historiador de Grècia", és ell mateix un gran sofista. En el *Càrmides*, considerat per Grote com un diàleg de recerca, es fa palès el relativisme antropocèntric del mestre hel·lènic: "Ja que tot el Bé i el Mal, sigui del cos o de l'home sencer, s'origina ... en l'ànima"¹¹⁶².

De tota manera, hi havia una gran diferència entre aquests savis i ensenyants a sou i el Sòcrates platònic. Ells, com avançarem més amunt, havien utilitzat el mètode dialèctic però sense amenaçar el sistema; ans al contrari, en formaven part. Grote aplaudí la ressenya del *Quarterly Review* sobre el capítol 1xvii de la seva *History of Greece*, perquè, segons ell, encertava a entendre el seu pensament: "According to Mr. Grote, the Sophists were the established clergy, and Plato was the dissenter -the Socialist, who attacked the Sophists, not as a particular sect, but as one of the existing orders of society"¹¹⁶³. Heus aquí, doncs, que els sofistes representarien la vida activa i convencional per a la qual preparaven els seus alumnes amb una retòrica dinàmica i democràtica, mentre que Sòcrates, seguit amb més empenya encara per Plató, significava un repte al sistema, una alternativa de neteja ètica i vida filosòfica que es va permetre de predicar, "placing himself on a loftier pinnacle of vision; while he himself not only admits, but even exaggerates, the unfitness and repugnance of men taught in his school, for practical life and duties"¹¹⁶⁴. Trenta anys més tard, el 1896 i des d'Alemanya, Theodor Gomperz recolzava aquesta tesi, tot confirmant la impossibilitat que els sofistes promulguessin doctrines anti-socials, per raó de llur vinculació amb els afers públics¹¹⁶⁵.

1161. *Ibid.* p. 111.

1162. *Càrmides* 156e.

1163. *Quarterly Review*, 125. Art. ii, p. 53, en una nota de *History of Greece*, vol. VII, pp. 80-81.

1164. George Grote, *History of Greece*, vol. VII, p. 39.

1165. Theodor Gomperz, *Greek Thinkers*, vol. I, pp. 435-6: "We gain at last authoritative evidence for a fact long ago perceived and expressed by the more thoughtful historians, though never credited except by

L'historiador britànic mantenia que foren la visceralitat moral i el fanatisme del savi grec els que l'impediren de negociar amb els seus botxins. No culpava la societat atenesa ni la democràcia de la mort de Sòcrates; ans al contrari, segons Frank M. Turner, Grote remarquè llur tolerància: "So far as the democracy was concerned, the astonishing fact was the period of almost fifty years during which the Athenians had tolerated the man, his methods, and his never ending impertinent questions"¹¹⁶⁶. Tot i ésser un fervent demòcrata, no va considerar l'execució de Sòcrates com una *tragèdia*, a la manera de Hegel, sinó com el resultat de la tossudesa *moral* del filòsof i l'animadversió d'Anitus. L'admiració de Grote per Atenes li impedí de reconèixer que també la intolerància religiosa havia expulsat Anaxàgoras de la *pòlis* atenesa, i que fins i tot el seu benvolgut Protàgoras, fou víctima de la censura. Així, segons Hegel, tant el sofista Protàgoras a l'igual que el seu llibre: "fut lui aussi banni d'Athènes ... Ce livre fut aussi brulé en public à Athènes; c'est bien le premier (autant que l'on sache) qui ait été brulé sur l'ordre d'un État"¹¹⁶⁷.

Resten ja deliniades les dues figures centrals de l'estudi: un Sòcrates imponent però conflictiu, presoner de la seva pròpia transició entre racionalitat i fe religiosa -el *daímon* no testimoniaria, segons Hegel-, i que finalment el duria a la mort, i un Plató que mai no parla personalment: "Plato (except in the *Epistolae*) never appears before us, nor gives us any opinion as his own, he is the unseen prompter of different characters who converse aloud in a number of distinct dramas -each drama a separate work, manifesting its own point of view"¹¹⁶⁸. I, per bé que després tractaria un tercer personatge producte de la col.laboració dels dos anteriors, és a dir, el Sòcrates platònic, Grote configurà el perfil diferent de cadascuna de les parts i els valora segons la seva personal concepció del *coneixement perfecte*.

6. Un prefaci sòlid, clar i entenedor presenta l'objectiu general i el pla de treball: "I have done my best to throw light on the impressive and eccentric personality of Sokrates"¹¹⁶⁹. I, pel que fa a Plató -tot i que ho diu molt més endavant: "I venture to

isolated readers. Thus Grote, about half a century ago, wrote that the sophists 'were the regular teachers of Greek morality, neither above nor below the standard of the age'. It is possible that this generalization went a little too far and taxed the originality of individual sophists too heavily, but on one point at least there should never have been any doubt. It was a sheer impossibility for the sophists, dependent as they were on wide orders of the public, to promulgate anti-social doctrines".

¹¹⁶⁶. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 296.

¹¹⁶⁷. *Ibid.* p. 297; W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. II, p. 268: els càrrecs serien d'impietat i ateisme, i Hegel, *Leçons sur L'Histoire de la Philosophie*, vol. II, p. 261.

¹¹⁶⁸. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. 339.

¹¹⁶⁹. *Ibid.* vol. I, p. VI.

present a general view of one who keeps constantly in the dark -who delights to dive and hide himself"¹¹⁷⁰.

Des de les primeres planes, deixa constància de la seva aportació personal: "I have already said that my view of the importance of the negative vein of philosophy is altogether different"¹¹⁷¹. Diferent de què i de qui? De la concepció tradicional i dogmàtica que atorga més credit al Plató expositiu que no pas al Sòcrates escèptic, i que ell identificava amb la recerca historiogràfica encapçalada per Zeller.

Una cita força taxativa de Bentham en la introducció ens deixa perfectament situats: "Gross ignorance describes no difficulties. Imperfect knowledge finds them out and struggles with them. It must be perfect knowledge that overcomes them"¹¹⁷². Sòcrates lluità contra la primera definició amb la combativitat de la segona i menà els seus deixebles vers un examen de la *dóxa* i l'ideologia establerta. Plató, al seu torn, es situà igualment, en els diàlegs negatius, en la banda especulativa de la segona pel fet de *descobrir* els problemes mitjançant el mètode socràtic i els va esbrinar per tal de destruir-los: "He substituted an interrogatory process, at once destructive and suggestive, in which the teacher began by unteaching and the learner by unlearning what was supposed to be already known"¹¹⁷³. Plató no arribà, però, al tercer i últim grau del coneixement perfecte, puix que, als darrers anys de la seva vida, "we note ... the lawgiver's assumed infallibility"¹¹⁷⁴. Curiosament, un racionalista i empirista com Grote creu, potser correctament, que mai no es pot dir la *darrera paraula*. Per tal d'assolir la plenitud del coneixement cal superar totes les proves dialèctiques i ser capaç de transmetre aquest art als altres. Aristòtil ho diu amb prou eloqüència: "En definitiva, lo que distinge al sabio del ignorante es el poder enseñar"¹¹⁷⁵. Plató quasi ho aconseguí.

7. El primer volum conté un estudi preliminar de la filosofia grega abans i després de Sòcrates, atès que s'havia esdevingut: "a new spirit and purpose in Grecian philosophy, as compared with the Ionians"¹¹⁷⁶. Després, vénen unes reflexions sobre la dialèctica, un resum de la vida de Plató i un examen del cànon i el *Corpus* platònics. D'aquí passa a l'anàlisi acurada, diàleg rere diàleg i segons l'ordre tradicional, des de l'*Apologia* fins a *Les*

1170. *Ibid.* p. 346.

1171. *Ibid.* p. 123.

1172. *Ibid.* p. xii, n.

1173. *Ibid.* p. 110.

1174. *Ibid.* p. xii, n.

1175. *Metafísica*, A, 981 b-8. Trad. Agustín García Yebra.

1176. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. 105.

Lleis. Al llarg de l'obra, les referències bibliogràfiques són abundants i molt completes. Comenta fonts gregues, llatines, franceses, angleses, però sobretot germàniques. A més d'Eduard Zeller, hi ha nombroses al·lusions a Schleiermacher, Socher, K.F. Hermann, Stalbaum, Steinhart, H. Müller, Susemihl, E. Munk, F. Ueberweg, Ritter i Brandis, tots ells alemanys i principals destinataris de la seva tesi, ja que llurs plantejaments erudits havien marcat les línies del seu propi treball.

L'aparell crític és contundent, i les cites i documentacions en llengües estrangeres no apareixen traduïdes a l'anglès. Quant als pensadors britànics, cita força Mill -el tribut utilitarista-, Hamilton, i de vegades Bentham, Macaulay, George i Lewis Campbell, i Cudworth. Tot plegat, poca cosa si ho comparem amb les referències bibliogràfiques alemanyes. Aquesta escassetat va ser interpretada com un menyspreu per part de la crítica tal i com ho palesa un dels pocs citats. Així, Lewis Campbell, estudiós de la cronologia platònica i biògraf de Benjamin Jowett, digué en comentar l'obra de Grote: "The author has read the rich Platonic literature of Germany most carefully, but seldom with approbation; and the few isolated efforts of English scholars, although courteously noticed by him, have contributed little to the substance of his book..."¹¹⁷⁷. L'any 1954 la mirada retrospectiva de Sir David Ross vers les recerques sobre filosofia grega fetes a Gran Bretanya en el segle dinou es tradueix en paraules resignades i contundents: "In the nineteenth century most of the solid work in the interpretation of Greek philosophy had been that of German scholars"¹¹⁷⁸. Curiosament, de les escasses aportacions britàniques decimonòniques, Ross elogia l'esmentat Campbell per damunt del mateix Grote¹¹⁷⁹.

Resta clar, per tant, que Grote no disposava de gaire informació anglesa sobre el tema o el material existent no li era tot útil. És possible, a més, que l'estudi de Grant sobre Aristòtil del 1857 arribés quan el seu treball estava molt avançat, car, tot i que essent coincidents en el plantejament evolutiu i la influència dels alemanys, el nom de Grant no apareix citat en l'obra. L'omissió es fa més òbvia quan, en la introducció, Grote expressa la intenció de completar l'estudi del pensament hel·lènic amb l'Estagirita: "The second half in which Aristotle is the hero, remains still wanting. If my health and energies continue, I hope one day to be able to supply this want"¹¹⁸⁰. La salut i la energia li van durar només sis anys. Potser esgotat per l'esforç de la primera part i per la passió senil que sentia per la

1177. Lewis Campbell: "Grote's Plato", p. 109.

1178. Citat per M.R. Stopper (àlies de Jonathan Barnes): "Greek Philosophy and the Victorians", p. 273.

1179. *Ibid.* "Fine work had been done by Grote, Jowett, Bywater, Jackson and others, but I can think of only one discovery of major importance that British scholarship had made - Campbell's discovery that the clue to the dating of Plato's later dialogues lay in minute observation of stylistic changes".

1180. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. xiv.

ballarina Fanny Essler i l'escultora Susan Durant¹¹⁸¹, morí l'any 1871 sense poder acomplir el seu desig. Deixà, això sí, una introducció biogràfica i un estudi sobre el cànon aristotèlic que els editors complementaren amb uns assajos sobre l'Ètica i la Política, per tal de constituir un volum pòstum -d'interès limitat, és clar, si el comparem amb les dues obres anteriors.

El fet d'ignorar de forma expressa en el seu estudi sobre Plató el treball de l'editor de l'Ètica, a despit de les innombrables vegades que cita Aristòtil, i en concret l'obra en qüestió, es podria provar també de justificar per la formació autodidacta i alhora germànica de Grote. Aquest és un fet digne d'ésser remarcat, sobretot perquè revela un aspecte del victorianisme, que, bé o malament, el provincianisme filisteu denunciat per Matthew Arnold intentava de superar. Grote es mostra en els seus llibres com un intel·lectual més europeu que no pas anglès, cosa que implicava un cosmopolitisme agosarat però gens rar, si es recorda que ell era, a més, un home d'acció i de negocis. La germanofília de Grote no és, doncs, un fet aïllat en el seu medi, i mereix un parèntesi abans de continuar. L'inquiet Lord Byron, per exemple, enutjat com després Arnold per la incomunicació britànica amb la cultura continental, escrivia a la seva mare en termes també germanòfils "... Improvement at an English University to a Man of Rank is, you know, impossible, and the very Idea *ridiculous* ... but Germany and the Courts of Berlin, ... are still open..."¹¹⁸². El mateix Thomas Love Peacock de *Crotchet Castle* es pregunta irònic arran de la visita a Oxford de dos dels seus personatges centrals: *Quorsum pertinuit stipare Platona Menandro?* L'error d'alinejar Plató al costat de Menandre en una biblioteca universitària és el resultat de la malaptesa cultural britànica: "What is done here for the classics? Reprinting German editions on better paper. (...) I run over to myself the names of the scholars of Germany, a glorious catalogue! but ask for those of Oxford - Where are they?"¹¹⁸³.

Després de la gran exposició de 1851 al Crystal Palace de Hyde Park, Prússia, França i els EE.UU havien esdevingut una seriosa amenaça al lideratge occidental britànic. En un article sobre Matthew Arnold el crític Basil Willey diu que "Palmerston found England first in the world's estimation, and left her third ..." ¹¹⁸⁴. Arnold trobava a faltar a

1181. Cf. John Vaio, "George Grote", p. 123. I Hugh Lloyd Jones, *Blood for the Ghosts, Classical Influences in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, p. 104.

1182. Cf. Leslie A. Marchand, *Byron, A Portrait*, p. 39.

1183. Thomas Love Peacock, *Nightmare Abbey / Crotchet Castle*, p. 199.

1184. Basil Willey, *Nineteenth Century Studies*, p. 263, i el mateix Arnold en "Friendship's Garland": "... what England thinks is of no importance". *Ibid.*

Anglaterra l'aglutinador *Geist* alemany¹¹⁸⁵, un ànima o idea vital que la sustentés a fi de no perdre definitivament la seva hegemonia. Coleridge va descobrir que "The noblest feature in the character of Germany I find in the so general tendency of the young men in all but the lowest ranks (N.b: and highest) to select for themselves some favourite study beside their *Brodts-wissenschaft* ... but in England it is the misery ... that in our universities those, who are not idle or mistaking Verses for Poetry ... and many Sciences, appreciate all knowledge as means to some finite and temporal end ... and consequently set about getting in the easiest way exactly that sort and that quantity of knowledge, which will pass them in their examinations ..."¹¹⁸⁶. Anà a Göttingen en pelegrinatge espiritual "to finish his education", tasca difícil al seu país¹¹⁸⁷. En la dècada dels cinquanta, Thomas de Quincey es queixava concretament de la manca d'atenció que Kant rebia a Anglaterra i, en general, de la "unpopularity of all speculative philosophy, whatsoever, no matter how treated, in a country where the structure and tendency of society impress upon the whole activities of the nation a direction almost exclusively practical"¹¹⁸⁸. El pintor olímpic per excel·lència, Lord Frederic Leighton, va romandre uns anys a Frankfurt perquè, segons William Gaunt, "The Germans were thorough They were earnest as he was, precise in all they did, and punctual ..."¹¹⁸⁹. És la minoritària Anglaterra platònica que es rebel·la contra la massiva nació aristotèlica. I Grote, anglès i empirista com era, exercia un rigor intel·lectual i un ús més aviat platònic de la *Insicht* amb pocs precedents a la seva terra.

8. El llibre de Grote mira, doncs, Alemanya¹¹⁹⁰ i adreça les seves teories als crítics germànics, en especial Zeller i Schleiermacher, en tres aspectes fonamentals que constitueixen en bona part l'ànima del llibre: 1) La vindicació, contra la desqualificació que n'havia fet Zeller, d'allò que l'historiador anglès anomena la "negative vein" de la sofística i de la filosofia socràtica, i.e., el diàleg a l'encaç de "reasoned truth, supported by proofs, defended by adequate replies against preconsidered objections from others"¹¹⁹¹. Aquest demble polèmic o "negative arm" seria per a Grote la funció principal de la filosofia, la tècnica pròpia d'una matèria que s'ocupa de corregir el

1185. "Friendship's Garland", en Matthew Arnold, *Selected Poems and Prose*, p. 212.

1186. K. "Notebooks", en Samuel T. Coleridge, *The Oxford Authors*, pp. 556-557.

1187. John H. Muirhead, *Coleridge as Philosopher*, p. 49.

1188. *The Last days of Kant*, en Thomas De Quincey, *The Quincey's Collected Writings* pp. 442-443.

1189. William Gaunt, *The Victorian Olympus*. p. 25.

1190. A propòsit de la seva *History of Greece*, Frank M. Turner coincideix amb Vaio (el qual cita Momigliano, Cf. *supra*, n. 259) i cita un classicista *anònim*: "All the German studies on Greek History of the last fifty years of the nineteenth century are either for or against Grote". La diferència rau en el gentilici *German* que afegeix Turner, el qual no cita una font concreta sinó varies, com ara la de l'esmentat Momigliano, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 213.

1191. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. viii.

pensament i les idees rebudes: "philosophy exists only to put right the oversights of common thinking"¹¹⁹². Segons Grote, aquesta *missió* filosòfica era necessàriament polèmica puix que ho qüestionava tot¹¹⁹³. 2) **L'afirmació que Sòcrates era un sofista pel fet de practicar l'erística o praxi de l'escepticisme, tot deixant l'aspecte metafísic de la filosofia platònica en un obscur segon pla:** Zeller i la majoria dels seus compatriotes no hi estaven d'acord. 3) **La divergència amb Schleiermacher respecte del cànon platònic:** Grote insisteix en la independència dels diàlegs entre si: "Moreover, I deal with each dialogue as a separate composition. Each represents the intellectual scope and impulse of a peculiar moment, which may or may not be in harmony with the rest"¹¹⁹⁴. La tesi de Schleiermacher era justament la contrària.

9. Ambdós, Grote i Schleiermacher, havien tingut en compte la interpretació del cànon platònic dividit en tetralogies com les tragèdies, tal com digué el desconegut Trasil¹¹⁹⁵ de Diògenes Laerci. Però Grote seguí, a més, Trasil en la divisió dels diàlegs entre els de recerca i els d'exposició, subdividits alhora en teòrics i pràctics i distribuïts en les àrees dramàtica i filosòfica¹¹⁹⁶. Aquest esquema -assegurava- no responia a cap pla de Plató, sinó tot al contrari. Atès que el deixeble de Sòcrates no expressa les pròpies idees per pròpia boca com ara Shakespeare o qualsevol dramaturg¹¹⁹⁷, les contradiccions o coincidències entre els diàlegs són fruit de l'atzar. És l'investigador qui agrupa els diàlegs platònics i re-construeix el marc de referències de l'autor, però una ordenació premeditada dels seus escrits per part de Plató implicaria una sistematització formal que només apareix "afterwards prominent, in Aristotle"¹¹⁹⁸. Schleiermacher, per la seva banda, havia considerat més aviat el subtítol temàtic de cada diàleg¹¹⁹⁹ -sempre en la versió de Trasil que dona Diògenes Laerci-, i decidí que hi havia una seqüència filosòfica entre els diàlegs indicadora de l'evolució de Plató i dels propòsits que l'animaven quan els va escriure. El conjunt del *Corpus Platonicum* formava per a Schleiermacher un tot harmònic que posava

1192. La frase és d'un tal Professor Ferrier citada per Grote com "some valuable remarks on the scope and purpose of Philosophy", *Plato and the Other Companions of Sokrates*, p. viii.

1193. *Ibid.*, p. viii.

1194. *Ibid.*, p. xii.

1195. No hi ha acord sobre la seva identitat: Cf. Diògenes Laerci, III, en l'edició francesa de Garnier Flammarion, vol.1, p. 181. En la nota corresponent, nº 306, l'editor Robert Genaille l'identifica com "un philosophe platonicien du temps de Tibère"; W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. IV, p. 39 n. 2. "'Thrasyllus', usually if somewhat improbably identified with Thrasyllus the favourite astrologer of the Emperor Tiberius"; Alfred E. Taylor, *Plato the Man and his World*, p. 11: "Thrasyllus has been usually identified with a rhetorician of that name living under Augustus and Tiberius".

1196. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. 339

1197. *Ibid.* vol. I: "In fact, there exists, for us, no personal Plato (except in the *Epistolae*), any more than there is a personal Shakespeare".

1198. *Ibid.* vol. I, p. vii.

1199. Eg: Fedó o de l'ànima, Critó o del deure, Fedre o de l'amor, etc.

en dubte l'autenticitat de les *Cartes*, escrites en primera persona, i en les quals, Grote, una vegada més en contra de l'opinió general de la seva època¹²⁰⁰, sí que hi creia.

La tesi de Zeller no era pas nova, sinó resultat dels judicis sobre els sofistes fets per Plató i Aristòtil, font primordial per a l'estudi del pensament de l'època. Ell mateix diu: "it is noteworthy that the contrast between Socrates and the Sophists is not so great in Xenophon as in Plato, nor yet in Plato nearly so great as in several modern writers"¹²⁰¹. Al darrere dels erudits germànics, hi havia segles de convicció construïda sobre la base dels testimonis platònics. I Zeller, tot i que molt suavitzat després de les recerques de Grote continuava dient en la tercera edició del seu volum sobre Sòcrates que "the Sophists contain ... empty cavils ... unimportant topics ... the maxim that a man is the measure of all things cannot be compared with the Socratic demand for action based on personal conviction, nor the rhetorical displays of the older Sophists or the dangerous unscientific character of their latter ethics be lost sight of"¹²⁰².

Tampoc la tesi de Grote no era completament nova. Ja hem comentat abans que Hegel i els hegelians havien rebutjat la idea tradicional sobre les relacions entre Sòcrates i els sofistes. Tant Hegel com Grote creien que amb Sòcrates la sofística havia arribat al seu desenvolupament ple, però mentre Hegel celebrava que Sòcrates hagués transcendit el relativisme, Grote trobava precisament en el concepte de *Homo Mensura* el mèrit més encomiable dels sofistes i la filosofia socràtica: "In discussing the Platonic dialogues, I have brought this negative vein into the foreground. It reposes upon a view of the function and value of philosophy which is less dwelt upon than it ought to be ... The process of philosophy may be differently performed by two enquirers ... It is essentially relative to the individual reasoning mind, and to the medium by which the reasoner is surrounded"¹²⁰³. Zeller no trigà a respondre: " ... the results of previous inquiries forbid our bringing Socrates into so close a connection, as Grote does in his valuable work with men ... grouped ... under the name of Sophists ... The Sophists are wanting in that very thing

1200. Vegeu W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. IV, pp. 40-41. I vol. V., p. 399 ss: "Their authenticity has been endlessly discussed, and the pendulum has swung from an extreme scepticism prevailing in the nineteenth century ... to a more critical and selective attitude in recent times". És possible que l'adhesió de Grote al cànon de Trasil el fes acceptar les *Cartes* com autèntiques, ja que hi figuren com a tals. No entraré en el tema, només vull recordar que el criteri més acceptat és el de considerar les cartes com dubtoses quant a l'origen però versemblants quant al contingut, i potser escrites per algú molt proper a Plató. Guthrie (*op. cit.*) presenta, però, una taula estadística, "purely for amusement", amb els veredictes més significatius a favor i en contra de cadascuna de les *Epistolae*. Vegeu també Shorey, *What Plato said*, pp. 41 i ss.

1201. Eduard Zeller, *Socrates and the Socratic Schools*, p. 189.

1202. *Ibid.* pp. 190-191.

1203. *Ibid.* vol. I, pp. vii-ix.

which is the root of the philosophical greatness of Socrates—the quest of an absolutely true and universally valid knowledge ... they could not strike out a new and surer road to truth"¹²⁰⁴. Però Grote aconsegueix el que s'havia proposat: establir un diàleg amb els erudits més especialitzats de la crítica germànica. Al capdavant, era aquest intercanvi d'arguments la fita principal de la seva filosofia.

10. A despit de les dificultats i dels riscos d'enfrontar-se amb la crítica germànica especialitzada, Grote prova de separar el més inseparable, és a dir, Sòcrates de Plató. Per una banda hi hauria el Sòcrates platònic o el Plató socràtic, el més fidel al mètode *negatiu* o de *recerca* i, per l'altra, el Plató madur autoritari, i de grans afirmacions el Plató *expositiu, afirmatiu, positiu o dogmàtic*. A fi de persuadir el lector, Grote exposa la seva comprensió de la dialèctica del primer Plató. D'antuvi parla d'una "veritat raonada" (*reasoned truth*), que haurà de demostrar la seva excel·lència amb proves convincents mitjançant dures confrontacions dialèctiques i interrogatoris exhaustius, una mena de *gigantomachia perì tēs ousías*¹²⁰⁵. Aquest saber és una *dsetouménē epistēmē*¹²⁰⁶, sempre buscada ja que no hi és gairebé mai. És per això que el Plató més interessant i animat és per a ell el dels diàlegs de recerca, els socràtics, allí on el dubte és l'esperit nodridor de la curiositat filosòfica, on la dinàmica. Tanmateix, no és només un romanticisme nostàlgic el que fa dir a Grote: "The process of search is considered as being in itself profitable and invigorating, even though what is sought be not found"¹²⁰⁷. Allò estimulador és més aviat l'exercici escèptic de la raó insondable, i insondable per inescotable, no pas per transcendent.

Plató, en la seva fase socràtica, seguí les pautes del mestre i es lliurà a la recerca de la veritat encara que la seva búsqueda no fos premiada amb la recompensa de la certesa, com aquell explorador interior del platònic *Sonnet* de Shelley "a Spirit that strove/ For truth, and like the Preacher, found it not"¹²⁰⁸. Heus aquí la raó de la seva ambigüitat. La vena negativa de Sòcrates i l'afirmativa pròpia de Plató conviuen en estrany matrimoni: "Plato is sceptical in some dialogues, dogmatical in others"¹²⁰⁹. Fins que Plató va arribar a l'edat madura i llavors es capgirà amb els *diàlegs d'exposició*: "Towards the close of his

¹²⁰⁴. Eduard Zeller, *Socrates and the Socratic Schools*, pp. 190-191.

¹²⁰⁵. El *Sofista*, 246a-5: "lluita de gegants en torn a l'Ésser o Substància", segons com es vulgui traduir *ousía*.

¹²⁰⁶. Cf. Aristòtil, *Metafísica B*, 995a-24. I J. Ortega y Gasset, *La idea de principio en Leibniz- II*, p. 94: "Pero esa ciencia no la hay aún: es *la buscada*. ... La Filosofía nos aparece así como la *Princesse lointane*."

¹²⁰⁷. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. 367.

¹²⁰⁸. Percy B. Shelley, *Sonnet* ("Lift not the painted veil...") 13-14.

¹²⁰⁹. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. 342.

life ... the love of dialectic, and the taste for enunciating difficulties ... died out within him. He becomes ultra-dogmatical ..."¹²¹⁰. La vena afirmativa i de vegades poètica que predominà en les composicions posteriors no representen per a Grote el més valuós de la filosofia platònica. De fet, complicà més les coses i creà embolics: "The Platonic theory of Objective Ideas, separate and absolute, which the commentators often announce as if it cleared up all difficulties - not only clears none, but introduces fresh ones belonging to itself"¹²¹¹.

Òbviament, la metafísica platònica no desvetlla la seva devoció. I, aquí, Grote incorregué en una lleugera contradicció. En efecte: "Plato is to be found in all and each of the dialogues, not in an imaginary type abstracted from some to the exclusion of the rest..."¹²¹². Reprova els crítics que afaïçonen llur *personal Plato*, però ell mateix tria allò que més li agrada, és a dir, el tarannà *negatiu*, tot aclarint si el diàleg en qüestió és o no de *recerca* i defensant que no té per què tractar d'altres aspectes, com ara la *confusa* teoria de les idees. L'idealisme i la religiositat de Plató serien les *arcana coelestia* i el seu to poetitzant i contemplatiu l'*arcantum* terrenal, ja que aquests conceptes no són comprovables i es transmeten, com els sentiments, de forma intuïtiva: "I have not presumed, still less tried to divine, an ulterior affirmative beyond what the text reveals"¹²¹³. En distanciar-se expressament de Procle i Ficino¹²¹⁴, Grote trenca radicalment amb la tradició britànica neoplatonitzant iniciada per Thomas Taylor i seguida per Coleridge i Shelley, i s'inscriu en les files de la crítica racionalista moderna endegada per Grant, la qual dominarà les interpretacions de Plató durant tota la resta de l'època victoriana.

Grote no volia semblar, però, un intransigent. Tampoc no ho va ser Eduard Zeller en tractar el llibre de Grote, car, malgrat rebutjar el casament Sòcrates-sofistes, intenta matisar: "It is a false view of history to contrast Socrates with the Sophists, in the same way that true philosophy is contrasted with false or good with evil"¹²¹⁵. Així, tampoc Grote no desqualifica del tot la rival filosofia *afirmativa*, però reivindica l'aspecte defensat per ell: "Most historians deal hardly with this negative vein. They depreciate the Sophists ... under the title of Eristics ... as captious and perverse..."¹²¹⁶. Vol deixar clar que la seva

1210. Cf. en Martin L. Clarke, *George Grote, a biography*, p. 139.

1211. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. 400.

1212. *Ibid.* pp. 339-40

1213. *Ibid.* p. XI.

1214. *Ibid.*: "neither *arcana coelestia*, like Proklus and Ficinus, nor any *arcantum* of terrestrial character".

1215. Eduard Zeller, *Socrates and the Socratic Schools*, p. 189.

1216. *Ibid.* p. 123.

aportació personal en el tema de la qüestió socràtica rau en allò que més l'interessa del primer Sòcrates platònic: ressaltar el procediment dels diàlegs negatius i no pas el contingut moral o afirmatiu del seu ensenyament: "... what has been less observed about Socrates, though not less true, is that along with his change of topics he introduced a complete revolution in method"¹²¹⁷. I el "mètode", també alabat pels Mill, consisteix en l'exercici dialèctic trepidant, provocador, com aquell Antèu del *Teetet*¹²¹⁸, que volia que tothom, de grat o per força, fes amb ell una prova de resistència.

Aquesta "arma negativa" heretada de Hegel explica en definitiva que un filòsof empirista i utilitarista com Grote escollís Plató com a objecte exemplar d'estudi. Deia que pensava que l'aspecte dialèctic era "as essential as the affirmative"¹²¹⁹. Però en realitat no era ben bé així. La filosofia afirmativa la veia com un senyal de decadència i la identificava amb la censura i repressió del seu temps: "This process, -the search for truth as an unknown- is in the modern world put out of sight"¹²²⁰. L'absència d'interès fins aleshores en el tarannà escèptic de la filosofia grega, la proscripció de Newman i dels *Essays and Reviews*, la *pruderie* ortodoxa, el van dur a protestar contra la manca d'entusiasme democràtic i la minsa reflexió política que ell observava en l'Anglaterra victoriana.

La seva curiosa fe en la dialèctica platònica té el mateix aire desmitificador però agraït del Descartes dels *Principes de la Philosophie*, quan busca sens èxit un filòsof que hagi arribat al coneixement de les primeres causes i examina Plató: "Les premiers et les principaux dont nous ayons les écrits sont Platon et Aristote, ... le premier, suivant les traces de son maitre Socrate, a ingénument confessé qu'il n'avait encore rien pu trouver de certain, et s'est contenté d'écrire les choses qui lui ont semblé être vraisemblables, imaginant à cet effet quelques principes par lesquels il tachait de rendre raison des autres choses"¹²²¹. Només pel seu intent d'atènyer coneixement, Plató té prou mèrit segons Descartes i Grote. Hi ha com un parentiu entre les disquisicions cartesianes i l'art de la polèmica que Grote lloa. El diàleg platònic negatiu equivaldria a les converses amb ell mateix del Descartes del *Discours* i les *Méditations*. Però la "terra ferma" que trobà Hegel en el *cogito* cartesià era el que Grote volia evitar. El coneixement complet no havia d'arribar mai, perquè fóra *contranatura*.

¹²¹⁷. *Ibid.* p. X.

¹²¹⁸. *Teetet* 169b.

¹²¹⁹. *Ibid.* p. 123.

¹²²⁰. *Ibid.* p. 369.

L'empenta iconoclasta de Plató s'esgotà, en opinió de Grote, en els darrers anys del filòsof grec. Fins a Sòcrates, "Good and Evil Absolute ... is denied to exist"¹²²². Però, talment com abans de la dialèctica els filòsofs s'ocupaven d'investigar el cosmos en comptes d'interrogar-se entre si, ara, després de l'enriquidora època de l'*epoché* o suspensió del judici, s'inaugura una tercera era més personalista i asseveradora. És llavors quan "The theory of Absolute Good (traceable to Parmenides) becomes first known to us as elaborated by Plato"¹²²³. No obstant, el creador de la teoria de les idees va desenvolupar alhora un altre tipus d'absolutisme, envers el qual Grote apunta indirectament al llarg de tota la seva obra i que només aborda, amb un punt de virulència, en parts del seu estudi sobre la **República** i en les darreres pàgines dedicades a **Les Lleis**: el vessant autoritari i dictatorial del Plató madur. A Grote no se li escapa la premeditada elaboració platònica dels filòsofs-reis que probablement atragué Galton des del punt de vista genètic i a Mill i Carlyle per l'acurada preparació de la classe del poder¹²²⁴. En suma, la de Grote fou la primera revisió crítica moderna de l'hipotètic govern platònic de la *pólis* i, malgrat la brevetat dels seus comentaris al respecte, el seu veredictes va fer escola molts anys després si tenim en compte el seu ressó en Fite, Crossman i Popper.

11. En un capítol anterior havíem comentat que una denúncia -poc sentida però- contra l'autoritarisme de Plató, ja s'havia deixat caure, tot i que des de la literatura, en el **Diogenes and Plato**, de William Savage Landor, l'any 1829. El text il·lustra una conversa imaginària entre tots dos filòsofs, en la qual, el pensador cínic, que acapara massa la paraula, presenta al creador de la teoria de les idees una llista de greuges que gairebé cobreix tots els aspectes tractats després per la crítica platònica moderna amb més rigor. Així tenim que Diògenes qüestiona el règim sexual de la *pólis* de Plató¹²²⁵, insinua les acusacions d'homosexualitat¹²²⁶, es rifa de la solemnitat metafísica del platonisme¹²²⁷, i ataca frontalment l'autoritarisme i el classisme de la política platònica: "Thy hardness of heart

1221. Lettre- Préface de l'Édition Française des Principes, Descartes, *Oeuvres philosophiques*, vol. III.

1222. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. 185.

1223. *Ibid.*

1224. En "Grote's Plato", K p. 433, el mateix Mill estableix la diferència: "but he (Carlyle) is probably less pleased with the further proposition added by Plato, that the depositary of this divine right is not found, but made, and that his qualification is Science". Tots dos, Carlyle i Mill, volien potenciar una elit de poder, com ja hem vist, però el primer era un cultista de l'aristocràcia i el segon de la cultura.

1225. *Op. cit.* p. 80: Parla Diògenes: "Hymen is truly no acquaintance of thine. We know the delicacies of love which thou wouldst reserve for the gluttony of heroes and the fastidiousness of philosophers"

1226. *Ibid.* p. 74: Parla Plató: "It hath always been the fate of the decorous to be calumniated for effeminacy by the sordid".

1227. *Ibid.* p. 82: Parla Diògenes: "You metaphysicians kill the flower-bearing and fruit-bearing glebe with delving and turning over and sifting, and never bring up any solid and malleable mass from the dark profundity in which you labor."

toward slaves, O Plato, is just as unnatural as hardness of heart toward dogs would be in me ... And is it no evil that truth and beneficence should be shut out at once from so large a portion of mankind?"¹²²⁸. És cert que el diàleg no desenvolupa les qüestions, i es limita a apuntar-les, i que Landor no avala la seva proposta amb un coneixement sòlid de la filosofia grega¹²²⁹, però té el mèrit d'anar més enllà de les crítiques tòpiques del Plató tocaboires i confús, fins arribar a preveure les objeccions pràctiques que els seus compatriotes britànics més joves trobarien en intentar calçar els ideals del platonisme amb llurs propis valors. Landor no obtingué una gran acollida per a aquesta obreta i, de fet, no és gaire esmentada en els estudis sobre platonisme i literatura anglesa¹²³⁰, menys encara en la bibliografia de la tradició clàssica. De tota manera, l'escrit és interessant com a document, i revela l'interès creixent, encara que advers, en la filosofia platònica arran el primer quart de segle, juntament amb les primeres aproximacions a la seva política.

12. Tampoc no podem dir que no hi hagi hagut cap tradició de crítica a la política platònica abans del segle dinou¹²³¹. Ja en la Roma papal del 1458, Georgius Trapezuntius, enemic jurat de Plató i Bessarió en la *bellum philosophicum*, i, per tant, "difensore appassionato dello Stagirita"¹²³², criticà la rigidesa de la divisió de classes a la República, i justificà la rebel·lió popular a tal tirania en la seva *Comparatio Platonis et Aristotelis*, citada i comentada per James Hankins: "Illud ridiculum quod incipienti urbi tuae (*de Plató*) ... Nam cum permagnam inequalitatem censuum facias, eamque immobilem ac perpetuam statuas, omnem benivolentiam ordinum et inter se et ad rem publicam tollis"¹²³³. També va veure Trapezuntius les conseqüències nefastes de la immobilitat social: "Rem publicam uero quis colet cuius legibus nec si ingenio pollet, ... labores subeat ... ceteraque ardua perpetiatur, ad maiora euasurum se sciat?"¹²³⁴. I àdhuc va retreure a Plató el seu autoritarisme moral: "Quae mihi ego bona puto, iis non licebit frui etiamsi

1228. *Ibid.*, p. 84.

1229. *Ibid.*, p. 114. L'editor hi posa una nota on observa la iniciació tardana i somera de Landor al platonisme amb el troç d'una carta d'aquest a Emerson: "Resolved to find out what there was in this remarkable philosopher (*Plató*), I went daily for several weeks to the Maglabechian library at Florence, and thus refreshing my neglected Greek".

1230. Realment, solament l'he vist esmentat en Ronald B. Levinson, *In Defense of Plato*, pp. 3-4.

1231. Per a l'anti-platonisme a l'antiguitat, vegeu Ronald B. Levinson, *In Defense of Plato*, n. 30, p. 407. Dóna testimonis d'Aristòtil, Antístenes i Diògenes Laerci.

1232. Cf. De Lubac, *L'Alba Incompiuta del Rinascimento*, p. 266. De fet De Lubac diu, de Trapezuntius i d'altres, respecte de Plató i els platonistes: "difensori non meno appassionati dello stagirita".

1233. En James Hankins, *Plato in the Italian Renaissance*, vol. I, p. 177.

1234. *Ibid.*

honesti sunt, et quae tu bona esse fingis, his coactus fruar? ... ubi coactio est, ibi libertas non est"¹²³⁵.

És clar que les reivindicacions de Trapezuntius s'han de veure dins del seu context: d'una banda hi havia una pugna filosòfica entre els seguidors de Plató i Aristòtil, i una guerra esmola totes les armes a més de ressaltar els punts febles. D'altra banda, tal com indica James Hankins, per raons cronològiques les crítiques del combatent aristotèlic no es poden emmarcar dins del pensament liberal, sinó més aviat dins una concepció de la debilitat de la natura humana envers la disciplina ascètica, i la seva recança davant el principi d'autoritat i la renúncia del plaer. Jo, a més, hi veig l'orgull humà renaixentista i l'accent en el lliure albir i la dignitat de l'individu: "Quid tu, homò omnium? Non est liber homo?"¹²³⁶, pregunta l'aristotèlic cretenc a Plató. També Trapezuntius planteja la viabilitat d'una aplicació del platonisme a les normes de vida de la seva època. Al capdavant, en certa forma, per a ell es tractava d'una opció política entre la continuïtat hel·lènica i la integració llatina, i la conclusió a què arriba és que el Plató paternalista i dominant queda obsolet en una època d'auto-afirmació antropocèntrica, per a la qual trobà al més tolerant pensador Estagirita, recollit per l'escolàstica catòlica, com ara el model més adient.

Ja en l'edat victoriana, George Grote, no només va veure la imminència de l'adopció del model platònic per part dels seus contemporanis, sinó que hi veié els riscos d'acceptar sense piular el Plató de "doble vida" que començava a créixer a les universitats britàniques, és a dir, el filòsof just i beneït, i el políticòleg dèspota. De la imatge de visionari i somiatruïtes Plató estava passant en part a ésser el que veritablement era: el legítim predecessor de l'exemplar Aristòtil, un pensador tan gran com el seu deixeble, o fins i tot més, i referència inel·ludible, tot i que sovint oblidada, en la història de les ideologies occidentals. Però també en part aquest reconeixement li afegí uns capells més dubtosos de santitat i justícia celestials, els quals, de vegades manipulats per opcions polítiques autoritàries, provaven d'amagar les deficiències que un examen minuciós com el de Grote va aconseguir d'assenyalar.

En deute o no amb els darrers textos que hem comentat, l'estudi de Grote arreplega llurs observacions i des de l'erudició vuitcentista ofereix el tractament crític més proper a nosaltres abans del segle vint, tot lligant la interpretació platònica de la realitat suprasensible amb la seva terrenal filosofia de l'estat. Una aportació valuosa en aquest

¹²³⁵. *Ibid.* pp. 179-80.

¹²³⁶. *Ibid.*

sentit és el vincle que Grote estableix entre l'ortodoxia epistemològica de Plató i la seva intransigència política. Aquest enfocament resultava molt novedós en aquell temps i no havia estat explorat per la crítica alemanya. De fet, Grote inaugura un corrent de crítica filosòfica-política del platonisme que amb els anys esdevindria un patrimoni de l'experiència platònica anglo-saxona, desenvolupada després com ja he comentat, per Warner Fite (1934), Richard Crossman (1937), el Karl Popper britànic (1945), Ronald B. Levinson (1953), David Stove (1991) i, a Alemanya, Hans Kelsen (1933).

13. Amb tot, els estudiosos de Grote estan d'acord a mantenir que la seva crítica a la República podia haver estat encara més dura. De fet, Grote fins i tot coincideix amb Plató en alguns temes, com el de l'austeritat econòmica dels governants i el control de la natalitat -tampoc no era inusual que els utilitaristes fossin partidaris del *malthusianisme*. Sorpren, això sí, que d'antuvi no descartés per impossible la recargolada *commonwealth* platònica: "It is only so regarded ... because it is not in accordance with the institutions of existing states. If it were once brought into operation, it could continue in existence"¹²³⁷. L'estat ideal de Plató no era un estat lliure, però quina era la proposta ideològica de Grote per construir una societat on tothom trobés el seu espai còmodament? Dit amb poques paraules: la solidaritat ciutadana. El 1831 va donar la resposta en un pamflet intitulat **Essentials of Parliamentary Reform**: "a governing body which would promote the universal interest, must discard all inclination to the separate interest of any class whatever"¹²³⁸. Què pretenia amb aquest objectiu collectivista? Una societat d'alts sentiments patriòtics i d'un gran sentit cívic on els interessos particulars i els generals es conjuminessin¹²³⁹, tal com havia imaginat en la seva **History of Greece** respecte de l'Atenes posterior a les reformes de Clístenes. Però, això era possible?

Segons Frank M. Turner, i tot provant de trobar-li un vulnerable taló d'Aquil·les, en confrontar Plató anys més tard, i mig desenganyat de la política, Grote va haver d'optar, d'una banda, entre la seva concepció utilitarista d'una societat competitiva, oberta tant al gran públic com a l'individualisme i l'egoisme personal, i, d'una altra, la imposició d'una elit política científicament formada -com volia el també contradictori i utilitarista J. S. Mill- que exclouria aquelles característiques. Recordem que l'utilitarisme és ambiciós. L'ur apreciat i defensat plaer individual no ignora el plaer i el patiment públics. A més, la moral socràtica era altament personalitzada i, en aquest punt, coincidia amb els principis utilitaristes i relativistes, però li mancava la consideració social. El Sòcrates platònic havia

¹²³⁷. Martin L. Clarke, *George Grote, a biography*, pp. 145-146.

¹²³⁸. Citat per Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 220.

¹²³⁹. *Ibid.* p. 396 i p. 233.

ignorat "the pleasures and pains (security and rightful expectations) of others besides the agent himself, implicated in the consequences of his acts"¹²⁴⁰. Com podia Grote, a partir d'aquest raonament, compatibilitzar la seva concepció política d'un estat que contemplés els desitjos i aspiracions individuals amb la també ferma convicció que els sentiments cívics assegurarien el benestar de la majoria? És evident que aquest darrer element el trobava a faltar en la *pólis* platònica, però cal veure quina contrapartida teòrica oferia.

Turner té raó quan afirma que Grote es trobà en una paradoxa pregonament moral. Però no com la de Mill que defensava els principis liberals de la Lliga Reformista i no pas la democràtica intervenció dels il·letrats en la vida política. Grote sí que va seguir Bentham en la voluntat de defensar una crítica constant del poder des de la democràcia, però s'aturà, en canvi, a examinar les implicacions econòmiques i polítiques del *laissez faire* liberal. Va lamentar que la *pólis* platònica no oferís un programa educatiu per a la massa¹²⁴¹ i que el poder estigués en mans de pocs. I, alhora, però, essent com era radical i liberal, defensava el lliure comerç i la possibilitat que la iniciativa privada pogués actuar al seu aire. No s'adonà, potser, que el benestar cívic es podia veure afectat per un sistema democràtic que vetllés pels interessos de la població sense abandonar l'esperit individualista. Nogensmenys, jo crec que aquest és un tret general de l'utilitarisme i que hom pot resseguir en el pensament liberal anglo-saxó de llavors ençà.

La filosofia neo-benthamita de Mill predicava també el benestar de la majoria, però l'utilitarisme havia adoptat com a model econòmic els principis personalistes per a la creació de riquesa d'Adam Smith, el qual sostenia que l'enriquiment individual tenia al capdavant un efecte públic positiu. De fet, James Mill no trobava incompatibles l'egoisme i l'altruisme¹²⁴². Aquesta fou també la postura *reformista* de Popper i, darrerament, de Milton Friedman i l'escola neo-liberal de Chicago¹²⁴³, entre molts d'altres el pensament polític dels quals consagra el binomi inseparable de llibertat social-llibertat econòmica. Per a Turner, "Grote opted in 1865, without compromise, for the open society and the Benthamite tradition of criticism over that of scientific legislation"¹²⁴⁴, amb la qual cosa denuncià el perill de la política platònica i es distancià també de Mill, per bé que sense plantejar seriosament una solució viable al problema de la injustícia social que el

1240. Citat per Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 398.

1241. Cf. Martin L. Clarke, *George Grote, a biography*, p. 145.

1242. Cf. Salvador Giner, *Historia del Pensamiento Social*, p. 378.

1243. Mario Vargas Llosa: "Karl Popper y su tiempo", pp. 2-14. Pel mateix autor: "A Fish out of Water".

1244. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 396.

preocupava tant¹²⁴⁵. Allò que en realitat vol dir Turner és que Grote es va limitar a no negar els valors d'una societat amb competència lliure, on rics i pobres, cultes i il·letrats podien conviure en una tímida temptativa de crear un utòpic sistema d'igualtat d'oportunitats. En criticar l'elitisme del govern platònic i el seu immens poder, Grote proposà un model democràtic basat més en una definició negativa que no pas en l'elaboració positiva d'un sistema nou. El darwinisme social demostrà que la *societat oberta* d'aquells dies va consistir a ampliar la classe del poder però no a canviar l'estructura social ni a incorporar políticament els sectors populars que aleshores exigien els seus drets. I Grote va viure prou per a veure-ho.

14. Ara bé, on la postura crítica de Grote es mostra menys conflictiva i clara és en la seva revisió de **Les Lleis**. L'ofensa a les llibertats individuals per part de l'últim Plató era un fet força inexplorat en els estudis clàssics britànics, i la denúncia de Grote resultava totalment coherent amb els seus principis filosòfics i morals. Poc abans d'acabar el llibre, en concloure el darrer volum, l'examen pròpiament filosòfic esdevé una condemna política. Fins llavors, desaprova el creixent dogmatisme platònic perquè no encoratja el diàleg: "he speaks rather in the tone of an encyclical censor, than of one who has before him a reasonable opponent to be convinced"¹²⁴⁶. Però amb **Les Lleis** la seva condemna és terminant.

En l'àmbit religiós, Plató havia esdevingut gairebé inquisitorial: "He requires that his own religious belief shall be erected into a peremptory orthodoxy, and that heretics shall be put down by the severest penalties"¹²⁴⁷. La virtut personal dels ciutadans no era suficient. Si no s'amotllava al credo platònic, tant era que fossin homes justos, valents, temperats i prudents: "For such a citizen ... no existence would be possible in the Platonic community"¹²⁴⁸. Grote insinua fins i tot que el mateix Sòcrates, o "the counterpart of Sokrates at Athens"¹²⁴⁹, hagués patit també pena de mort o l'exili en la comunitat platònica, proscrit per l'autor de la juvenil **Apologia**. L'Atenes admirada per Grote, malgrat els seus defectes i la ulterior corrupció pels interessos particulars d'algunes fraccions o famílies, era preferible, segons ell, a la impertorbable ciutat ideal de Plató. Grote no perdonaria mai a l'autor de **Les Lleis** la pèrdua del somni democràtic d'una Atenes tolerant i lliure, però ja irrealitzable. Els homes reflexius, inquietos, delerosos de saber, en una

1245. *Ibid.*

1246. George Grote, **Plato and the Other Companions of Sokrates**, vol. IV, p. 430.

1247. *Ibid.* p. 429.

1248. *Ibid.*

1249. *Ibid.*

paraula, socràtics no hi tindrien cabuda, "since the Platonic censorship would have tolerated neither their doctrines nor their persons"¹²⁵⁰.

15. S'ha d'admetre que Grote dona mostres pràctiques de tolerància, i així ho prova el seu tractament de l'amor grec entre homes en estudiar els diàlegs més obertament eròtics com ara el *Convit*, el *Fedre* o el *Càrmides*. Precisament el seu respecte envers maneres amoroses alienes el duu a acusar els teòlegs d'ignorar conscientment aquest aspecte important de la filosofia platònica. Sis anys després, Benjamin Jowett proposa d'interpretar l'homoeerotisme del *Fedre* a la llum dels temps moderns i de la seva pròpia pudicitat: tot substituint mentalment el sexe prohibit pel sexe contrari convencional¹²⁵¹. On Jowett demana no mirar prim, Grote exigia informació i imaginació: "The same exaltation of the feelings and imagination, which is now produced only by beautiful women, was then excited chiefly by fine youths"¹²⁵².

Havent plantejat així les coses, Grote denunciava en realitat que, quan els teòlegs anglicans interessats per Plató, com ara William Sewell, negaven el paper pedagògic de l'erotisme platònic, estudiaven un Plató mutilat i artificial, puix que la relació pederàstica condicionava una part de la *paideia*: "The spectacle of a beautiful youth is considered necessary to set light to various elements in the mind, which would otherwise remain dormant and never burn; it enables the pregnant and capable mind to bring forth what it has within and to put out its hidden strength"¹²⁵³. Era, segons Turner, una bona manera de robar la primícia de Plató als clergues i desprestigiar-los per ensenyar el suposat idealisme d'un filòsof tan indecent, mentre ell feia propaganda per a vendre'ls el seu Plató més asexual i potser no tan virtuós sinó preocupat per l'agilitat mental i l'afinament de l'intel.lecte. Grote, però, no hauria acceptat aquesta interpretació, ja que, recordem que, segons ell: "In fact, there exists, for us, no personal Plato any more than there is a personal Shakespeare"¹²⁵⁴. Ell estava convençut que, en el seu retrat, Plató estava dempeus, descobert en la seva integritat.

El cert és que el seu tarannà pragmàtic féu que Grote dediqués poca atenció a l'amor platònic, potser per considerar-lo un tema respecte del qual Plató es mostrava vel.leitós: "In one dialogue the erotic fever is in the ascendant, distributed between

¹²⁵⁰. *Ibid.*

¹²⁵¹. Introduction to the *Phaedrus*, en *The Dialogues of Plato*, 2a edició (1825), p. 120.

¹²⁵². George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. II, p. 153.

¹²⁵³. Citat per Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 397.

¹²⁵⁴. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, pp. 339-40.

beautiful youths and philosophical concepts (*Phaedrus*)... in another, all vehement impulses of the soul are stigmatised and repudiated, no honourable scope being left for anything but the calm and passionless *Nous* (*Philebus, Phaedon*)"¹²⁵⁵. Però, a banda dels possibles interessos de fons i de la brevetat del comentari, la seva notable receptivitat¹²⁵⁶ quant al tema homoeròtic va tenir continuadors importants i molt més compromesos, com els decadents Pater, Wilde i Symonds. I el mateix Jowett es veié obligat a donar alguna explicació després del precedent que Grote significà. Àdhuc li pren la idea d'una lectura comparada del *Convit* i del *Fedó*, per considerar-los antitètics però complementaris¹²⁵⁷. El *Convit* presenta un Sòcrates en plena exhuberància vital, i el *Fedó* en l'antesala de la mort¹²⁵⁸. Una bella imatge precursora dels principis freudians d'*érōs* i *thánatos*. Sens dubte l'historiador hauria pogut dir més però almenys no va fugir d'estudi.

16. Sobre l'eugenèsia, curiosament també en parla poc. Diguem que queda inscrita en la llista de greuges respecte dels medis platònics per a dur a terme un projecte qualsevol: "the amount of interference which he employs to accomplish them is often extravagant"¹²⁵⁹. Grote es concentra més en el desenvolupament de l'oligarquia dels filòsofs governants que no pas en la seva gènesi. Són pocs perquè representen un organisme compacte, reduïble a un sol ésser si escau, la sobirania del qual és il·limitada. El seu zel liberal fa que es mostri sever envers l'objecte del seu estudi i veu en l'autoritarisme platònic el gemen d'allò que seria el totalitarisme del nostre segle. Els guardians platònics són per a Grote perillosos: "Their authority is unlimited: they represent that One infallible Wise man, whom Plato frequently appeals to, but never names. They are a very small number, perhaps only one"¹²⁶⁰.

És possible que aquesta dràstica tot i que minsa crítica de Grote creés escola després de la primera guerra mundial i no pas en la seva pròpia època. Però el seu ressò fou considerable. W.K.C. Guthrie el valora justament com un dels pocs "indestructibles"¹²⁶¹, i de fet les al·lusions a Grote segueixen apareixent en molts estudis platònics contemporanis. La interpretació de Grote va marcar també les ulteriors lectures

¹²⁵⁵. George Grote en Martin L. Clarke, *George Grote, a biography*, p. 138.

¹²⁵⁶. Jo ho veig així, però per exemple Richard Dellamora, sembla que basant-se exclusivament en el llibre de Turner, diu: "George Grote deals candidly with the erotic basis of Plato's philosophy", i remet a les pàgines pertinents de l'esmentat autor, en *Masculine Desire: The Sexual Politics of Victorian Aestheticism*, p. 232, n. 17.

¹²⁵⁷. *Ibid.* vol. III, p. 22

¹²⁵⁸. B. Jowett, *Introduction to the Symposium*, p. 501.

¹²⁵⁹. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. IV, p. 430

¹²⁶⁰. *Ibid.* vol. II, p. 139.

¹²⁶¹. W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. IV, p. xv.

victorians, i representa una referència ineludible en el recorregut a través de l'experiència platònica de la segona meitat del segle XIX. Realment, va aconseguir dues coses alhora: elevar el nivell dels estudis sobre Plató, i treure el filòsof grec de les ja tradicionals, tot i que exigües, lectures poètiques o religioses. I, en aquesta darrera empresa, va revelar per primera vegada el Plató camaleònic i sorprenent, aquell que comença la carrera tot confessant la seva ignorància, dins del tarannà filosòficament negatiu de Sòcrates, però, subreptíciament, "he closes it with the peremptory, dictatorial, affirmative of Lykurgus"¹²⁶².

¹²⁶². George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, p. xiii.

II. L'efecte Grote (1): La querella en torn als sofistes: Jowett, Nietzsche, Bain i Lewes

El llibre de Grote aparegué en un moment en què Plató ja s'havia obert camí al continent i deixava d'ésser un desconegut a la Gran Bretanya, com ho palesar les crítiques i comentaris al **Plato and the Other Companions of Sokrates**. Richard Jenkyns al·ludeix sumàriament a l'interès que començà a despertar Plató a Cambridge en la dècada del 1820, per passar després a afirmar amb un to força triomfal: "He did not appear on the syllabus at Oxford until 1847; twenty years later he dominated it"¹²⁶³. Sembla ser que en aquesta darrera data Jenkyns s'equivoca amb l'any de la inclusió de Plató en els programes, que hauria d'ésser 1863 en comptes de 1847, segons l'investigador del Balliol, Jonathan Barnes¹²⁶⁴. Però, en tot cas, la data és correcta pel que fa a l'inici de les primeres classes sistemàtiques de filosofia platònica que començaren, efectivament, a finals dels quaranta. El gran ressorgiment de Plató a Oxford a les darreries dels seixanta no va ser, doncs, obra de Grote, que ni hi ensenyava ni hi havia estudiat, sinó de Benjamin Jowett, un pensador a les antípodes de l'historiador de Grècia i futur autor de la traducció victoriana *oficial* de Plató. Recordem, però, que el març de 1865 Jowett encara havia dit a Blackie que no hi havia res de bo en anglès sobre la filosofia platònica, quan justament, poques setmanes abans, havia sortit el llibre de Grote sense que ell se n'assabentés. Jowett de ben segur es va sorprendre en veure que el savi racionalista acomplia la promesa feta als seus lectors el 1850, i li passà al davant amb un estudi sobre el filòsof atenès que ell mateix estava ajudant a reactivar feia gairebé vint anys després de decretar la simbòlica mort oxoniana d'Aristòtil¹²⁶⁵.

1. Hom adverteix una certa tibantor en la introducció de Jowett a la seva primera edició comentada dels diàlegs de Plató de gener del 1871: "If Mr.Grote should do me the honour to read any portion of this work he will probably remark that I have endeavoured to

¹²⁶³. Richard Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, p. 228.

¹²⁶⁴. Ja ho he comentat en una nota anterior. Vegeu Richard Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, p. 238. I M.R.Stopper, àlies Jonathan Barnes, en "Greek Philosophy and the Victorians", p. 278.

¹²⁶⁵. "Aristotle is dead, Plato is alive". Cf. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Greek Britain*, p. 374. Però la frase apareix en innumbrables textos.

approach Plato from a point of view which is opposed to his own"¹²⁶⁶. És com si Jowett volgués aclarir que, malgrat que el seu llibre hagués arribat després, ell estava presentant un treball totalment original, independent de l'estudi predecessor -la qual cosa era, a més, en bona part certa. El Plató de Jowett és tan diferent del de Grote com la nit ho és del dia, però no resultava tan nou respecte del Plató romàntic. "The aim of the Introductions in these volumes has been to represent Plato as the father of Idealism"¹²⁶⁷, anuncià amb convicció.

Nogensmenys, Grote ja havia diagnosticat la *feblesa* metafísica de Plató que, per una altra banda, havia estat precisament el seu tret més conegut des de feia molts anys. El moment històric, però, és diferent i el Plató victorià de Jowett, a diferència del romàntic, amb el qual comparteix un aire de família molt llunyà, esdevé un idealista organitzat i presentable, capaç de guiar les vides de la *intelligentsia* britànica i respectuós de les convencions i el sistema. No és ni el Plató esotèric de Taylor, ni el misteriós inspirador de Coleridge, de cap manera el descurat somniador de Shelley, ni el desestabilitzador i després anti-demòcrata governant de Grote. Del Plató de Jowett, tanmateix, me n'ocuparé en el capítol corresponent. Ara com ara, solament m'interessa subratllar la gran importància de l'obra de Grote per als estudis platònics victorians, com ho prova el fet que un filòsof tan diferent com Jowett, autor de la segona gran interpretació de Plató a l'Anglaterra victoriana, li prestés atenció al llarg de gran part de la seva vida.

No és exagerat de dir que el venerable traductor de Plató dedica a Grote la pràctica totalitat del seu prefaci a la primera edició. Després de l'apartat d'agraïments als erudits germànics¹²⁶⁸ i als editors anglesos¹²⁶⁹ -"I have received help from other labourers of the same field"¹²⁷⁰-, Jowett passa a admetre que: "I have also derived much assistance from the great work of Mr.Grote, which contains excellent analyses of the dialogues, and is rich in original thoughts and observations"¹²⁷¹. Sabem que aquesta originalitat no era pas sempre del grat de Jowett, que defensa el seu Plató idealista contra allò que ell considera l'escomesa utilitarista, i declara la guerra a l'historiador de Grècia en sis punts fonamentals als quals tornarem abans del final d'aquest capítol. Ara n'hi ha prou d'observar que Grote era referència obligada en la bibliografia platònica britànica de la seva època i que Jowett,

¹²⁶⁶. *The Dialogues of Plato*, Preface to the First Edition, p. xxviii

¹²⁶⁷. *Ibid.*

¹²⁶⁸. *Ibid.* p. xxvii. De fet, molts d'entre la totalitat del registre de Grote: Steinhart, Müller, Zeller, Susemihl, Hermann, Bonitz, Stallbaum.

¹²⁶⁹. *Ibid.* Molts més que Grote: Campbell, Thompson, Th.Martin, Poste, Davies, Vaughan i Cope.

¹²⁷⁰. *Ibid.*

¹²⁷¹. *Ibid.* p. xxvii-xxviii

malgrat les seves divergències, ho reconeix -potser tàcticament- amb el tribut que tanca el seu prefaci i que és, a més, una cita de Plató: 'But 'I am not going to lay hands on my father Parmenides' (Soph. 241 d), who will, I hope, forgive me for differing from him on these points"¹²⁷².

Probablement, per temor a la possible represàlia *radical*, Jowett se sent obligat a aclarir en la frase final que: 'I cannot close this Preface without expressing my deep respect for his noble and gentle character, and the great services which he has rendered to Greek Literature'¹²⁷³. Cinc mesos després, Grote moria sense poder replicar Jowett ni deixar constància de la seva opinió sobre aquella poderosa versió *idealista*. Curiosament, Jowett, gran rival platònic de Grote, i poc amic en vida, va figurar, juntament amb John Stuart Mill, entre els portadors del fèretre de l'historiador de Grècia, en l'imponent funeral celebrat a l'abadia de Westminster, el 24 de juny del 1871¹²⁷⁴. Grote jeu al costat del polític i historiador clàssic Edward Gibbon, el seu predecessor del segle divuit. Però, entre Grote i Jowett i més endavant, hi hagué un llarg nombre de reaccions, d'entre les quals comentaré les més suggerents per a il·lustrar el nostre pelegrinatge platonista.

Haviem vist que des d'Alemanya, Eduard Zeller responia a Grote per la seva tesi en **History of Greece**, i l'esmentà ni més ni menys que al costat de Hegel: "Hegel first gave currency to the contrary opinion, assigning to both Socrates and the Sophists the same common ground ... and Grote has more recently contradicted the traditional notion of the antithesis between Socrates and the Sophists, though in a somewhat different way"¹²⁷⁵. La importància d'aquesta polèmica afavorí la influència internacional de la tesi de l'historiador britànic. No tornarem aquí a comentar l'enfrontament Zeller-Grote, que ja fou tractat en l'apartat anterior, només l'hem reprès per tal d'emmarcar l'atenció que va rebre Grote per part d'un altre filòsof alemany, l'allusió al qual resultarà d'allò més sorprenent: Friedrich Nietzsche.

2. Tot i que molt de passada i sense que hàgim pogut trobar cap més dada -ni del mateix autor ni en la bibliografia secundària-, Nietzsche menciona Grote en el text¹²⁷⁶ que

¹²⁷². *Ibid.*, p. xxix

¹²⁷³. *Ibid.*

¹²⁷⁴. John Vaio, "George Grote", p. 124, i M.L. Clarke, **George Grote, a biography**, p. 101.

¹²⁷⁵. Eduard Zeller, **Socrates and the Socratic Schools**, p. 156.

¹²⁷⁶. Friedrich Nietzsche, **Introduction à la lecture des dialogues de Platon**, p. 9. L'esmentada editorial francesa presenta el text com a un "Nietzsche Inèdit", però aclareix que en realitat aquest curs fou publicat per primera vegada en l'edició Kröner de les *Nietzsches Werke* de 1913, i per segona vegada el 1921, en l'edició Musarion. No figura en l'edició inacabada de Karl Schlechta i hauria d'aparèixer pròximament en l'edició Colli-Montinari -si es respecten els plans inicials- i, finalment, afegeix: " Ces

conté les notes del curs que impartí sobre Plató a la universitat de Basilea els hiverns d'entre el 1871 i el 1876, és a dir, almenys sis anys d'ençà la publicació del **Plató** de Grote. De fet, és a l'encapçalament del primer capítol titulat: "La littérature récente sur Platon", on apareix l'historiador anglès al final d'una llista d'autors que, segons Nietzsche, "Sont discutés en détail"¹²⁷⁷. Els altres noms eren previsibles i pràcticament tots havien estat tractats també per Grote: Schleiermacher, Socher, Hermann, Tennemann, Stallbaum, Ast, Ritter, Zeller, Steinhart, Sussemihl, Suckow, Munk, Bonitz, Ueberweg, von Stein i Schaarschmidt. Malauradament, Nietzsche no acaba de desenvolupar en les seves notes la discussió detallada -que segurament sí que exposà a classe- i es limita a presentar els quatre primers investigadors del seu inventari. Ara bé, malgrat la brevetat del text, el jove filòleg alemany sembla coincidir aquí amb Grote en el seu rebuig del Plató teleologista de Schleiermacher¹²⁷⁸, i en el fet de reclamar una lectura política de les propostes platòniques per reformar l'estat¹²⁷⁹.

Precisament a la fi d'aquell any 1871, quan Nietzsche ja havia llegit Grote i, si més no, el citava a classe, va publicar el seu primer llibre, concebut com a homenatge a Richard Wagner: **El Naixement de la Tragèdia**, el qual versava sobre l'estètica dels tràgics i el pessimisme antic. En el capítol tretze dedicat a Sòcrates, Nietzsche fa referència també als vincles entre el protagonista de l'**Apologia** i els sofistes, tot recolzant sobre l'autoritat d'Aristòfanes per afirmar que, en l'obra d'aquest, Sòcrates apareix "comme le premier et le plus grand des *sophistes*, comme le miroir et le résumé de toutes les tendances sophistiques"¹²⁸⁰. A Nietzsche el que de fet li interessava en aquest apartat era estudiar el rebuig platònic de l'art i, quant al tema, demostrar l'admiració que Sòcrates sentia per Eurípides -segons Diògenes Laerci¹²⁸¹, l'únic tràgic a les representacions del qual el filòsof grec assistia.

Tot seguint el mateix fil, Nietzsche ve a dir que, de manera semblant al cas de l'ambivalent relació de Sòcrates amb Eurípides, el primer també tenia amb els sofistes uns vincles importants, malgrat les crítiques platòniques contra ells. Però el que és molt significatiu pensant en el nostre estudi és el fet que esmenti "la terreur des modernes"¹²⁸²,

cours ... à notre connaissance, n'ont fait l'objet d'aucune autre édition ou traduction depuis 1922". *Ibid.*, p. vii.

¹²⁷⁷. *Ibid.* p. 9.

¹²⁷⁸. "Mais selon Platon l'écrit n'a pas de façon générale un but d'enseignement et d'éducation, mais au contraire seulement un but de remémoration pour qui est éduqué et instruit". *Ibid.* p. 10.

¹²⁷⁹. "Ensuite, il n'est pas non plus tenu compte du *réformateur politique*", *Ibid.*

¹²⁸⁰. Friedrich Nietzsche, **La Naissance de la Tragédie**, p. 90.

¹²⁸¹. *Cf.* II, 5, 4.

¹²⁸². Friedrich Nietzsche, **La Naissance de la Tragédie**, p. 90.

davant la polèmica associació socràtico-sofista. Això demostraria que, com és natural en un medi acadèmic rigorós, Nietzsche tenia coneixement de la controvèrsia i, tot i que no podem asserir que estigués a favor de Grote -recordem que ell era un contradictor de mena-, almenys aparenta no simpatitzar amb Zeller, a qui al·ludeix, sens dubte, al capdamunt de la llista d'aquells *moderns aterrits*.

Pel que feia a la figura de Sòcrates, també Nietzsche -com Grote- segueix Hegel en la seva desconfiança envers el *daímon* socràtic, però, mentre l'anglès considerà una amenaça la missió racional del filòsof grec i les creences de la *pólis*, l'idealista alemany ho veié com a un recurs a mig camí entre la dependència religiosa i un acte de voluntat lliure. En efecte, el llavors encara deixeble de Wagner trobà que aquest *daímon* dissuasor, que segurament tenia un origen instintiu i emocional, havia esdevingut un element crític i repressor que suplantava la tasca moral de la consciència, tot jugant-hi un paper contra natura, atesa la seva qualitat irracional¹²⁸³. Aquella veu interior a la qual Sòcrates atribuïa un origen diví, l'impulsava a construir un discurs racional i doctrinari, segons Nietzsche, adreçat a alterar i deformar la imatge del món dels seus conciutadans.

Els dos, l'anglès i l'alemany, comparteixen, tanmateix, un alt grau de desconfiança envers l'actitud autoritària de Sòcrates i una gran admiració per la cultura atenesa que ell censurava com diu Nietzsche: "... Socrate a cru devoir corriger le réel; il s'avance, lui tout seul, d'un air de mépris et de supériorité, comme le précurseur d'une culture, d'un art, d'une morale totalement différents, alors que le monde où il vit est tel que nous serions trop heureux d'en saisir avec dévotion le moindre pan de vêtement"¹²⁸⁴. I l'entusiasme pro-atènès de Grote l'igualava o el supera. A l'historiador de Grècia també l'ofenia el menyspreu platònic de l'Atenes clàssica: "in spite of all the indisputable defects ... of that glorious city, where Plato was born and passed most of his days- it was, in my judgement, preferable to his Magnetic city, ... Athens was preferable, ... but for the men of free ... minds ... it was a condition of existence..."¹²⁸⁵.

Ambdós comentaristes interpreten la missió de Sòcrates des d'una perspectiva política¹²⁸⁶, però s'allunyen respecte de la valoració de la praxi de govern com a tal. Per a

1283. "Tandis que chez tous les hommes productifs l'instinct est une force affirmative et créatrice, et la conscience une force critique et négative, chez Socrate l'instinct devient critique et la conscience créatrice -c'est une véritable monstruosité par carence". *Ibid.* p. 92.

1284. *Ibid.* p. 91-92.

1285. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. IV, p. 430

1286. Friedrich Nietzsche, *Introduction à la lecture des dialogues de Platon*, p. 10: "Ensuite, il (Schleiermacher) n'est pas non plus tenu compte du réformateur politique, qui assurément n'a pas

Grote, parlamentari i reformista, l'error no es trobava en la incursió socràtica en els afers d'estat, sinó en la postura anti-democràtica de les propostes platòniques, motivada, potser, pel creixent dogmatisme de la seva filosofia, la qual, al seu torn, seria conseqüència de l'accentuació de la seva vocació religiosa. Per a Nietzsche, en canvi, el gran defecte radicava en el fet que Sòcrates practicava una religiositat molt *sui generis*. Aquest fervor prenia la forma d'una poderosa activitat racional que tenia la força de l'instint, puix que el *daímon* n'era l'esperit nodridor. I aquesta peculiar i *monstruosa* malformació el va dur a la "sublime illusion métaphysique"¹²⁸⁷ de barrejar dos camps poc relacionables, segons Nietzsche: la teoria filosòfica i la praxi pública. Així, Sòcrates seria el primer optimista teòric, el pioner a cultivar la ficció *delirant* de creure "que la pensée est apte non seulement à connaitre l'etre mais à le *rectifier*"¹²⁸⁸. Curiosament, Grote hauria estat susceptible de ser imputat del mateix defecte.

Aquesta raresa *teoricista* justificaria per a Nietzsche la perplexitat dels atenesos i llur condemna de Sòcrates. La seva mort, però, la considerarà un acte promogut per ell mateix, per aquell ferotge *instint lògic* que el menà a aconseguir la pena capital en comptes de l'exili, "comme le dernier convive quitte à l'aube la salle du banquet pour commencer une journée nouvelle, tandis que derrière lui, sur les bancs et sur le sol, ses compagnons endormis demeuraient pour rever de Socrate, le vrai serviteur d'Éros"¹²⁸⁹. D'aquesta manera s'explica Nietzsche l'èxit entre els joves hel·lèns del nou ideal del *Socrate mourant*, davant la singularitat i passió del qual l'elit atenesa, i en especial Plató, "se prosterna ... dans toute la ferveur de son ame enthousiaste"¹²⁹⁰.

La reconstrucció del mite socràtic feta per Nietzsche té importants elements de Hegel. D'entrada, hi ha en Nietzsche un to crític semblant al del filòsof idealista -que més endavant esdevindria recalitrant en l'autor del *Zarathustra*-, que ja anuncia la seva aproximació iconoclasta a una de les figures tradicionalment més modèliques de la cultura occidental. La imatge nietzscheana de la mort de Sòcrates excusa els atenesos del càrrec d'injustícia, però no ofereix el complement conciliador amb Sòcrates com proposà Hegel per considerar que l'esmentada condemna fou una *tragèdia*¹²⁹¹, és a dir, una col·lisió de dos poders morals igualment vàlids: el del poble i el del mateix Sòcrates. Amb una

annoncé dans la seule dernière moitié de ses quarante années d'activité d'enseignement, la nécessité d'une réforme de l'État".

1287. Friedrich Nietzsche, *La Naissance de la Tragédie*, p. 102.

1288. *Ibid.*

1289. *Ibid.* p. 93.

1290. *Ibid.* p. 94.

1291. Hegel parafrasejat per Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 278.

suspiciàcia molt pròpia de l'escepticisme de l'últim terç de segle, Nietzsche i Grote, des de les seves òptiques particulars, justifiquen la intolerància dels atenesos a causa de la personalitat excèntrica i fanàtica de Sòcrates, desaprovada per tots dos amb arguments diferents però, en certa forma, emparentats.

És clar que les pretensions de l'un i l'altre responen a *cases del pensament* molt allunyades entre si. L'objectiu de Grote era reformar el discurs filosòfic tot recuperant el tarannà dialèctic i racional del pensament especulatiu tal com apareix en el Sòcrates del primer Plató, amb l'esperança *teòrica* que una major apertura ideològica pogués esdevenir praxi i al capdavant canviar les estructures socials. Nietzsche no hi creu ni li interessa. La dialèctica platònica li sembla massa conceptualista i repressora del coneixement intuïtiu¹²⁹². No admira les seves pretensions perfeccionistes¹²⁹³; ans al contrari, afirma: "La dialectique chez Platon est souvent *pour nous* quelque chose d'ennuyeux, elle nous fait sourire"¹²⁹⁴. Nietzsche no concreta intencionadament el seu objectiu, i provar de definir-lo cau fora de l'àmbit del meu treball, però puc suggerir que l'esperit que l'anima és molt més ambiciós i inquietant que no pas el de l'assenyat Grote: és una mena de denúncia vigorosa del que ell podria considerar la pusil·lanimitat existencial de la *Weltanschauung* occidental que va haver de recórrer a la moral, com en el cas de Sòcrates i Plató, i a la fe, com féu el cristianisme per tal de crear-se un món més dominable i segur.

Amb tot, no voldria haver forçat la comparança entre dos pensadors amb visions tan dissemblants com ara Nietzsche i Grote, ni molt menys atribuir ingènuament a la influència de Grote la peculiar representació *nietzscheana* de Sòcrates. Amb tot, tinc la sensació que Grote va compartir amb Nietzsche una dinàmica especulativa que tenia més com a marc el món acadèmic alemany més que no pas el britànic. A Anglaterra van arribar els ressons germànics però no hi havia les veus originals. El fet que pocs anys abans Zeller esmentés Grote juntament amb Hegel com els portaveus d'una línia crítica de recerca sobre els pensaments socràtic i platònic, i la cita del mateix Nietzsche, m'encoratjà a elaborar una proposta de reconstrucció unilateral del que podia haver estat un hipotètic terreny comú entre l'historiador victorià i el singular filòleg de Basilea.

1292. Friedrich Nietzsche, *Introduction à la lecture des dialogues de Platon*, 42: "Platon ne sait rien d'une saisie intuitive des Idées, la voie du concept est *toujours* la dialectique: au concept exact correspond donc nécessairement un être que naturellement on ne peut voir et percevoir que grace au concept".

1293. *Ibid.* p. 13: "ni la perfection artistique, ni la perfection dialectique ne constituent une norme assurée".

1294. *Ibid.* p. 12.

Grote morí abans que Nietzsche fos conegut, de manera que és inimaginable cap mena de familiaritat amb la seva obra. Tanmateix, malgrat les múltiples distàncies, l'esperit de l'època es fa palès en llurs respectives interpretacions de la història de la filosofia: escèptiques, suspicàces, estimulants i acurades. Potser Grote hauria celebrat la cita de Lessing -"le plus honnête des hommes théoriques"¹²⁹⁵-, feta per Nietzsche en el seu estudi sobre Sòcrates i la tragèdia: "il tenait plus à la recherche de la vérité qu'à la vérité elle-même"¹²⁹⁶. Aquest era també el gran elogi de Grote al Sòcrates dels diàlegs negatius o de recerca. A banda de certes afinitats amb Grote, el pensament de Nietzsche no admet gaires paral·lelismes a Anglaterra. De fet no va arribar a arrelar-hi mai. El seu menyspreu per la idiosincràcia anglo-saxona i el seu tarannà apassionadament àcid i desmitificador el privaren d'un major nombre de lectors anglo-parlants¹²⁹⁷. Per contra, Grote, en l'àrea dels estudis d'història i filosofia grega, fou possiblement l'autor britànic més respectat per l'exigent crítica germànica durant tot el segle Dinou.

L'aparició de *Plato and the other Companions of Sokrates* marcà una veritable inflexió en els cercles acadèmics britànics d'aquella època. Martin Lowther Clarke, el biògraf de Grote, afirma que totes dues grans universitats van rebre l'obra amb admiració i reverència. Des d'Oxford varen arribar les reconeixences del gran Jowett esmentades abans i, a Cambridge, Edward. M. Cope pronosticà "the inauguration of a new era of Platonic criticism"¹²⁹⁸, i ponderà el llibre de Grote per la seva "combination of most extensive and comprehensive learning, of great acuteness and ingenuity of original views and independent judgment"¹²⁹⁹. Tot i això, hi hagué també algunes crítiques exaltades i poc consistents, que oscil·laven entre l'entusiasme incondicional i el rebuig taxatiu, segons la filiació política del crític en qüestió, ja que Grote, no ho oblidem, era un parlamentari conegut. Aquest fou el cas de la ressenya panegírica d'Alexander Bain.

3. Bain era un filòsof i psicòleg escocès de prestigi, interessat en l'estudi dels processos mentals i llurs correspondències somàtiques i, a més, un realitzador de reformes en l'àrea d'ensenyament al seu país natal. Les seves juvenils col·laboracions per a la *Westminster Review* fundada per Bentham li havien obert les portes del cercle de Stuart Mill i la

¹²⁹⁵. Friedrich Nietzsche, *La Naissance de la Tragédie*, p. 101.

¹²⁹⁶. *Ibid.*

¹²⁹⁷. Cf. David S. Thatcher, *Nietzsche in England: 1890-1914*, pp. 6-7: "The conclusion is that the English, by virtue of their temperament and common-sense mentality, would probably continue to find in Nietzsche something alien and uncongenial unless the national character underwent some radical transformation". És un treball molt útil per a informar-se sobre la *Nietzschesrezeption* britànica en el període esmentat.

¹²⁹⁸. En M.L. Clarke, *George Grote, a biography*, p. 147.

¹²⁹⁹. *Ibid.* pp. 146-147.

intel·lectualitat utilitarista londinenca des dels primers anys de la seva carrera intel·lectual. Quan **Plato and the Other Companions of Sokrates** sortí a la llum, Bain i Grote treballaven junts en l'òrgan superior de govern de la universitat de Londres. El juliol del 1865, la *Macmillan's Magazine*, publicació periòdica de l'editorial homònima -per a la qual escriuriem plomes tan importants com ara Tennyson, Huxley, Carroll, Kipling o Yeats-, li encarregà la ressenya del llibre de Grote, que suposà dos articles llargs, descriptius, molt elogiosos i poc crítics. Bain va dividir el seu examen en una primera part sobre els diàlegs de recerca o negatius, i en una segona relativa als diàlegs d'exposició o afirmatius, tot seguint la divisió del mateix Grote. El que potser resulta més interessant és la manera com Bain presenta Plató i justifica l'interès de Grote.

Des d'un bon començament, Plató és mostrat com a un personatge altament atractiu: "Perhaps no man in the Grecian world has inspired a wider or a deeper interest than Plato"¹³⁰⁰. La dada és valuosa per tal de poder apreciar que les coses havien canviat una mica respecte del tema, d'ençà les observacions de Peacock. Això no obstant, Bain manté la tòpica contraposició amb Aristòtil que caracteritzà els estudis anteriors, tot atorgant a l'Estagirita les qualitats de "more sagacious, sober, and various in scientific accomplishments"¹³⁰¹. Plató, en canvi, té uns atributs més aviat estètics i poetitzants: "his emotional charms have made him appear almost divine"¹³⁰². Però, a banda dels afalacs, era evident que Grote no es podia interessar en un aspecte tan *poc sòlid* del platonisme.

Conscient que tant els adversaris polítics i ideològics de Grote com els seus mateixos correligionaris veien amb desconfiança¹³⁰³ aquell estrany maridatge entre un autor radical, empirista i democràtic i el *spiritual-symbol* per excel·lència de la filosofia grega i l'idealisme occidental, Bain, col·lega i aliat de Grote vol rebatre la imatge tòpica de Plató com a filòsof fràgil i ídol dels passionals i apassionats romàntics. Aleshores, s'afanya a posar de relleu la descoberta científica de l'historiador de Grècia, desafiadora del que tots dos consideren prejudicis contra la fidelitat històrica envers la filosofia platònica: "a leading aim of the present work is to undo what the author considers a mistaken estimate

¹³⁰⁰. Alexander Bain, "Grote's Plato", pp. 193-208, i 457-72.

¹³⁰¹. *Ibid.* p. 193.

¹³⁰². *Ibid.*

¹³⁰³. Frank M. Turner diu per exemple que: "To John Stuart Blackie it appeared no less inappropriate than Voltaire's composing a commentary on the fourth gospel". *The Greek Heritage in Greek Britain*, p. 385.

of Plato's character and method, which has taken a firm hold of the great mass of his readers and commentators"¹³⁰⁴.

A fi de justificar les seves optimistes valoracions, Bain cita contínuament i llarga el llibre de Grote, i rara vegada es pronuncia personalment en algun dels temes plantejats. Quan la citació no és literal, recorre a la paràfrasi, la qual cosa fa que el seu treball sigui un text feixuc i monòton. Potser l'únic moment engrescador és aquell en què, com a psicòleg estudiós dels processos cognitius, fa una lectura epistemològica de la interpretació de Grote del Teetet platònic, i és naturalment aquí on Bain es mostra més segur, més creatiu i també més entusiasmada per la proposta de l'utilitarista: "Mr. Grote here, as everywhere else, places himself at the most advanced point of view of the subject in dispute, and his criticisms are a lesson in mental philosophy"¹³⁰⁵.

Realment, com a document testimonial de l'època, la ressenya de Bain resulta decebedora malgrat la importància que li donà la crítica pel crèdit que la seva professionalitat mereixia. Això no obstant, la manera incondicional de Bain d'abordar l'estudi de Grote ens deixa entreveure la transcendència política i partidista en l'Anglaterra victoriana d'aquesta obra. No va ser, per exemple, tan generós ni tan amable George Henry Lewes, conegut filòsof positivista, introductor de Comte a Anglaterra, estudiós d'Aristòtil, Hegel i Goethe, autor d'una famosa **Biographical History of Philosophy** i, com assenyalarem abans amant i company de Mary Ann Evans, àlies George Eliot, que a més de gran novel·lista, era traductora de Feuerbach i Strauss.

4. En el mes d'agost del 1865, Lewes publicà el seu comentari sobre el llibre de Grote en el periòdic que va dirigir fins l'any següent, el *Fortnightly Review*, de nova creació aleshores. Després d'aclarir cautament la diferència entre una crítica i una ressenya, i advertir que a Europa -on més si nó?- són pocs els homes dotats amb prou autoritat per fer una crítica cabal de l'esmentada obra -"and among the few I have certainly no claim to sit"¹³⁰⁶-, Lewes entra en matèria amb gran celeritat i força arrogància i ens ve a dir que les tesis principals de l'historiador de Grècia ja les havia avançat ell mateix l'any 1845 en la seva història de la filosofia. Troba, per exemple, que Grote és reiteratiu i gens original en la seva reivindicació dels sofistes, de la qual ell n'havia estat un capdavanter: "having argued the case for them five years before Mr. Grote took up a similar line of defense"¹³⁰⁷.

¹³⁰⁴. Alexander Bain, "Grote's Plato", p. 193.

¹³⁰⁵. *Ibid.* p. 207.

¹³⁰⁶. George Henry Lewes, "Mr. Grote's Plato", p. 169.

¹³⁰⁷. *Ibid.* p. 170.

La novetat i la paradoxa inherents a aquesta revaloració de la sofística es van fer paleses, segons Lewes, vint anys enrere gràcies a la seva pròpia ploma, tot i reconèixer que el portaveu internacional en fou Grote, el 1850, amb la seva **History of Greece**.

Plato and the Other Companions of Sokrates era, per a Lewes, una obra massa llarga, reiterativa i escrita amb poca gràcia, però admet tanmateix que "There is excellent commentary interspersed"¹³⁰⁸, i que l'autor "is a thinker no less than an erudite investigator, and works out every point with exhaustive minuteness"¹³⁰⁹. Amb la independència de l'aire de superioritat i àdhuc d'enveja que impregna les pàgines de Lewes, la seva ressenya és rica en idees i arguments. És conseqüent amb la seva línia d'interpretació *comteana* en valorar positivament, com Grote, el *pas endavant* des dels filòsofs *physikoí* fins al moment culminant en què Sòcrates, Plató i Aristòtil feren la revolució "by unsealing men's eyes, and disclosing to them the prematurity of their conclusions"¹³¹⁰. També està d'acord amb Grote en la seva anàlisi del desenvolupament del pensament de Plató, des de l'escepticisme socràtic i l'exercici dialèctic fins al seu ulterior autoritarisme dogmàtic a la manera de Licurg.

Lewes jutja molt adient la defensa abrandada que fa l'historiador de Grècia de la manca d'unicitat doctrinària en la filosofia platònica, teoria que, d'altra banda, ell ja havia avançat, segons diu, però amb arguments diferents: "It is now exactly twenty years since, in the course of the slight chapter which condensed the results of my study of Plato, I mentioned that I had drawn up a section on the contradictions scattered through his dialogues, which would prove the impossibility of fixing what were his opinions..."¹³¹¹. Queda clar, doncs, en la seva versió que, a banda de les coincidències filosòfiques i les diferències amb Grote, l'historiador de Grècia és un incontinent i Lewes és, per contra, un escriptor mesurat, capaç de condensar les seves conclusions i oferir al lector només la crema de les seves especulacions. I, pel que fa a llur acord formal respecte de l'absència d'ordre i de sistema en el pensament de Plató, tots dos hi arriben, però, des de lectures diverses i oposades. El que per a Grote era una virtut, per al filòsof positivista era una gran mancança, com exposaré tot seguit.

Per començar, llurs valoracions de les fonts són molt diferents. Així, Lewes, malgrat aprovar l'ús del cànon de Trasíllos per Grote, opta per acostar-se a un sector

1308. *Ibid.*

1309. *Ibid.*

1310. *Ibid.* p. 172.

1311. *Ibid.* p. 180.

important dels filòlegs alemanys vuitcentistes i rebutja l'autenticitat global de les **Cartes** de Plató, que Grote donava per vàlides. El pensador radical basava part de la seva interpretació dialèctica de Plató precisament en el testimoni de les **Cartes** en qüestió, on aparentment el filòsof grec diu d'ell mateix: "there is not and will not be any written work of Plato's own. What are now called his are the work of a Socrates embellished and modernized"¹³¹². Si les esmentades epístoles són autèntiques Plató dóna diverses explicacions per abstenir-se de definir per escrit la seva doctrina filosòfica. Una és el canvi que pateixen les idees i conviccions d'una persona al llarg de la vida: "Consider these facts and take care lest you sometime come to repent of having now unwisely published your views"¹³¹³.

No li manca raó a l'escrupolós creador de **La República**, si reculem uns pocs anys¹³¹⁴ i reparem en el sensualisme latent del **Convit**, per exemple. Un altre motiu esgrimit per Plató és que la tasca (*epicheíresis*)¹³¹⁵ que l'ocupa no es fàcil d'expressar perquè, com la idea del Bé, és inefable i "there is no way of putting it in words like other studies"¹³¹⁶. És més aviat qüestió de viure aquesta des de dins sense precipitar-la, com aquell caliu incandescent amb què Shelley compara la ment creativa en la seva **Defence of Poetry**: "this power arises from within, like the colour of a flower which fades and changes as it is developed, and the conscious portions of our nature are unprophetic either of its approach or its departure"¹³¹⁷.

L'escriptura enuncia, afirma i compromet, quan el que es tracta és de suggerir. Aquesta és la línia del Plató romàntic endegada de manera iniciàtica per Thomas Taylor i desenvolupada per l'idealisme platonitzant de Coleridge, Shelley i, molt després, Robert Bridges. Aquesta visió també ha estat elaborada des d'una perspectiva de vitalisme psicològic personal, per William James i Francis M. Cornford¹³¹⁸. Finalment, un darrer argument platònic molt menys transcendental i parcialment més afí a Grote. Sosté que és

1312. Plató, **Letters**: II, 314 c-d, traducció anglesa de L. A. Post.

1313. **Letters**: II, 314 b-c.

1314. Segons les cronologies de Bury i Taylor pel **Convit** (circa 400 A.C) i **La República** (circa 411 a.C.), respectivament, recollides per W.K.C. Guthrie, **A History of Greek Philosophy**, vol. IV.

1315. Cf. 341e. Més amunt, és igualment ambigu: 314c: *perì touton*, i 341c: *perì auton*. Margarita Toranzo, en **Platón, Las Cartas**, (Instituto de Estudios Políticos de Madrid, 1970), assenyala encertadament que en 344d és però, més explícit: "*perì physeos akron kat' próton*" los elementos primordiales de la naturaleza de las cosas", p. 42.

1316. **Letters**: VII, 341 c-d.

1317. "A Defence of Poetry", en Shelley, **Selected Poetry, Prose and Letters**, p. 1050.

1318. Cita W. James per explicar la teoria del "temper" ocult de cada filòsof, com el *Sésame ouvres toi* per a arribar al cor del seu pensament. Així, per pudor o per excés de professionalitat: "la más potente de todas nuestras premisas nunca se menciona". En **The Unwritten Philosophy and Other Essays**, pp. 32-35.

perillós d'escriure sobre el coneixement autèntic, ja que, segons el Plató de les Cartes: "The study of virtue and vice must be accompanied by an inquiry into what is false and true of existence in general ... After scrutinizing them in benevolent disputation by the use of question and answer without jealousy ... the mind ... is flooded with light"¹³¹⁹.

L'actitud paternalista i vigilant del Plató de la República i de la Carta Setena el fa desconfiat envers el poder ambivalent de l'escriptura sobre una massa no filòsofica i, per tant, gens adequada al seu objecte¹³²⁰. Un intel·lecte ximple i ignorant pot malinterpretar, tergiversar i envilir-se en llegir tractats que, tot i la seva bona fe, parlin amb familiaritat de la natura del mal: "For this reason no serious man will ever think of writing about serious realities for the general public so as to make them a prey to envy and perplexity"¹³²¹. Aquesta aparent contradicció entre el Sòcrates interrogador dels diàlegs de recerca i la posterior malfiança platònica sobre la conveniència didàctica de la dialèctica és, tanmateix, desconcertant: "I do not, however, think the attempt to tell mankind of these matters a good thing, except in the case of some few who are capable of discovering the truth for themselves with a little guidance"¹³²². Tant Grote com ara Lewes van decidir que en aquesta postura tan restringida respecte del mètode socràtic Plató s'havia traït a si mateix i al seu mestre, tot caient en un dogmatisme semblant al que volia evitar. De fet, el raonament de la carta II preveu la seva pròpia evolució ideològica des d'una joventut experimental a una disciplina sense riscos.

Nogensmenys, considero que Grote i Lewes exageren en considerar que Plató mancava de doctrines. El mateix Lewes reconeix que "There are certain views which frequently appear in the Dialogues, and may, on this account, be loosely accepted as Platonic -such as the theory of Ideas, the theory of Reminiscence, the theory of Vice being Ignorance"¹³²³. Però, per a tots dos victorians, aquestes teories eren exposades de manera inestable i, en tot cas demostraven una gran "philosophical incompetence": el costat dèbil, per fantasiós, d'un intel·lecte apassionat però gens organitzat. Podríem dir, doncs, que és la falta de sistematització i no pas l'absència de propostes el que Grote i Lewes podien retreure a Plató. Les opinions socràtiques, les valoracions ètiques i una *Weltansschauung*

1319. Letters: VII, 344 b-c.

1320. *Ibid.* 344 a i República VI, *passim*, on Plató posa l'èmfasi en l'adequació entre la ment i el seu objecte. També vegeu Shelley: "The mind becomes that which it contemplates". En Prince Athanase, Part II, fragment I: Shelley, *Poetical Works*, p. 162.

1321. Letters: VII, 344 c-d.

1322. *Ibid.* 341e.

1323. George Henry Lewes, "Mr. Grote's Plato" p. 179.

vigorosa on es lliurava una "colossal batalla sobre les essències"¹³²⁴ -en les quals el platonisme tenia xifrada la seva fe incondicional-, no eren prou elements de vàlua per a un temperament fàctic com el que dominava -i encara domina?- bona part del panorama filosòfic britànic modern.

Lewes creu que la teoria de la *classificació*, o sigui la recerca de la unitat en la diversitat i *vice versa*, és l'única gran aportació platònica a la història de la filosofia. Troba cert suport en Grote qui afirma que Plató fou el primer a cercar una comunitat substancial entre els objectes per la via intel·lectual i lògica, en comptes de la tradicional i més subjectiva via emocional. És de fet el mateix elogi que li féu Hegel en dir que el mèrit de Plató per damunt dels sofistes radicava en l'afany d'arribar a una saviesa transcendental objectiva. Més enllà d'aquest punt, Lewes s'allunya de Grote i assegura que més que no pas un *canvi* entre l'època de recerca i la dogmàtica, hi havia en el filòsof grec una incapacitat greu.

Segons Lewes, els diàlegs que Grote anomena "d'afirmació" no són més que una mostra del desig de Plató per promulgar doctrines, les quals queden reduïdes a opinions trivials i idees vagues per culpa de la seva personalitat inestable i poc precisa. La conspiració platònica de silenci, ja sigui pel fet de no parlar ell mateix o per no oferir solucions en els diàlegs dits socràtics, no es devia tan sols a un mètode dissenyat sobre la suspensió de judici a fi d'arribar a la veritat última. Tampoc no es devia a la *indemostrable* hipòtesi¹³²⁵ segons la qual ensenyava doctrines esotèriques als seus favorits¹³²⁶, sinó que, simplement, Plató no tenia res a dir: "He said nothing dogmatically, because he had nothing he could say with conviction"¹³²⁷.

Grote, que dubtava del contingut i la importància de les hipotètiques lliçons impartides per Plató en el *petit comité* dels seus elegits, no negà mai, però, que aquesta instrucció hagués tingut lloc. I és lògic, ja que un dels trets característics de la seva interpretació fou la credibilitat que atorgà a la famosa *Carta Setena*, on suposadament Plató, en criticar la redacció d'un escrit filosòfic de Dionís, diu que no és pas possible

1324. *El Sofista*, 246a-5.

1325. George Henry Lewes, "Mr. Grote's Plato" p. 181: "If the hypothesis of esoteric teaching had any acceptable evidence in its favour, it would assuredly explain Plato's reserve; but as this cannot withstand criticism, we are forced to look elsewhere".

1326. *Ibid.*: "I have already intimated my dissent from the various suggestions intended to explain this reserve, the most popular of which is that Plato taught certain esoteric doctrines to his favoured disciples".

1327. *Ibid.*

d'escriure sobre aquells temes. Si algú ho fa, és perquè no està familiaritzat amb la qüestió, o sigui, per ignorància. De la mateixa manera, la sola lectura filosòfica no transmet el coneixement: "Acquaintance with it must come rather after a long period of attendance on instruction in the subject itself and of close companionship, when, suddenly, like a blaze kindled by a leaping spark, it is generated in the soul and at once becomes self-sustaining"¹³²⁸. Lewes criticà Grote per haver cregut que, si Plató evitava de pronunciar-se, era per criteris elitistes, com una forma més de concentrar el poder entre uns quants beneficiaris. És evident, diu el director de la *Fortnightly Review*, que no hi ha cap tractat de Plató que expliqui les seves pròpies opinions. De tota manera, "Plato was not wanting in the dogmatic tendency, ... he was unable to think out a system patiently"¹³²⁹. ... If he was silent it was because he was without a doctrine. If he kept an enigma before the world, it was because to himself it remained an enigma"¹³³⁰.

Lewes decideix, consequentment, que la filosofia no-escrita de Plató no existeix perquè, segons ell, no hi havia "any acceptable evidence in its favour"¹³³¹. La tesi és curiosa perquè, durant l'any anterior, el 1864, havia estat treballant en un estudi sobre Aristòtil, precisament la font més rica en referències sobre certes ensenyances impartides per Plató en el si de l'Acadèmia que mai no apareixen després en els diàlegs. És cert que el primer gran treball sobre *Les Cartes* data del 1908¹³³² i que la qüestió tampoc no està del tot establerta¹³³³, però és rar que Lewes rebutgés sense cap contemplació el testimoni d'un pensador -Aristòtil- que, d'altra banda, cita més endavant per donar validesa a un dels seus arguments. El problema, a més, no era del tot inexplorat. Els precursors de l'escola de Tübingen ja havien cridat l'atenció sobre les al·lusions d'Aristòtil a una possible ontologia platònica refermada en els nombres pitagòrics i en l'astrologia, cosa que es palesa en les refutacions que els fa Grote¹³³⁴. Però aquest no els desestima tan radicalment com ara Lewes.

Segons Lewes, deixeble de Comte, Plató, a banda d'haver contribuït a la gestació de la lògica moderna amb la seva teoria de la classificació, només seria el pare d'una única

1328. Carta VII, 341 c-d.

1329. George Henry Lewes, "Mr.Grote's Plato" p. 181.

1330. *Ibid.* p. 182.

1331. *Ibid.* p. 181.

1332. Léon Robin, *La théorie platonicienne des Idées et des Nombres d'après Aristote*.

1333. Cf. W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. V, pp. 418 i ss., per a una introducció panoràmica del problema; per a una visió molt optimista de la qüestió: J. N. Findlay, *Plato, The Written and Unwritten Doctrines*, especialment pp. 413-454; per un punt de vista oposat: E. N. Tigerstadt, *Interpreting Plato*.

1334. George Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol. I, pp. 273 i ss.

doctrina filosòfica. I ara Lewes sí que segueix l'Estagirita: "it is attributed to him by his pupil and rival Aristotle, it is the theory of Ideas"¹³³⁵. Tanmateix, fins i tot aquest pronunciament, el troba inexacte i cita el **Parmènides** per demostrar que l'esmentada teoria era perfectament refutable. Es tractava d'una doctrina, sí, però infantil i precària. Aquesta escassetat de principis elaborats es deuria a una manca de vocació filosòfica i a una preferència per l'exercici dialèctic: "Add to this the native dramatic disposition of his mind, and a certain emotional susceptibility which made him peculiarly liable to what may be called the mythic mirage, and we may understand how he was indisposed to scientific clearness"¹³³⁶. Els *miratges mítics* de Plató i la coexistència en el seu intel·lecte d'elements tan dissemblants com ara la Tradició, la Teologia, la Poesia i la Dialèctica, quallen per a Lewes en paradoxes, en què es barregen els pensaments nobles i la insensatesa, la sagacitat i l'estupidesa. Davant de tanta inconsistència Grote és acusat pel seu crític positivista de negligent amb els errors platònics, tret de les ocasions en què defensa punts de vista ètics i polítics oposats als del filòsof atenès.

La crítica sobre el llibre de Grote acaba essent un atac dur i força despietat contra Plató, però, en aquest aspecte, l'assalt de Lewes manca de novetat i de transcendència. Es mou en els tòpics ja coneguts de la tradició anti-platonista anglo-saxona que menyspreava l'expressió dels dilemes morals, l'apassionament especulatiu i la soletat existencial en la filosofia. Lewes assegura que "By this I do not mean to disparage but to characterise him"¹³³⁷. Això no obstant, l'invalida irrevocablement com a filòsof. Conscient del terreny relliscós que trepitjava tanca el seu article amb unes quantes frases de compromís, tot elogiant la 'grandesa' de la ment de Plató a despit que "his writings contain a large amount of triviality and absurdity"¹³³⁸. Tria una sentència de Wordsworth citada sovint per De Quincey, i títol d'un assaig seu, segons la qual la literatura es divideix en dues classes: la literatura de poder i la de coneixement. A Plató li correspon estar en la primera, la funció de la qual, segons De Quincey, "is to *move* ... but always *through* affections of pleasure and sympathy"¹³³⁹. Doncs bé, aquesta mena de premi de consolació li seria atorgat al filòsof atenès per haver estimulat aquells que no podia instruir i per haver enfortit aquells que no va poder guiar¹³⁴⁰.

1335. George Henry Lewes, "Mr.Grote's Plato", p. 182.

1336. *Ibid.*

1337. *Ibid.* p. 181.

1338. *Ibid.* p. 183.

1339. De Quincey, *The Literature of Knowledge and the Literature of Power*, en Harold Bloom and Lionel Trilling eds., *Romantic Poetry and Prose*, p. 741.

1340. *Ibid.*

Lewes, científic i entusiasmada per la modernitat, no va entendre que Grote valorava precisament aquella formidable *deficiència* del platonisme. L'atletisme especulatiu i el dinamisme de les deliberacions dels diàlegs de recerca atreïen els interessos metodològics i ètics de Grote, de la mateixa manera que les elucubracions metafísiques i les afirmacions taxatives dels diàlegs d'exposició el distanciaven del Plató madur. Més que no pas la manca de dogmes, fou el seu posterior excés allò que allunyà l'historiador radical de la filosofia platònica. Grote va concloure, potser encertadament, que la teoria i la pràctica en Plató estaven indissolublement lligades, i que el grau de flexibilitat ideològica determinava les cotes de llibertat política individual i col·lectiva.

La ressenya de George Henry Lewes representa els interessos filosòfics d'un sector important de la crítica victoriana que no podia amagar el seu desconcert davant d'una obra en tres volums sobre Plató per part d'un filòsof racionalista com Grote: "Probably, for half a century at least, we shall in England want no other exhaustive book on this subject"¹³⁴¹. Lewes és terminant: Plató no va fer *Filosofia*, sinó que es limità a *hamletitzar*, a jugar amb les seves vacil·lacions, i la tan emprada dialèctica socràtica no era més que l'exercici d'una innecessària cerimònia de la confusió: "Those who live in a mist, always believe that the fog is everywhere"¹³⁴². L'interrogant de Lewes i *els altres companys* de l'historiador de Grècia, es podia formular en els termes següents: què fa un materialista com Grote amb un idealista com Plató? La rèplica de Grote podria haver estat que la seva fita fou estudiar un altre Plató. El del Sòcrates racionalista, que Grote va dibuixar a la seva imatge i semblança potser, però, al capdavant, amb una cura i un interès sense precedents, com demostra en la resistència de Lewes.

Curiosament, i gairebé un segle després, Martin Heidegger trobaria en el monotema filosòfic la clau per penetrar en l'univers intel·lectual d'un pensador. Amb clarificadora subtilesa optà per una divisió intel·lectual semblant a la de Coleridge i Borges. El pensar i les ciències, diu, es distingeixen entre si perquè al primer no li cal més que un sol pensament al qual adherir-se, i les segones necessiten sempre descobriments nous i resultats, com ara la filosofia lògica que s'elabora als països anglo-saxons. Cada pensador pensa un únic pensament i aquí rau la dificultat¹³⁴³. Segons aquest esquema, Lewes no va trobar mai el fil conductor de la polimorfa filosofia platònica.

¹³⁴¹. *Ibid.* p. 169.

¹³⁴². *Ibid.* p. 181.

¹³⁴³. Martin Heidegger, *¿Qué significa pensar?*, pp. 26 i 51-52.

III. L'efecte Grote (2): La importància de ser o no platònic: Caird, J. S. Mill, Jowett, Grant, Pater, Nettleship, Bosanquet, Barker, els darrers romàntics.

1. Les ressenyes a l'obra de Grote se succeïen amb promptitud i, aquell mateix 1865, Edward Caird, el conegut filòsof neo-hegelià del Merton College a Oxford, després catedràtic a Glasgow i, finalment, successor de Jowett en la direcció del Balliol, escriví l'esperada crítica idealista de **Plato and the Other Companions of Sokrates**. Però les expectatives foren un xic decebedores, puix que, al capdavall, el professor oxonià deixà de banda l'objecte inicial del seu comentari i es dedicà, gairebé en exclusiva, a Plató, tot prescindint de Grote. Amb tot, Caird començà comparant l'edició de Plató a càrrec del filòsof de la ciència William Whewell de la Universitat de Cambridge, **The Platonic Dialogues for English Readers**, en tres volums¹³⁴⁴, amb el monumental treball de George Grote. I conclou: "We regret that it is not possible to speak more favourably of Dr. Whewell's English Plato"¹³⁴⁵.

La redistribució dels diàlegs proposada pel professor de Cambridge i, sobretot, la seva divisió de la **República** en quatre capítols, fou qualificada d'*arbitrària* i fins i tot de *col.legial* per bona part dels experts, Caird entre ells. Un cop Grote va sortir-se'n de la compulsació, Caird passa a elaborar un estudi extens i minucios del pensament platònic i rara vegada es recorda de Grote. De fet, la ressenya no és més que una pedra de toc per a deixar constància de les seves pròpies reflexions sobre el platonisme, cosa de la qual n'és conscient: "In this rapid sketch we have been obliged to omit the discussion of many interesting questions raised by Mr. Grote. We have tried rather to exhibit the course of Plato's thought than to discuss the value of his (*Grote's*) results"¹³⁴⁶. Nogensmenys, l'estudi és clar i amè, i marca algunes de les pautes que reapareixerien després en les interpretacions idealista i esteticista del Plató finisecular.

¹³⁴⁴. (Cambridge: Macmillan and Co., 1859-61).

¹³⁴⁵. Edward Caird, "Mr. Grote's Plato".

¹³⁴⁶. *Ibid.* p. 383.

Així com James Mill, o qui hagi estat el crític de l'*Edinburgh Review* l'any 1809, considerarà que el Plató de Taylor era una mena de Plató *transvestit* i disfressat de neo-platònic, Caird sosté que Grote presenta un Plató *despullat*: "He seeks to give us Plato without his artistic dress - Plato unveiled ... 'How does the matter of Plato look without the form, and what, so taken, is its absolute value?' is the question Mr.Grote tries to answer"¹³⁴⁷. Després d'establir, un xic a la manera de Novalis¹³⁴⁸, un punt de fusió de la filosofia amb la poesia¹³⁴⁹, rebutja el pragmatisme de Grote amb contundència: "a mind that severs matter and form, theory and expression, so decidedly as Mr.Grote, can scarce represent the thought of Plato fairly"¹³⁵⁰. Confesso la meua simpatia per una observació com aquesta. És cert que el Plató dialèctic de Grote és àgil i sagaç, però perd aquell seu tarannà dramàtic i conflictiu que l'ha fet sempre més sensible i penetrant que no pas el d'Aristòtil.

Caird, no obstant, interpreta la riquesa lírica de la literatura platònica com part del procés evolucionista del pensament grec: del mite al *lógos*, i afirma que Plató encara no estava en possessió d'un llenguatge filosòfic a la manera d'Aristòtil. L'avaluació que el crític idealista fa del filòsof radical és, doncs, ambivalent. Grote no és la persona adient per a presentar Plató en societat, per manca de sintonia, però no pas per incompetència: "He is not imaginative; he is not even subtle or speculative; delicate distinctions and shades of meaning are either obliterated or exaggerated ... but he has unquestionable vigour and manliness of thought ..."¹³⁵¹. Grote, un savi ben fornit de coneixements d'història grega, estaria, segons Caird, preparat per tractar només un aspecte del platonisme: la recerca incondicional de la veritat i el seu context. Però no va saber interpretar els matisos poetitzants i irracionals de les imatges platòniques, aquella "cloud land"¹³⁵² que Plató no va poder esclarir amb la llum d'un discurs racional.

En un cert sentit, bé o malament, Caird va intentar ell mateix de dibuixar un retrat integral de Plató, en un moment en què els tòpics dominants i la manca de contacte rigorós amb els textos platònics reduïen el platonisme a un "tret característic", tot deformant el seu pensament i oblidant la diversitat del seu missatge. Tanmateix, aquest neo-hegelià

1347. *Ibid.* p. 351.

1348. Novalis, *Oeuvres Complètes*, vol. II, p. 55, "Fragments préparés pour de nouveaux recueils et notes de 1798", n° 28: "Le poème de l'intelligence ... est la philosophie ... Le poète, sans philosophie, est incomplet ...". I també n° 265: "La philosophie est la *théorie de la poésie*".

1349. Edward Caird, "Mr. Grote's Plato", p. 352: "the highest truth of philosophy is a rational and self-conscious poetry, as the highest poetry may be described as an irrational and unconscious philosophy".

1350. *Ibid.*

1351. *Ibid.* p. 353.

1352. *Ibid.* p. 352.

d'Oxford tenia també interessos a defensar, i el seu Plató, mig racional, mig idealista, era sobretot un moralista: "Plato is, above all things, a moral philosopher; his metaphysical inquiries arise, in the first instance, out of the attempt to determine morals scientifically"¹³⁵³. La seva línia d'interpretació segueix la del Balliol de Jowett i en concret la del seu amic i correigionari T. H. Green, els quals, de fet, seguien Hegel, sobretot quan van fer la lectura del pas de Sòcrates des de la "simple morality of childhood"¹³⁵⁴ fins a la consciència de la pròpia ignorància i la necessitat de definicions universals.

Sense abandonar la tradició hegeliana, Caird s'adona de la col·lisió entre la croada socràtica per despertar el sentit crític de la *pólis* i la por dels jerarques davant d'aquell veritable sotrac de les tradicions. Pel que fa al Plató gran, el que renuncià al mètode *negatiu* en benefici de la teoria *positiva*, Caird no el menysté com Grote, sinó que hi descobreix més aviat un desenvolupament des d'una fase d'exploració novénvola fins a la treva de la senectut: "not merely to arouse and stimulate the desire for knowledge, but also in some measure to satisfy it"¹³⁵⁵. És aquí on Caird creu trobar el sentit de l'ús platònic dels sofistes. Aquests apareixen en l'obra del filòsof atenès quan es vol crear la necessitat de cercar un punt de referència, superior a llurs incerteses per destacar així la fiabilitat del platonisme. El contrast entre els diàlegs negatius i els positius -que Caird accepta tot afegint-hi els *especulatius*¹³⁵⁶- es fa palès, segons ell, quan Plató introdueix Protàgoras i Gòrgias: "The names of Protagoras and Gorgias indicate that Plato is no longer assailing the loose fabric of popular opinion, but dealing with the more pronounced and self-conscious views of rhetoricians and theorists"¹³⁵⁷. La imatge del filòsof, estabilitzadora i respectada, es veuria enfortida pel desprestigi del sofista.

Com Hegel, Caird és cautelós en descriure la figura dels sofistes, els quals eren "the higher teachers of Greece in the time of Plato"¹³⁵⁸. Considera que van ser víctimes de molts prejudicis pel fet de cobrar honoraris, però el filòsof idealista no arriba a compartir l'entusiasme que per ells sentia l'historiador de Grècia, a causa del fet que no van completar el trànsit des de la individualitat fins als universals. En canvi, la seva comprensió moralista del platonisme el duu a *entendre* i justificar la ulterior dogmatització del Plató de la teoria de les idees, per considerar que la metafísica era l'únic mètode

1353. *Ibid.* p. 356.

1354. *Ibid.* p. 357.

1355. *Ibid.* p. 358.

1356. *Ibid.* p. 356.

1357. *Ibid.* p. 359.

1358. *Ibid.* p. 360.

d'establir les bases d'una filosofia moral: "We must fix the meaning of the universal before we apply it. We must define before we judge"¹³⁵⁹.

Tot i això, Plató va topar amb la dificultat del món fenomènic, canviant i inabastable. Optà, doncs, per distingir el món abstracte del món material. Com més idealitat més coneixement, i com més coneixement més realitat. Caird transforma així, potser agosaradament, el símil de la línia del llibre VI de la **República** en una semblança de la primera fase del dubte metòdic cartesià: "how can an abstraction be more than that from which it is abstracted?"¹³⁶⁰. Mitjançant la *reflexió*. Un pensament sobre la sensació transcendeix el món dels sentits i esdevé més *real*. La resposta s'acosta a la de Descartes, tot i que no és tan brillant com ara la cartesiana. I aquí Caird és conscient que està portant el discurs platònic massa lluny: "At the same time, it must be confessed that Plato does not often express this doctrine of the genesis of knowledge in a clear scientific way"¹³⁶¹. Tanmateix, el Plató idealista i quasi futurista de Caird elabora, com Kant vint segles després, "an analysis of sensation"¹³⁶².

En qualsevol cas, Plató no pot ser únicament contemplatiu, diu Caird. La seva sensibilitat artística i el seu amor grec per l'ordre l'empenyen envers la concreció. En aquest dualisme rau, segons el neo-hegelià, "the numerous contradictions which Mr. Grote finds in the Platonic writings"¹³⁶³. I les contradiccions vénen per la complexitat de la teoria que el pensador de l'Acadèmia s'havia entestat a construir: "The one doctrine to which Plato always remained faithful is the central doctrine of idealism, that being and knowing, thought and existence, are one; but to preserve this central truth he has to change almost every other point in his system"¹³⁶⁴. L'eleatisme de l'àmbit del *no-ser*, tancava les possibilitats de conèixer el món material, segons Caird, i per tant el condemnava a la irracionalitat i al Mal. Però l'idealista del Merton College opta per una interpretació agosarada i manté que "el pensament platònic va fer un pas endavant en el **Sofista**"¹³⁶⁵ quan el *no-ser* va ser concebut també com una idea *relativa*, continguda tàcitament en

¹³⁵⁹. *Ibid.* p. 365.

¹³⁶⁰. *Ibid.* p. 366.

¹³⁶¹. *Ibid.*

¹³⁶². *Ibid.* p. 365.

¹³⁶³. *Ibid.* p. 370.

¹³⁶⁴. *Ibid.* p. 369.

¹³⁶⁵. Edward Caird, "Mr. Grote's Plato", p. 369. Es refereix al **Sofista** 256d-257b: El problema és molt complex i aquí ens limitarem únicament a situar-lo. De fet el raonament *estricte*ment dialèctic de l'Estranger eleàtic és, 257a: "l'Ésser no és tantes vegades com d'altres coses són, perquè *no senta* aquelles altres, mentre que és el seu ésser singular, *no és un nombre indefinit d'altres coses*".

l'Ens¹³⁶⁶. Segons la seva versió, el món va deixar d'ésser una massa incomprendible, aliena a l'abstracció. L'existència *absoluta* del Mal, sinònim d'absurditat i disbarat, quedà així anul·lada¹³⁶⁷.

La solució de Caird és feliç però precipitada¹³⁶⁸. El seu antic mestre Jowett entengué millor la complexitat del problema quan digué que la intenció de Plató era desbloquejar la disquisició dialèctica, tot enderrocant el tabú de la crítica dialèctica a Parmènides: "The sophisms of the day were undermining philosophy; the denial of the existence of Not-being, and of the connexion of ideas, was making truth and falsehood equally impossible"¹³⁶⁹. D'altra banda, Caird hauria d'haver observat que el Plató dogmàtic i maniqueu de *Les Lleis* era una realitat innegable. Per tal de tenir un Plató tan idealista i neo-hegelià com ell mateix, el filòsof grec hauria d'haver arrodonit la seva epistemologia i arribar com Hegel a la conclusió optimista que: "All that is rational is real, and all that is real is rational"¹³⁷⁰. Tal era la força del neo-hegelianisme a l'Oxford del segle dinou.

Quant a l'aspecte polític de la crítica a Plató per part de Grote, Caird palesa la pròpia incomoditat conservadora: "the image of ancient democracy is considerably obscured in our eyes by the associations of modern Radicalism ... And to the distance between the modern and ancient world, we have here to add the distance between Plato and a mind at the opposite intellectual pole from him"¹³⁷¹. I encara que era prou lúcid com

1366. Edward Caird, "Mr. Grote's Plato", p. 369: "If the nature of a thing is only the sum of its relations to what it is not, or, in other words, only its distinction from other things, then every affirmation contains a negation, every *is* implies an *is not*".

1367. Caird compara el postulat de Plató amb la fórmula de Spinoza (Epístola 50, a J.Jelles, juny 1674), de "determinatio est negatio", també citada per Jowett, *loc.cit.*, p. 333, a propòsit del mateix tema. Ara Edward Caird, "Mr. Grote's Plato", p. 370: "when it is shown that *not-being* is itself an idea, the phenomenal world ceases to be irrational, and evil to be an absolute existence".

1368. L'explicació de Plató sobre el no-ser no és, per a mi, metafísica sinó més aviat lògica i lingüística, recordem *Ibid.* 259a: "fa temps que nosaltres hem prescindit de la qüestió de si quelcom contrari a l'Ésser existeix o no...". Es tracta en tot cas del *tò ón* de la còpula predicativa, el qual s'ha de distingir del seu contingut ontològic. Caird és massa optimista si creu veure aquí una definició platònica del Mal dins el problema del coneixement. L'any 1871, Benjamin Jowett, trobà en el *Sofista* el mèrit d'haver establert relacions entre les diverses Idees, en la quarta edició p. 336: "the recognition of the communion of classes", i d'haver així obert el camí per a l'*Organon* d'Aristòtil i les teories de la negació de Spinoza i Hegel. Però A.E. Taylor, *Plato the Man and his Work*, p. 392, també avalua molt positivament "the service to both logic and metaphysics rendered by Plato's painstaking and searching examination". Per a la interpretació contrària, la de la definició platònica de la terminologia, que comparteixo, vegeu Paul Shorey, *What Plato Said*, p. 258: "Plato analyzes the problem of not-being in terms of the Greek idiom that was the chief cause of the special form which it took for the Greek mind of his day". Per a una anàlisi més filològica de la qüestió i la influència d'aquest diàleg en les *Categories* d'Aristòtil, vegeu Francis M. Cornford, *Plato's Theory of Knowledge*, pp. 273-278 i ss. També en la *República* 438a i en el *Fedó* 102 c-d parla Plató de les comparacions i la relativitat dels predicaments.

1369. Jowett, *Introducció al Sofista*, p. 321.

1370. *Ibid.* p. 370.

1371. *Ibid.* p. 354.

per a admetre que "The Republic is perhaps the greatest attempt that human genius has ever made to pour new wine into old bottles..."¹³⁷², hi havia en ell una admiració implícita per la meritocràcia del model platònic: "The ideas of an aristocracy constituted by wisdom and virtue, not by birth and wealth... The idea of the state is merely an Ideal, to which we may approximate, but which we can never reach"¹³⁷³.

Els idealistes d'Oxford, hereus laics dels reformistes anglicans de mitjans de segle havien dut a terme una mena de *platonització* de l'Ètica a Nicòmac d'Aristòtil. És a dir, tot prenent el sentit social com a base existencial de la persona: "It is only in and through society that the higher nature of man is developed"¹³⁷⁴, van desenvolupar la idea que la tasca política era sagrada i que era responsabilitat dels acadèmics, i en especial d'Oxford, formar una classe governant seriosa i honesta que pogués regir el país amb justícia. L'ur concepció de la universitat no diferia gaire de la *paideia* somniada per Plató per als aspirants a governants: havia d'ésser una escola d'estadistes i alts funcionaris o servidors de la nació, els quals posteriorment treballarien per l'estat liberal i democràtic¹³⁷⁵. Quan Caird i Green parlen de *moral*, hi ha un contingut cívic fonamental en el seu discurs.

Per tant, les objeccions a la política platònica plantejades per Grote no tenen pas ressò en Caird, el qual acusa l'historiador de Grècia de no comprendre: "Now, Mr. Grote seems to us always to judge Plato *ab extra*; he scarcely ever attempts to identify himself with him"¹³⁷⁶. Allò que Grote denunciava com a intolerància i manca de solidaritat social en Plató, Caird ho qualifica més tímidament de "oligarchic contempt for labour, and its immolation of the lower classes"¹³⁷⁷. El problema hauria estat el fet que Plató no va respectar -si ho podem dir així- la fórmula hegeliana d'equiparar la realitat amb la racionalitat, i *viceversa*. L'estat platònic és irrealitzable, "for it asks the governors to do what no government could do"¹³⁷⁸. És a dir, implica demanar una submissió absoluta als súbdits i alhora esperar dels filòsofs una actitud sempre crítica i escèptica, la qual, a més, no hauria de pertorbar ni contagiar aquells que estan obligats a obeir.

Pensa el neo-hegelià que aquest cul de sac havia menat la política platònica vers la religió, en què els desitjos de major justícia podien tenir la cabuda que els mancava en el

1372. *Ibid.* p. 373.

1373. *Ibid.* p. 373.

1374. *Ibid.* p. 372

1375. Cf. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, pp. 358-368.

1376. Edward Caird, "Mr. Grote's Plato", p. 354.

1377. *Ibid.* p. 373.

1378. *Ibid.* p. 380.

món terrenal. Però Caird no vol deixar en el lector la sensació de fracàs total del platonisme, sinó que més aviat afirma que "there is perhaps no success in philosophy so instructive as *the failure of Plato*"¹³⁷⁹. La consciència d'impotència davant la inviabilitat del seu projecte, expressada per Sòcrates a la fi del llibre IX de la **República**, és altament pedagògica, segons el filòsof oxonià. La confessió platònica en el sentit que "perhaps there is a pattern of it in heaven for him who wishes to contemplate it"¹³⁸⁰ és, diu Caird, l'exemple més perfecte del *gnōthi seautón* socràtic, i l'autèntic impuls eròtic envers la filosofia. De fet, és la font de la idea estoica i cristiana de la Ciutat de Déu, tal com apunta Paul Shorey¹³⁸¹. I com també es palesa en el **Marius the Epicurean** de Walter Pater, quan, sota el títol de *Beata Urbs*, explica la visió utòpica platònica heretada per l'estoïcisme: "Marcus Aurelius speaks often of that City on high, of which all other cities are but single habitations ... that unseen Celestial City, Uranopolis, Callipolis, *Urbs Beata* -in which, a consciousness of the divine will being everywhere realized, there would be, ... no more quite hopeless death..."¹³⁸².

Aquesta lliçó de sobrietat intel·lectual és per al neo-hegelià el gran patrimoni de la filosofia platònica, i a més, assoleix la fita que ell i Green, alumnes avantatjats de Jowett, s'havien marcat en proposar el concepte d'un estat benefactor i educador, en què la possibilitat d'auto-realització individual pogués repercutir en una millora de les institucions públiques. Ells ja mirarien d'evitar els dualismes i les contradiccions que havien avortat l'admirable ideal platònic: "Statemanship is the art of training souls ... by a carefully graduated education, might not man be led securely to the highest culture of which his nature is capable?"¹³⁸³. Com Plató, tampoc els idealistes d'Oxford no volien canviar l'estructura social, sinó tan sols renovar-la i fer-hi una neteja ètica que millorés la qualitat del sistema establert, enfortís la consciència cívica i elevés el poder de l'estat, el qual no hauria d'ésser més que el concert de les voluntats dels seus ciutadans. Plató ja complaïa a Caird i l'acritud de Grote era innecessària.

És significatiu que la seva ressenya comencés tot citant un altre idealista d'anomenada, John Frederick Ferrier, el qual, en un cert sentit, es va avençar a Whitehead en dir: "All false philosophy is Plato misinterpreted; all true philosophy is Plato rightly

1379. *Ibid.* p. 383.

1380. **República** 592b.

1381. Vegeu la seva edició de **The Republic**, vol.II, p. 414.

1382. Walter Pater, **Marius the Epicurean**, p. 161-2.

1383. Edward Caird, "Mr. Grote's Plato", p. 376-7.

understood"¹³⁸⁴. En conseqüència per a Edward Caird, Grote es va quedar a mig camí en la comprensió correcta de Plató, detingut entre l'erudició i la manca de sensibilitat, entre l'agudesia i un pragmatisme excessiu i, finalment, entre l'esperit crític i una rebel·lia política que al Balliol no van saber entendre.

2. L'any següent, el 1866, i des d'un signe polític molt més proper a Grote, John Stuart Mill publicà una ressenya impressionant sobre el llibre de l'historiador, on la primera cosa que hom percep és la saviesa i la dignitat magistral del seu estil més que no pas els mèrits de l'obra examinada. Si bé Lewes va trobar que Grote s'havia ultrapassat en l'extensió del seu estudi, Mill no es queda enrere amb el seu article per a l'*Edinburgh Review* d'abril del 1866: seixanta-set pàgines que examinen acuradament els tres volums del pensador racionalista. La valoració de Mill, com era d'esperar, és molt positiva. Accepta sense vacillar la divisió de Grote del *Corpus Platicum* en diàlegs de recerca i d'afirmació, tot admirant també els primers. Es fa ressò del menyspreu de Grote per l'estructura metafísica platònica, que considera un "slippery ground"¹³⁸⁵, molt allunyat en qualitat filosòfica de l'art dialèctic, "incomparably his greatest gift"¹³⁸⁶. Al llarg del seu article, Mill felicita Grote per haver deixat de banda el neoplatonisme en la seva anàlisi: "an aftergrowth of late date and little intrinsic value ... a hybrid product of Greek and Oriental speculation We are quite reconciled to the exclusion from Mr. Grote's plan, of this tedious and unsatisfactory chapter in the history of human intellect"¹³⁸⁷. L'argument d'aquest rebuig és que les teories metafísiques corresponen a la decadència intel·lectual, i que, més que no pas errònies, són, per a nosaltres, incomprendibles. "By we, must be understood the physicists, the experimentalists, the Baconians ..."¹³⁸⁸.

Entre els aristotèlics i els platònics de Coleridge, Mill es situa explícitament en el primer bàndol, "for Plato presents greater difficulties than Aristotle to the modern mind"¹³⁸⁹. Afina molt bé aquesta classificació i s'avança a Borges -i en un cert sentit a Nietzsche- en contraposar la filosofia anglesa a l'alemanya, que ell anomena *Transcendentalista*, perquè es mou "on the largest and vaguest abstractions -the One, the Same, the Different, that which Is, that which Becomes ..."¹³⁹⁰. Per a nosaltres, els

¹³⁸⁴. *Ibid.* p. 351.

¹³⁸⁵. "Grote's Plato", Re-edició de l'original del *Edinburgh Review*, CXXIII (April, 1866), en John Stuart Mill, *Essays on Philosophy and the Classics*, p. 406.

¹³⁸⁶. *Ibid.*

¹³⁸⁷. *Ibid.* p. 378.

¹³⁸⁸. *Ibid.* p. 380.

¹³⁸⁹. *Ibid.* p. 378.

¹³⁹⁰. *Ibid.* p. 380.

Baconians, diu, aquestes explicacions no ens arriben a aclarir res. Mill té la convicció que la filosofia de l'idealisme alemany és un pas enrere en el flux natural de la història del pensament: "indeed, their Ontology is essentially a return to this first stage of human speculation -a reproduction of the same methods, the same questions, and to a great degree the same answers, sometimes under a superficial varnish of modern inductive philosophy"¹³⁹¹. Després del parèntesi *humanista* de Sòcrates, la teoria metafísica de l'univers havia reaparegut "in its most metaphysical form in the later productions of his greatest disciple, Plato"¹³⁹², del qual Hegel i els ontòlegs germànics eren hereus, així com del "almost Asiatic mysticism of Pythagoras"¹³⁹³. Els britànics representarien aquella avantguarda especulativa que Nietzsche, en justa represàlia per les desqualificacions de Mill, va desestimar com el "plebeyismo de las ideas modernas -de Inglaterra"¹³⁹⁴.

Només hi ha un punt en el qual Mill discrepa obertament de Grote: la molt emprada defensa que fa l'historiador de Grècia de la doctrina protagòrica de l'*Homo mensura* contra el Sòcrates del *Teetet*: "but his defence, though useful and instructive, does not satisfy us, and is the only important point in the whole work on which we find ourselves differing from Mr. Grote"¹³⁹⁵. En efecte, la tesi de Mill és que una cosa és la percepció subjectiva de la veritat - "valid as to our present feelings or states of consciousness, the truth of which has no meaning except that we are actually feeling them"¹³⁹⁶- i, una altra, és la veritat objectiva, la qual ell concep a la manera tradicional com "the agreement of a belief with the fact which it purports to represent"¹³⁹⁷. Aquesta diferència seria, segons Mill, la causa per la qual Plató, comprensiblement, havia entès la doctrina del coneixement de Protàgoras com una apologia de la percepció sensorial. Els fets ens arriben filtrats pel sedàs de la nostra subjectivitat, i les nostres opinions són igualment relatives, però la veritat depèn de la coherència del nexa entre aquests dos relativismes, un dels quals serveix l'altre com a criteri objectiu.

Per a Mill, el problema rauria en el llenguatge utilitzat per Grote més que no pas en la seva intel·lecció de la qüestió. Segons els paràmetres utilitaristes, diu, arribem al coneixement de les coses mitjançant les nostres percepcions, els sentits o la consciència. Per això l'opinió és relativa i totalment intransferible. Però aquesta subjectivitat no

¹³⁹¹. *Ibid.* p. 381.

¹³⁹². *Ibid.* p. 381-2.

¹³⁹³. *Ibid.* p. 381.

¹³⁹⁴. F. Nietzsche, *Más allá del bien y del mal*, p. 210.

¹³⁹⁵. *Ibid.* p. 427.

¹³⁹⁶. *Ibid.*

¹³⁹⁷. *Ibid.*

garanteix la desitjada *adequatio intellectus ad rem*. La crítica de Plató a la doctrina del *homo mensura* és del mateix tarannà que la que es podria fer a l'idealisme subjectivista de Berkeley. Si *esse est percipi*, i les coses *existeixen* en la mesura en què són objecte de la percepció, en acte o en potència, en quina forma queda assegurat el coneixement *imparcial* del món exterior? Com es concilien les subjectivitats entre si per a poder establir una comunicació? Sòcrates posava l'exemple del pacient que creu que tindrà febre i es posarà malalt, mentre el metge pensa el contrari. Estarà, doncs, malalt per a si mateix però sa per al metge?¹³⁹⁸. On tindriem, doncs, *la veritat*? Mill, que no es volia considerar empirista ni materialista, es resisteix a acceptar l'estat de consciència individual com a únic punt arquimèdic del coneixement. Sir William Hamilton, el 1852, tot citant Protàgoras, havia decretat la relativitat del procés cognitiu¹³⁹⁹, i fins aquí Mill podia seguir el raonament. No obstant, segons ell, Grote el va radicalitzar massa. Pretenia que la veritat no es servís de cap referència externa i que depengués només de la impressió que l'evidència deixa en la nostra ment.

Mill és conscient que Grote volia evitar l'absolutisme teòric i les generalitzacions. També sabia que Grote havia de ser conseqüent amb els seus principis de tolerància ideològica dins la diferència. Recordem que per a l'historiador de Grècia la filosofia es nodria de la polèmica dialèctica i que era el mètode, el camí cap a la veritat, allò que ell valorava per davant de la certesa final. Ara bé, malgrat el seu escepticisme -potser superior al de Mill-, no volia tampoc fomentar un diàleg de sords en què tots dos oponents només escoltessin la pròpia veu. Mill coneixia a bastament la posició de Grote, però va voler donar una lliçó d'ètica lingüística: "the error", diu, "is in language, not in thought" -¿Què dirien Wittgenstein i Heidegger davant d'aquesta distinció?-, "But in philosophy, especially where it touches the ultimate foundations of our reason, wrong language is as misleading as a wrong opinion"¹⁴⁰⁰.

Les matisacions formals de Mill reflecteixen la distància real respecte de l'autor racionalista a despit de la germanor que els conferia "the philosophy which we hold in common with Mr. Grote"¹⁴⁰¹ ja que, malgrat la filosofia utilitarista que compartien i llur escepticisme, Mill tenia una sensibilitat religiosa, política i literària que l'acostava, molt més que no pas Grote, als refinaments estètics del platonisme i al seu elitisme. De fet, ell

1398. Teetet, 178 b-c.

1399. John Stuart Mill, "Grote's Plato", p. 426. Cf. William Hamilton, *Discussions on Philosophy and Literature, Education and University Reform*, p. 608.

1400. John Stuart Mill, "Grote's Plato", p. 428.

1401. *Ibid.* p. 427.

mateix es confessava deixeble de Plató: "I have ever felt myself, beyond any modern that I know of ... a pupil of Plato, and cast in the mould of his dialectics"¹⁴⁰². Reconeixia que sense la filosofia de Sòcrates, Plató i Aristòtil, "there would have been no philosophy for the next 2000 years, nor in all probability then"¹⁴⁰³. Frank M. Turner sosté que, juntament amb la seva objecció explícita a la doctrina protagòrica advocada per Grote, Mill havia palesat, encara que subreptíciament, una altra divergència notable respecte de l'historiador de Grècia.

Es tractava de llurs concepcions de la vida política i dels governants. Grote era un demòcrata radical i un "moderately strong political egalitarian"¹⁴⁰⁴. Mill era partidari d'una selecció cultural i científica dels estadistes i de l'alt funcionariat, tot limitant, a més, el sufragi als ciutadans alfabetitzats. Segons Turner, Mill va esmunyir la pròpia posició anti-igualitària en parlar de la **República** de Plató, però "with no indication that Grote had discussed the matter in a very different fashion"¹⁴⁰⁵. I, realment, Mill se'n va del text de Grote sense cap mena d'avís per a desenvolupar la teoria d'una aristocràcia intel·lectual que ja havia defensat en **On Liberty** i **On Representative Government**. Sobre la base que per a Plató el grau de virtut era proporcional al de coneixement, Mill va considerar el pensament polític platònic com afí al seu en bona mesura i, contràriament a Grote, el tingué per superior: "The ethical and political doctrines of Plato are really the only ones which can be regarded as serious and deeply-rooted convictions"¹⁴⁰⁶. D'altra banda, recordem que era justament l'aspecte dogmàtic i afirmatiu del platonisme allò que Grote va voler ignorar o criticar pel fet de ser dictatorial i arbitrari. I així ho diu sense embuts: "He (Plató) requires that his own religious belief shall be erected into a peremptory orthodoxy, and that heretics shall be put down by the severest penalties"¹⁴⁰⁷.

Però Mill, per la seva part, no creu imprescindible parar esment en la diferència, ni veu amb massa alarma l'autoritarisme de Plató. La pròpia creença en la necessitat d'una *neteja* moral i política de la funció pública troba inspiració en l'ètica socràtica: "The whole energy of Plato's constructive intellect is concentrated on the means of sifting the most gifted natures out of the body of citizens, and educating them from the earliest infancy ... it is expected that a very few, or at least one, competent scientific governor may be met

1402. Richard Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, p. 242.

1403. *Ibid.* p. 228.

1404. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 401.

1405. *Ibid.* p. 402.

1406. John Stuart Mill, "Grote's Plato", p. 431.

1407. Grote, *Plato and the Other Companions of Sokrates*, vol.IV, p. 429.

among them"¹⁴⁰⁸. A despit del seu suport a l'exclusivisme polític, el gran utilitarista es creia més democràtic que Carlyle en la mesura que considerava que per a Plató, com per a ell, aquesta elit era fruit de l'educació i la formació científica i no pas de drets adquirits, "or those who have been chosen by the incompetent, nor those who have drawn the successful lot, or who by force or deceit have got into the highest place, but those who *know how to rule*"¹⁴⁰⁹.

I, de manera semblant, el seu criteri selectiu superaria en civisme polític al del filòsof grec pel fet que el grau d'obediència requerit dels governats no era, com a la República de Plató, totalment incondicional. Aquesta submissió és rebutjada per excessiva i no pas per raons ideològiques: "errs only by a too exclusive clinging to that one principle"¹⁴¹⁰. Aquesta és l'única objecció que Mill fa a la teoria platònica de l'estat, perquè és conscient del risc de la corrupció en un govern sense cap control: "Its weak side (de la política platònica) is, that it postulates infallibility ... in rulers thus prepared; or else ascribes ... imbecility to the rest of mankind, as to unfit them for any voice whatever in their own government..."¹⁴¹¹.

Curiosament, allò que Mill lloa, Grote ho censura, tal com es palesa en les línies de **Plato and the Other Companions of Sokrates** citades pel mateix crític: "We see therefore ... that there is no true polity -nothing which deserves the name of a genuine political society- except the government of one chief, scientific or artistic"¹⁴¹². És evident que Mill no vol assumir la contradicció inherent a ambdues posicions, ja sigui per considerar-la òbvia i prou coneguda, o per creure que la crítica de Grote, tot i que més dura, era de naturalesa semblant a la seva i es limitava a l'abús de poder. Mill tampoc no acaba d'explicar la diferència entre la preparació científica del govern en la Grècia clàssica i la de l'Anglaterra decimonònica, ni troba gaire greu la pretesa operació eugenèsica en l'estat platònic, sinó ben al contrari: "Whatever else may be justly said against this Platonic conception, it deserves any name rather than that of a toleration of licentiousness"¹⁴¹³.

Tanmateix, Mill acaba la seva ressenya tot admetent que: "We would gladly also have quoted more copiously from Mr. Grote; having said little or nothing of the important

1408. John Stuart Mill, "Grote's Plato", p. 435.

1409. *Ibid.* p. 432.

1410. *Ibid.* p. 439.

1411. *Ibid.* p. 436.

1412. Grote citat per John Stuart Mill. *Ibid.* p. 434.

1413. *Ibid.* p. 438.

discussions, on all the principal topics of Plato..."¹⁴¹⁴. Això no és del tot cert. No és la manca de cites la principal carència sinó la poca demarcació de distàncies entre el crític i l'autor del llibre. És prou significatiu que, en la nota final, Mill es vegi en la necessitat de puntualitzar que "Mr. Grote's remarks on the Platonic Republic are perhaps the most striking and admirable part of his whole work-full of important matter of study"¹⁴¹⁵. Però no seria John Stuart Mill qui aprofitaria aquestes "observacions impressionants i admirables" que féu Grote sobre la política platònica. Haurien de transcórrer uns vuitanta anys perquè Karl R. Popper les recollís.

3. Entremig, el 1871, Benjamin Jowett, el gran Master del Balliol College a Oxford, va reconèixer el deute que el món acadèmic britànic havia contret amb l'estudi de Grote. Havien passat sis anys d'ençà la crítica freda i gairebé hostil d'Edward Caird. L'homenatge de Jowett es presentà sota la forma d'*objeccions importants*, les quals més aviat reflectien una imatge del món diferent, allunyada de la reflexió política i inspirada precisament en aquell vessant idealista de Plató que Grote desestimava. Geoffrey Faber, el biògraf més recent de Jowett, diu confusament que aquest no era ni "a Conservative, and not a Radical; not a Tory, and not a Whig"¹⁴¹⁶. I dubta que s'hagués identificat "even to the political epithet of Liberal"¹⁴¹⁷, opinió que no hauria pogut compartir Swinburne¹⁴¹⁸. Però afegeix que: "He was, of course, a reformist..."¹⁴¹⁹. Jowett havia estat, en efecte, un membre insigne de la *Broad Church*, i havia col·laborat en el famós *Essays and Reviews* de 1860, esmentat abans¹⁴²⁰, on set teòlegs anglicans- recordem allò de *Septem contra Christum*- van proposar reformes heterodoxes semblants, en el si dels departaments humanistes d'Oxford, tot provocant un escàndol comparable -o fins i tot superior- al del darwinisme. Concretament, la proposta de Jowett es podria reduir a la idea, pròpia dels *Latitudinarians*, de considerar la Bíblia com un text antic més, susceptible d'una anàlisi científica, tal com es feia a Alemanya.

Però en el rerafons del liberalisme religiós de Jowett, que aparentment pretenia retallar l'autoritat acadèmica i política de l'església, es gestava un nou tipus d'elitisme. Un projecte social que volia socavar l'individualisme preconitzat pels utilitaristes amb la nova

¹⁴¹⁴. *Ibid.* p. 439.

¹⁴¹⁵. *Ibid.* última nota.

¹⁴¹⁶. Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with Background*, p. 24.

¹⁴¹⁷. *Ibid.*

¹⁴¹⁸. "Recollections of Professor Jowett," en *The Complete Works of Algernon Charles Swinburne*, p.

244: "He was perhaps the last of the old Whigs".

¹⁴¹⁹. Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with Background*, p. 24.

¹⁴²⁰. Cf. nota 105 i text de la pàgina corresponent.

força d'un estat paternalista controlat per un poder civil elegit acuradament. Aquesta societat del futur immediat seria una mena de militarisme monacal, que restaria fora del perill comercialista i disgregador que arribava d'Europa. I així, Jowett continuava una tradició de nostàlgia per un hipotètic estat de puresa que es remunta al romanticisme conservador i predicat encara per Ruskin, el qual hauria coincidit, sens dubte, amb l'advertència de Jowett contra la modernitat industrial: "We boast of an individualism which is not freedom, but rather an artificial result of the industrial state of modern Europe"¹⁴²¹. L'intel·lectual reformista i liberal de la dècada dels 60 va cedir pas, amb els anys, a l'imposant rector del Balliol, establidor d'un ordre arbitrari i jeràrquicament categòric.

La política platònica representava aquell nou ideal culturalment aristocràtic en el qual l'educació jugava un paper fonamental. Jowett era conscient que l'església estava cremant els seus darrers mitjans de domini i urgia de proposar una alternativa d'ordre des de l'estat. El model burocràtic de Jowett, inspirat en la selecta *paideia* de Plató, l'acostava als requeriments culturals de Mill i l'enfrontava totalment amb Grote. Com a assessor de la comissió encarregada de l'accés al cos de funcionaris, va aconseguir, en la dècada dels seixanta, que els temes clàssics, i en especial la seva interpretació idealista de Plató, tinguessin una presència important en els temaris de les oposicions. I el resultat va ser que en aquells anys un nombre extremadament alt de graduats en la *Literae Humaniores* d'Oxford va ocupar càrrecs de gran responsabilitat en l'administració pública.

Malgrat les coincidències formals amb Mill pel que fa a la selecció dels *guardians*, Jowett, que provenia de la teologia, tenia una concepció de l'home d'estat molt més metafísica i paternalista que la del gran utilitarista i, alhora, menys aguda i lúcida que la del seu successor Edward Caird: "A true statesman is he who brings order out of disorder; who first organizes and then administers the government of his own country; ... Although obliged to descend to the world, he is not of the world. His thoughts are fixed not on power or riches or extension of territory, but on an ideal state... and *the idea of the good* is the animating principle of the whole"¹⁴²². No podia, doncs, tolerar la crítica de Grote al Plató imperatiu de les Lleis: "Many have thought the *Laws* to be one of the greatest of Platonic writings, while in the judgement of Mr. Grote they hardly rise above the level of the forged epistles"¹⁴²³.

¹⁴²¹. Citat per Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 436.

¹⁴²². *Ibid.* p. 430.

¹⁴²³. Jowett: *Laws, Introduction and Analysis*, pp. 10-11.

Segons Jowett, Plató és més realista i pragmàtic en les *Lleis* que no pas en els diàlegs anteriors i adequa millor el seu projecte a les condicions del món grec. Els legisladors hi ocupen els llocs de comandament que abans havia atorgat als filòsofs en la **República**. La religió i la moral desplacen el pensament especulatiu i es mostra més predisposat a acceptar que el seu ideal polític és inassolible, tot i mantenint que haurien sempre de "lift up our eyes to the heavens and try to regulate our lives according to the divine image"¹⁴²⁴. Jowett admet que el Plató madur rebaixa la qualitat metafísica i poètica dels seus escrits, però creu que guanya en eficàcia estratègica i saviesa de govern. Grote, en canvi, va veure aquell desenvolupament com un procés de degeneració ideològica, que havia anat de mal en pitjor. L'acritud de l'historiador de Grècia envers el despotisme platònic i la seva arquitectura metafísica de la realitat, constitueixen una **segona** objecció que Jowett presentà sota la forma d'una inexactitud cronològica per part de Grote: "Plato ... is not to be measured by the standard of utilitarianism or any modern philosophical system. ... He is no dreamer, but a great philosophical genius struggling with the unequal conditions of light and knowledge under which he is living"¹⁴²⁵. Tinguem en compte que Mill tanca el seu comentari tot aclarint que "The point of view from which these topics are treated, as all acquainted with Mr. Grote's writings would expect, is that of the Experience philosophy, as distinguished from the Intuitive or Transcendental"¹⁴²⁶. I, encara que crec que Grote és prou assenyat com per haver intentat d'enquadrar Plató en del marc de l'antiguitat, també és cert que la politització de la polèmica entre racionalistes i idealistes victorians donava peu a prejudicis ideològics i prevencions que condicionaven molt les respectives lectures com va ser el cas de la, potser, precipitada desqualificació de Jowett.

Una **tercera** objecció interposada per Jowett va ser l'acceptació de Grote de totes les cartes com a autèntiques. En el segle dinou, com hem vist abans, la tendència més generalitzada era de rebutjar les *Epistolae* per espúries, així com molts diàlegs considerats menors. Jowett s'avança al que Guthrie qualifica de "more genuinely critical and selective attitude in recent times"¹⁴²⁷, perquè, d'una banda, expressa el seu desacord amb Schaarschmidt i bona part de la crítica germànica per haver invalidat arbitràriament una part considerable del *Corpus Platonicum* i, d'altra banda, retreu també a Grote l'excés de confiança en el cànon alexandrí que no qüestionava l'autoria platònica de les tretze cartes¹⁴²⁸. La fe de Grote en l'esmentat cànon és la **quarta** objecció de Jowett, formulada

¹⁴²⁴. *Ibid.* p. 11.

¹⁴²⁵. Jowett, Preface to the First Edition, p. xxviii.

¹⁴²⁶. John Stuart Mill, "Grote's Plato", p. 440.

¹⁴²⁷. W.K.C. Guthrie, *A History of Greece*, vol.V, p. 399.

¹⁴²⁸. Jowett, Preface to the First Edition, p. xxix.

sobre la base que, en aquell temps, els bibliotecaris estaven més avesats a creure que no pas a indagar¹⁴²⁹.

Una cinquena objecció de Jowett es referia al tractament que féu Grote del tema de la rotació o immobilitat de la terra al *Timeu*. A causa de l'ambigüitat del mot *illoménēn* (d'*'illō*: rodar) que apareix en el paràgraf al·lusiú, 40 b-c, el traductor victorià s'estima més declararar-se impotent per afirmar si Plató imaginava que la terra jeia estàtica al centre de l'univers, o si girava sobre el seu propi eix, arrossegant el sol i el cel amb el seu moviment. Grote, tot seguint Aristòtil, havia optat per atribuir a Plató la segona de les dues tesis esmentades, la qual cosa implicaria, segons Jowett, creure que el filòsof de l'Acadèmia no havia caigut en la impossibilitat d'explicar l'alternància de la nit i el dia si la rotació de la terra, els cels i el sol era simultània: "it would be difficult to imagine that Plato was unaware of the consequence..."¹⁴³⁰. Allò que molestava Jowett era, sobretot, el fet que Grote atribuís a Plató una ingenuïtat i una badada tals que l'impedissin adonar-se d'una conseqüència tan òbvia.

La sisena i última objecció que abordarem és, de fet, la més popular, i tracta el tema tan conegut de Grote i els sofistes. Jowett rebut la tesi de Grote segons la qual el terme *sofista* no s'aplicava a una classe en particular sinó a l'ofici de mestre, i per això mateix denominava tant Gòrgias i Protàgoras com Sòcrates i Plató. El Master del Balliol sosté que la paraula estava desprestigiada a bastament i tenia una ressonància tan pejorativa que podia voler danyar el bon nom del creador de la teoria de les idees i del seu mestre. Altrament, s'utilitzava en un sentit neutral per persones alienes a la filosofia. Segons Jowett, tampoc va ser Plató el causant del descàndid dels sofistes com digué Grote. Amb els testimonis de Protàgoras, Hipòcrates i Xenofont, l'il·lustre traductor vol demostrar que la desconfiança envers els sofistes era un fet generalitzat del qual Plató no fou sinó un portaveu més.

I, finalment, tot i que sense justificacions, explica el càrrec de corrupció del jovent que pesava sobre els sofistes i que Grote va negar amb fermesa. Jowett accepta la tesi de Grote sobre la possible honorabilitat dels principals sofistes, però llur ànim de lucre, llur contacte compromès amb els joves, l'ensenyament de temes d'actualitat i la tècnica erística de professionals de la discussió que practicaven "are quite sufficient reasons to account for the opprobium which attached to them"¹⁴³¹. Evidentment, Jowett no està disposat a

¹⁴²⁹. *Ibid.*

¹⁴³⁰. *Ibid.* i, Introduction to the *Timaeus*, p. 683.

¹⁴³¹. Jowett, Introduction to the *Sophist*, p. 328.

barrejar Plató i Sòcrates amb la companyia de retors i embolicadors com ara Gòrgias o Protàgoras. I encara menys acceptà la hipòtesi de Grote sobre una convencionalitat ideològica dels sofistes que contrastaria amb l'actitud contestatària de Sòcrates i del jove Plató.

És clar que a Jowett no el movia un interès estrictament filosòfic o àdhuc moral. La seva identificació personal amb el Plató legislador anava més enllà de fer el paper d'un Marsilio Ficino vuitcentista. Segons F. M. Turner, hi havia en Jowett una intenció expressa d'acomodar Plató al seu propi pensament com es fa palès en una carta del 1875 en què admet l'actualització que va fer del tema dels sofistes amb els seus contemporanis: "having 'attacked a good many of my private enemies under the disguise of the sophists'"¹⁴³². Així, la croada pro-sofista de l'historiador i la seva repercussió va esdevenir per a Jowett una autèntica amenaça, contra la qual ell també va tenir una reacció polititzada. La fita del venerable professor del Balliol xocava frontalment amb el pensament radical de Grote. El Plató de Jowett, que seria la versió més poderosa que el filòsof atenès tingué a Oxford, havia de defensar els interessos d'un *establishment* laic i burgès, sota el vernís d'un transcendentalisme que aparentment el mantenia en la neutralitat insondable del seu cau celestial.

4. Des d'Escòcia també varen arribar comentaris al Plató de Grote. El primmirat i respectuós Sir Alexander Grant, qui en altre temps havia estat deixeble de Jowett i després *fellow* de l'Oriol College a Oxford i que era llavors rector de la Universitat d'Edimburg, li dedicà una secció deferent en la seva tercera edició de *The Ethics of Aristotle* del 1874. Grant, que no va ser esmentat per Grote en parlar del seu projecte sobre Aristòtil el 1865, no pagà l'historiador de Grècia amb la mateixa moneda, i modificà el segon assaig de la seva introducció per tal de poder comentar allò que ell anomenà la *paradoxa de Grote*, "that the Sophists were not sophistical"¹⁴³³. El conegut especialista en Aristòtil reconeix que es deixà endur pels comentaris subsegüents a la publicació de la història de Grècia de Grote amb la seva controvertida tesi a favor dels sofistes, però que més endavant va poder apreciar, tot i que amb moltes reserves, alguns aspectes de l'aportació de l'autor racionalista.

¹⁴³². Turner, i Jowett citat per aquest, en Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 420.

¹⁴³³. Sir Alexander Grant, *The Ethics of Aristotle, Illustrated with Essays and Notes*, 3rd Edition, Vol. 1. p. 104.

La primera edició de l'ètica aristotèlica a càrrec de Grant, l'any 1857, també -ho diu el 1874- "contained a sort of protest against it"¹⁴³⁴. Segons Frank M. Turner, Grant, aleshores molt hegelian, va assumir la divisió de la història de la filosofia en etapes dins les quals els sofistes havien precedit Sòcrates com a pensadors de transició envers el període de consciència. Tot i això, no seguí Hegel en la recerca subjectiva d'una veritat moral sinó que, contràriament, la rebutjava des de la perspectiva anglicano-cívica predicada per Jowett, ja que el seu Sòcrates, a diferència dels sofistes, estava convençut que "the broad distinctions of right and wrong are more objective and permanent than anything else, more absolutely to be believed in than even the logic of the intellect"¹⁴³⁵.

Però el temps i les intervencions acadèmiques europees que es van fer ressò de la polèmica, van moure Grant a considerar que, tot i que no compartís la totalitat dels plantejaments del pensador utilitarista, "Grote has done valuable service in mootng his views, supported as they are by his usual rich learning and his strongly manly sense"¹⁴³⁶. En la quarta edició de l'Ètica, del 1885, apareix una altra concessió a l'historiador de Grècia. L'editor del Balliol i després professor de l'Oriel College reconeix que: "The doctrine of 'Ideas' is much less settled and constant in Plato's writings than may be ordinarily supposed. In regard to this, as to many other questions, Plato may be said to have had no system, but to have been constantly inquiring"¹⁴³⁷. Recordem que la tesi de Grote era també aquesta, en contra de la sistematització que Schleiermacher havia cregut veure en el *Corpus Platonicum*. On l'editor de l'Ètica prenia distàncies respecte del pensador utilitarista era en el fet d'atribuir a Plató una capacitat i un exercici permanents de l'esperit inquisitiu. Així, el Plató afirmatiu i peremptori de Grote sembla no haver existit mai per a ell: "the dialogues contain many varieties of the point of view, and even many inconsistencies. These incongruities ... were veiled and mitigated ... by the dramatic form ... and ... by the graceful absence of dogmatism in the Platonic Socrates"¹⁴³⁸. Però, a diferència de Grote, l'editor no distingeix un canvi ideològic entre el Plató socràtic i el madur.

1434. *Ibid.*

1435. Sir Alexander Grant, en 1857, citat per Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 302.

1436. Sir Alexander Grant, *The Ethics of Aristotle, Illustrated with Essays and Notes*, 3rd Edition, 1874, p. 104.

1437. Sir Alexander Grant, *The Ethics of Aristotle, Illustrated with Essays and Notes*, 4th Edition, 1885, p. 200.

1438. *Ibid.* p. 180.

Grant, sens dubte, hauria d'haver dut l'empremta del seu primerenc aprenentatge amb Jowett, però essent com era també membre de la *Deutsche Morgenländische Gesellschaft* va poder apreciar que, malgrat els melindros dels seus compatriotes, els erudits alemanys havien pres molt seriosament la defensa dels sofistes feta per Grote. A Grant, però, la posició de l'historiador de Grècia a favor dels sofistes i en contra de Plató li semblà exagerada, i mantingué que "This plea ... we are still unable to accept"¹⁴³⁹. No obstant això, es va mostrar disposat a acceptar les que considerava *conclusions secundàries*, o sigui, els mateixos raonaments amb els quals Zeller també va transigir respecte d'una rehabilitació de l'honorabilitat de l'ofici de sofista. Grote, segons Grant, va posar en evidència que "many of the German commentators and historians of philosophy have been too hasty and sweeping in their condemnation of them (*dels sofistes*)"¹⁴⁴⁰.

Gràcies a les puntualitzacions de Grote, es descobrí, diu Grant, que els sofistes van promoure la vida cultural i política atenesa, i que entre ells hi havia persones dignes i de provada professionalitat. Per a Grant el problema radicava en l'excés de crèdit que Grote els atribuïa, perquè, si llur ofici de sofistes era una fantasia platònica, tant Plató com certs moralistes contemporanis britànics quedarien desautoritzats, i "then one of the chief lessons which Plato thought that he had to teach the world -a lesson which, if it be a true one, is applicable not only to the popular teachers of the fifth century in Greece, but also to the analogous teachers of all ages (el subratllat és meu)- would fall to the ground as unmeaning"¹⁴⁴¹. Desautoritzar Plató era desautoritzar Jowett, i Grant no estava disposat a desamparar "el seu pare Parmènides"¹⁴⁴².

És ben curiós el fet que Grant conservés aquest lligam intel·lectual amb el master del Balliol quant a la impecabilitat del platonisme, i pogués ser més relativista i respectuós de la individualitat moral en parlar d'Aristòtil, del qui era, en un cert sentit, el portaveu autoritzat. Amb menys poder de manipulació sobre el text que Jowett, puix que era editor i no pas traductor, la seva capacitat crítica envers el *cas* de Grote i els sofistes es trobava minvada per una resistència a l'escepticisme sofista i a l'actitud desmitificadora amb què associava l'historiador de Grècia. Va creure que la reivindicació d'uns atletes de la retòrica i dels jocs d'idees com els sofistes era més pertorbadora que la seva interpretació del *télos* aristotèlic com a *enérgeia*, la qual, en la seva versió d'"estat de consciència" seduï tant Pater i Wilde. Malgrat tot, l'ascendent de Grote sobre Grant va ser significatiu -encara que

1439. Sir Alexander Grant, *The Ethics of Aristotle, Illustrated with Essays and Notes*, 3rd Edition, p. 104.

1440. *Ibid.*

1441. *Ibid.* p. 105.

1442. *Sofista* 241d.

es manifestés des de l'antagonisme-, tal com ho prova la importància que li donà en l'estudi sobre la moral aristotèlica, i la popularitat de la seva edició de l'Ètica assegurarà a Grote un poderós instrument de propagació d'una part de la seva teoria sobre el dogmatisme platònic.

5. Els efectes del retrat de Plató fet per Grote es perllongaren en el que quedava de segle. D'aquesta manera, trobem que un autor tan *sui generis* i allunyat de la tradició racionalista, utilitarista o radical com Walter Pater, no s'escapolí de l'àrea d'influència de l'historiador de Grècia. Pater era certament fill del seu temps. Les afinitats que se li volen trobar amb Nietzsche estan basades en gran mesura en la seva contemporaneïtat. L'escepticisme agut, la voluntat de transgressió, la flexibilitat relativista per a enfocar la realitat, l'individualisme a ultrança, l'autosuficiència antropocèntrica i un marcat desinterès social i polític, són alguns dels trets que acosten l'esteta britànic al pensador alemany. I són aquestes característiques les que es palesen en el recull d'assajos de Pater sobre Plató, encoratjats, en bona part, pels audaços i capdavanters plantejaments de Grote. Hem d'aclarir però, que l'estil gens acadèmic de Pater el duu a ometre gairebé tota referència a la bibliografia consultada. Tret d'uns quants estudis puntuals¹⁴⁴³ com els de Burnet i Grote -mencionats molt de passada-, aquí no apareixen citats o comentats els grans investigadors contemporanis del platonisme, per la qual cosa aquest estudi comparatiu es basa en al·lusions pràcticament indirectes a les tesis de l'historiador de Grècia.

Tant Pater com el seu **Plato and Platonism**, escrit entre 1891 i 1892, mereixen el seu propi espai, i no ens n'estarem de tractar-los més endavant. Per això, ara per ara, només ens limitarem a comentar-lo des de l'angle de la seva relació amb Grote i l'emmarcarem concretament dins d'aquells aspectes del pensament de Pater que aquí interessin. En efecte, val a dir, que l'any 1865 -i en la versió revisada del 1880- en l'assaig sobre Coleridge, Pater formula la seva interesantíssima definició de la filosofia moderna amb moltes reminiscències de Grote i el corrent empirista: "Modern thought is distinguished from ancient by its cultivation of the 'relative' spirit in place of the 'absolute'. Ancient philosophy sought to arrest every object in an eternal outline, to fix thought in a necessary formula, and the varieties of life in a classification by 'kinds' or *genera*. To the modern spirit nothing is, or can be rightly known, except relatively and under conditions. The

¹⁴⁴³. Llevat de Zeller, Mullach i Burnet, esmentats en la secció sobre pitagorisme, en Walter Pater, **Plato and Platonism**, pp. 58-9, de K.O. Müller citat en parlar dels Lacedemonis, pp. 199 i ss.; i del mateix Grote, mencionat molt de passada en parlar de **La República**, en **Plato and the Other Companions of Sokrates**, p. 243.

philosophical conception of the relative has been developed in modern times through the influence of the sciences of observation"¹⁴⁴⁴.

Aquesta era la proposta d'*Homo mensura* tan apreciada per Grote i replicada per Mill. És cert que, en el cas de Pater, el relativisme era també un recurs per justificar l'apertura moral del plaer estètic i sensual¹⁴⁴⁵, molt allunyat aquest darrer del "strong manly sense"¹⁴⁴⁶ i el rigor científic de Grote¹⁴⁴⁷, però llur actitud escèptica era anàloga i pròpia de l'època. Pater, a més, havia estat un lector fidel de Hegel i els empiristes. I va encunyar l'expressió "philosophic temper"¹⁴⁴⁸, la qual designa la suspensió de judici "as the appropriate attitude on our part, the dialectical spirit, which to the last will have its diffidence and reserve, its scruples and second thoughts"¹⁴⁴⁹. Com Grote, creia que, en nom de la intensitat especulativa, aquest dubte actiu no havia d'esgotar-se mai durant la recerca filosòfica, "for which a survival of query will be still the salt of truth, even in the most absolutely ascertained knowledge"¹⁴⁵⁰.

També la seva concepció dels mites era hereva de la de Grote, enunciada en la *History of Greece* com un producte de la imaginació d'una societat, destinat a expressar certs sentiments primordials vinculats amb l'alienació de l'home respecte del destí, la seva finitud o la força de la natura¹⁴⁵¹. I, finalment, en el tema de Plató i els sofistes, no hi ha cap mena de dubte que va aprofitar oportunament el camí obert per l'autor de *Plato and the Other Companions of Sokrates*. Amb un gest de provocació molt seu, el sofisticat esteta reivindica la dialèctica com la *forma* filosòfica per excel·lència tot dient que en literatura filosòfica, "as in all other products of art, *form*, in the full signification of that word, is everything, and the mere matter is nothing"¹⁴⁵², perquè aquesta, "as its very name denotes, is dialogue, the habit of seeking truth by means of question and answer, primarily

¹⁴⁴⁴. "Appreciations", en *Selected Writings of Walter Pater*, p. 143.

¹⁴⁴⁵. De fet, Pater sempre és sospitós d'oportunisme intel·lectual. Richard Jenkyns, en *Dignity and Decadence, Victorian Art and the Classical Inheritance*, pp. 256-7, introdueix un comentari sobre el *Renaissance* de Walter Pater tot dient a propòsit del seu interès en Grècia: "For those who were indeed homosexual, an attraction of ancient Greece was that it offered a way in which a dangerous subject could be broached, or forbidden fantasies indulged".

¹⁴⁴⁶. Sir Alexander Grant, *The Ethics of Aristotle*, 3rd. edition p. 104.

¹⁴⁴⁷. Tot i que Pater també fa apologia de la masculinitat però referida a l'art: "Manliness in art, what can it be ... in opposition to ... the feminine quality ... but a full consciousness of what one does...", en *Plato and Platonism*, pp. 280-1.

¹⁴⁴⁸. *Ibid.* p. 196.

¹⁴⁴⁹. *Ibid.*

¹⁴⁵⁰. *Ibid.*

¹⁴⁵¹. En Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, pp. 94-100.

¹⁴⁵². Walter Pater, *Plato and Platonism*, p. 8.

with one's self"¹⁴⁵³. És força versemblant que Grote arrufés el nas per l'equiparació del llenguatge filosòfic amb un producte artístic, però l'esperit indagador de la proposta d'ambdós és força semblant. No obstant això, Pater introdueix un matís a la divisió de Grote -basada en la de Trasil- entre diàlegs de recerca o negatius i els d'exposició o afirmatius.

Per a l'esteta, per exemple, el diàleg platònic és sempre en un cert sentit un *diálogos peirastíkos*, "a dialogue of search"¹⁴⁵⁴, ja que aquest és l'ànima del mètode socràtic. És la veritat cercada pels diàlegs la que ell veu amb "that absoluteness and necessity which Plato himself supposes in all real knowledge"¹⁴⁵⁵ mentre que és la dialèctica la que per força és contingent, i la seva grandesa consisteix, justament, en el fet que mai no hi arriba. Essent com era post-romàntic, desenvolupa molt més obertament que no pas Grote el paper del filòsof com a Sísif del coneixement. Així, doncs, decideix de reconstruir l'essència del platonisme a partir d'aquests dos principis, el de la veritat absoluta i desitjada, i el del seu *éros* desitjador. En el procés de reelaboració històrica que segueix hi compten els avantpassats però sobretot els successors del pensador atenès i, aleshores, Pater torna a Grote quan es tracta de triar una opció filosòfica. El resultat de la seva anàlisi és que la tradició platònica té dos corrents molt diferenciats. En un, que anomena significativament "that side of the platonic position"¹⁴⁵⁶, trobem la recerca de la veritat doctrinària, "The 'theory of the Ideas', the high ideal, the uncompromising demand for absolute certainty, in any truth or knowledge worthy of the name"¹⁴⁵⁷. En aquest cantó situa els fogosos aspirants al *theòreïn*: Aristòtil -imaginem que el de la *Metafísica*-, els místics -sobretot els neoplatònics-, Spinoza i els idealistes alemanys.

Però, estranyament, quan creiem que, a causa del tarannà intensament contemplatiu de Pater, aquests serien per a ell els *autèntics* seguidors de Plató, l'esteta ens indica que és en l'altre corrent on cal buscar la continuïtat del geni platònic, això és, entre els que *practiquen* el platonisme crític: "it is in quite different company we must look for the tradition, the development, of Plato's *actual* (el subratllat és meu) method of learning and teaching"¹⁴⁵⁸. Es tracta dels que anomena els hereus de l'"academic spirit"¹⁴⁵⁹, o sigui: Llucià, Cicerò, Abelard, Montaigne i Descartes. Així, tenim que la classificació de Grote

¹⁴⁵³. *Ibid.* p. 177.

¹⁴⁵⁴. *Ibid.* p. 192.

¹⁴⁵⁵. *Ibid.*

¹⁴⁵⁶. *Ibid.* p. 193.

¹⁴⁵⁷. *Ibid.*

¹⁴⁵⁸. *Ibid.*

¹⁴⁵⁹. *Ibid.* p. 194.

en dogmàtics i transcendentalistes, per una banda, i cercadors i escèptics, per una altra, esdevé per a Pater una divisió entre aquells pels quals "Platonism from age to age has meant, ... ontology, a doctrine of 'being'"¹⁴⁶⁰, i aquells altres que creien que "Platonism has been in fact another name for scepticism ... that other sort of Platonism, a habit, namely, of tentative thinking and suspended judgement"¹⁴⁶¹. És important d'observar que Pater es refereix als darrers com a continuadors de la *tradició*, mentre que els primers representen solament una *posició*, el costat purament *espiritual* del pensament platònic, característica envers la qual ell n'era crític. Pater no nega la validesa de cap bàndol, però ja hem vist quina era, segons ell, "the appropriate attitude on our part" la praxis de la *tätige Skepsis*¹⁴⁶² de Goethe, o dubte actiu, base del cobejat "philosophic temper". Aquell Plató metòdic passaria a arreglar-se amb els *we* de Mill, amb els constants i laboriosos militants de la *Docta ignorantia*, abans que no pas seguir l'estatisme fàcil del dogma. La lliçó de Grote havia estat en part, si més no, correctament apresada per l'esteta del Brasenose College.

La conclusió d'aquesta cadena de pensaments és que el platonisme no és reduïble a una única teoria: "Platonism is not a formal theory or body of theories, but a tendency, a group of tendencies- a tendency to think or feel, and to speak, about certain things in a particular way"¹⁴⁶³. Lewes se n'hauria rigut tot desestimant l'explicació. I Grote hauria aclarit que aquesta afirmació era aplicable tan sols al Plató jove. Però, en qualsevol cas, la idea de la manca de doctrines en el primer Plató havia estat clarament defensada abans per l'historiador de Grècia -tot i que amb més riquesa de precisions- fins al punt de ser una de les seves argumentacions més polèmiques, com vam poder apreciar a través de les crítiques de Lewes i Jowett.

Un altre punt interessant és la comprensió de Grote i Pater de les conseqüències socials de la política platònica. Frank M. Turner és, com sempre, molt perspicaç en observar que llurs conclusions eren semblants però no pas llurs valoracions¹⁴⁶⁴. Havíem vist que una de les raons més poderoses de Grote contra l'estat platònic era la retallada que feia de les llibertats individuals, en nom de l'ordre i la submissió a la saviesa dels guardians. Pater també en va ser conscient i parla fins i tot d'una maquinària social, una mena de Leviatan replegador: "We are to become -like little pieces in a machine! you may

1460. *Ibid.*

1461. *Ibid.*, pp. 194-5.

1462. En Gertrude Himmelfarb, *Matrimonio y Moral en la época victoriana*, p. 75. G. Himmelfarb remet a Huxley, *Cf.* nota 38, p. 86.

1463. Walter Pater, *Plato and Platonism*, p. 150.

1464. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, pp. 410-12.

complain-"¹⁴⁶⁵. I, en l'aprovació de l'autoritarisme de Plató, es fa palesa, a més, la influència de Jowett, per a qui el paper de l'individu només tenia sentit dins de la totalitat d'un estat vertebrador que el protegia sota la garantia d'una fe incondicional en la idea del Bé.

Tanmateix, Jowett no reconeix la repressió inherent al projecte platònic, cosa que Grote i Pater sí que fan. Aquest darrer creu que tanta disciplina és positiva i necessària: "what hinders this strengthening macrocosmic unity, the oneness of the political organism with itself, is that the unit, the individual, the microcosm, fancies itself, or would fain be, a rival macrocosm, independent, many-sided, all-sufficient"¹⁴⁶⁶. Encara que la consciència de la dictadura platònica ens recorda Grote, el to moralista és de Jowett i del posterior corrent polític finisecular que s'obria pas en un Oxford transformat en bressol dels servidors d'un estat democràtic i liberal. Hi ha en Pater, a més, un fort regust a gregarisme cristià-catòlic -cosa que li suposà no poques acusacions d'irreverència¹⁴⁶⁷- el qual l'enllaçava estranyament amb l'arcaïtzant estètica gòtica, rival del modern corrent hel·lènic, tal com he assenyalat abans.

Pater descriu allò que més temia Grote des del seu profund hel·lenisme laic: la societat monàstica de Jowett, inspirada en la de Plató, però amb l'afegit dels guarniments del culte catòlic. El *gothic thrill*, que tanta excitació havia despertat en la imaginació britànica d'ençà les novel·les de Walpole, Radcliffe i Lewis, i la poesia de Shelley, entre molts d'altres. Les peces de la màquina platònica de l'estat s'havien de lubricar en el segle dinou amb l'ungüent de la devoció: "his Perfect City (i.e. la de Plató) will have much of monasticism, of the character of military monks, ... with their poverty, their obedience, their contemplative habit"¹⁴⁶⁸.

És prou clar que Pater té la qualitat d'embellir allò que Grote veia com una tirania insuportable. I malgrat que la seva religiositat ens resulta un pèl pertorbadora, hem de reconèixer que les imatges són didàctiques. Així doncs, Plató, no només va crear una filosofia integral i creativa, "a being made like a God"¹⁴⁶⁹, sinó que, a més, "He seems, in

¹⁴⁶⁵. Walter Pater, *Plato and platonism*, p. 273.

¹⁴⁶⁶. *Ibid.* p. 240.

¹⁴⁶⁷. Vegeu Michael Levey, *The Case of Walter Pater*, *E.g.*: p. 19: "but remarks about Christianity were certainly the more damaging to the speaker's reputation. Combined with an openly stated love of beauty, however strange, and an almost eighteenth-century belief in the importance of pursuing pleasure, the result had a power to cause scanda".

¹⁴⁶⁸. Walter Pater, *Plato and platonism*, p. 256.

¹⁴⁶⁹. *Ibid.* p. 264.

fact, to promise all, or almost all, that in later age natures great and high have certainly found in the Christian religion"¹⁴⁷⁰. Així, el refinat esteta, malgrat la perillositat de les seves comparacions, imagina sense embuts l'única forma possible d'expressió artística en l'estat platònic a imatge i semblança de l'art de l'Edat Mitjana¹⁴⁷¹: "Liken its music, if you will, to Gregorian music, and call to mind the kind of architecture, military or monastic again, that must be built to such music ... Compare it, ... to Gothic building, to the Cistercian Gothic, ... when Saint Bernard had purged it of a still barbaric superfluity of ornament"¹⁴⁷². La literatura mística, els ritus i, sobretot, les cuculles d'Oxford contribuïen i no pas poc a una fantasia força medievalista.

Fins i tot el celibat i la planificació familiar dins el govern de la República li semblaven molt adients a aquest acusat d'uranisme, -esmentat en dues ocasions durant els judicis d'Oscar Wilde¹⁴⁷³. Segons ell, la religió cristiana ho va fer encara més bé que els grecs: "What Christian marriage, in harmonious action with man's true nature, has done ... that Plato tried to do by a somewhat forced legislation..."¹⁴⁷⁴. Tampoc aquesta afirmació no ens hauria de sorprendre gaire. John Addington Symonds, intel·lectual oxonià de gran anomenada, i vinculat al moviment decadentista, també havia lloat les institucions cristianes i sobretot el matrimoni l'any 1873, en *A Problem in Greek Ethics* -el primer llibre en anglès sobre l'homoerotisme grec: "The Middle Ages proclaimed through chivalry the truth, then for the first time fully apprehended, that woman is the mediating and ennobling element in human life"¹⁴⁷⁵. Però tots dos van optar per un altre tipus d'intermediari.

A despit d'aquestes paradoxes, tant Pater com Symonds eren grans entusiastes del marianisme¹⁴⁷⁶, i el mateix Wilde abans de la seva conversió -tardana com la de Lord Alfred Douglas-, havia reconegut dins la línia romanista en voga que "'for the aesthetic mind' Catholicism was more attractive than Protestantism"¹⁴⁷⁷. Es fa palès, doncs, que la versió *crislianitzant* de Pater s'ha de contextualitzar i no tan sols oposar al radicalisme

¹⁴⁷⁰. *Ibid.*

¹⁴⁷¹. Com a una mostra de les reaccions en contra, vegeu Richard Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, pp. 253-261: "... Plato is transformed from a moral puritan into an aesthetic purist. This perversion of history shows the dangers of Pater's eclecticism: all too easily rubs away the distinctive characteristics of different periods" (p. 258). D'altra banda, Turner és més tolerant.

¹⁴⁷². Walter Pater, *Plato and platonism*, pp. 278-9.

¹⁴⁷³. Michael Levey, *The Case of Walter Pater*, p. 20, i H.Montgomery Hyde, *The Trials of O.Wilde*, pp. 109.

¹⁴⁷⁴. Walter Pater, *Plato and platonism*, p. 258.

¹⁴⁷⁵. J. A. Symonds, *A Problem in Greek Ethics*, p. 73.

¹⁴⁷⁶. *Ibid.* p. 72-3. I Walter Pater, *Plato and platonism*, p. 258.

¹⁴⁷⁷. Cf. Richard Ellmann, *Oscar Wilde*, p. 133.

agnòstic de Grote, com potser fa Turner. Per a Pater i els estetes la familiaritat amb la tradició cristiano-romana, barrejada amb el filohel·lenisme, era una altra forma de rebel·lia, un enfocament més existencial o emocional del platonisme, el qual, arribats en aquest punt, no admetia d'ésser comparat amb Grote.

Pel que fa a la qüestió dels sofistes, en canvi, tornem a apropar-nos a l'historiador de Grècia. Havíem dit que Pater estava *à la page*. Llegia Hegel, Zeller i Grote, i, encara que les seves relacions amb Jowett eren més aviat conflictives, que la polèmica sobre els sofistes no li era gens aliena n'és una prova el seu capítol sobre Plató i l'erística. Aparentment, Pater fa una mena de síntesi de les posicions de Grote, Zeller i Jowett. Utilitza les argumentacions del primer i adopta l'actitud defensiva dels dos darrers. Inicia el seu article sobre el tema amb una definició del mot: "'Sophist', professional enemy of Socrates:- it became, chiefly through the influence of Plato, ... a bad name"¹⁴⁷⁸. La tesi era de Grote i Jowett l'havia rebutjada amb fermesa. Pater segueix el primer: "Yet it had but indicated ... the class of persons through whom ... supply met demand, the demand for education..."¹⁴⁷⁹. Aquí, l'esteta, ciutadà d'un país ric i comerciant, no troba cap objecció en l'activitat remunerada dels sofistes.

També fa seva la tesi de Grote segons la qual "there had been little to distinguish between Socrates and his professional rivals. Socrates in truth was a Sophist"¹⁴⁸⁰. Tot i això, aclareix: "but more than a Sophist"¹⁴⁸¹. La fórmula augmentativa anuncia a on anirà a raure l'exposició. Sòcrates és més que un sofista perquè supera les arts de la retòrica i l'oratòria, especialitat sofística. I no és que les esmentades formes literàries no tinguin valor, sinó que aquests mercenaris de l'ensenyament "neither reach, nor put others in the way of reaching, that intellectual ground of things ... in true contact with which alone can there be a real mastery in dealing with them"¹⁴⁸². El sofista ni *knows* or *feels*¹⁴⁸³ el tema que presenta. En aquest punt, Pater aprofita per portar l'aigua al seu molí i argumenta que no es pot ensenyar ni transmetre bé allò que es desconeix, de la mateixa manera que l'únic art vàlid és aquell "art from one's own vivid sensation or belief", o sigui, la saviesa socràtica¹⁴⁸⁴. Un altre camí per arribar a la conclusió que l'art per excel·lència, "as Plato

1478. Walter Pater, *Plato and platonism*, p. 99.

1479. *Ibid.*

1480. *Ibid.* p. 101.

1481. *Ibid.*

1482. *Ibid.* p. 116.

1483. *Ibid.*

1484. *Ibid.* p. 118.

knows, has no purpose but itself, its own perfection"¹⁴⁸⁵. Tenim, doncs, la versió anglesa de Gautier: "art for art's sake", però construïda, en part, des de la lectura de Plató.

La superficialitat de la ment sofista li impedia un coneixement acceptable de la realitat. El seu vici capital, "as Plato conceived it, was that for it no real things existed"¹⁴⁸⁶. Per a Pater no es tractava que els sofistes fossin massa subjectivistes, com observaven Hegel i Mill, tan més convencionals que Sòcrates, o menys destres, com pensà Grote. El problema, segons Pater, és que no superaven la mitjanja i, tot citant un passatge de la **República** comentat abans¹⁴⁸⁷, afegeix: "The great sophist was indeed the Athenian public himself"¹⁴⁸⁸. Aquella *pólis* idealitzada per Grote i Nietzsche, i vista amb recel pel nostre esteta -"the centrifugal, the irresponsible, the Ionian or Asiatic tendency"¹⁴⁸⁹-, rebia el que ella mateixa havia engendrat: "as the willing victim of its own gifts, its own flamboyancy, well-nigh worn out now by the mutual friction of its own parts..."¹⁴⁹⁰.

A aquella primera divisió entre aristotèlics i platònics -Pater sens dubte seria dels segons-, hauríem d'afegir potser la distinció entre els partidaris d'Atenes i els d'Esparta. L'admiració i afecte de Grote envers Atenes i les llibertats democràtiques és un fet prou conegut. Mentrestant, Pater es decantava de manera preferencial per una Esparta totalitària, però viril i romantitzada, unint-ho a una visió crítica de la democràcia atenesa influïda per les interpretacions britàniques en voga a la fi del segle divuit (eg: la de William Mitford¹⁴⁹¹). De fet, recull aquesta tradició de crítica anti-democràtica en valorar el polític atenès mig com a un sofista mediocre. Atenes n'era mereixedora pels seus conflictes interns i el seu lliurament "to hazardous political experiment with the irresponsibility

1485. *Ibid.* p. 559.

1486. *Ibid.* p. 123.

1487. Per la cita: Cf. **República** VI, 493 a-b.

1488. Walter Pater, **Plato and platonism**, p. 106.

1489. *Ibid.* p. 103.

1490. *Ibid.*

1491. **The History of Greece**, (London: 1784-1810). La història de Grècia feta per Mitford continuava la línia d'hostilitat envers la democràcia d'Atenes iniciada per Temple Stayan i Oliver Goldsmith, però hi va introduir matisos importants. No va ser la por als moviments reivindicatius populars allò que el va dur a adoptar una postura crítica envers la constitució atenesa. Segons ell, la democràcia va fallar en oposar el bé públic al privat. Cap sector de la població no es sentia autènticament representat si no ostentava el poder. D'aquí sorgien les intrigues i la corrupció per arribar al govern. Mitford va defensar una constitució mixta formada per monarques i representants del poble -els quals eren, de fet, de la classe alta-, segons el model britànic que proposà com a paradigmàtic. La solució tirànica dels reis patriotes li semblà la més justa i compensada. Esparta, amb els greus defectes de l'esclavitud i la manca de sensibilitat de Licurg, va mantenir els seus dos reis, i la seva disciplina i uniformitat eren preferibles al cul de sac atenès Macaulay, dubtosament democràtic ell mateix, va criticar molt durament Mitford, i el va acusar de despostisme. Grote, com sempre més assenyat, el va rebatre bàsicament quant a la valoració de la democràcia, però no pel que fa als objectius de benestar general que cercava Mitford. Cf. Frank M. Turner, **The Greek Heritage in Victorian Britain**, pp. 187-234.

which is ever the great vice of democracy (el subratllat és meu), ever ready to float away anywhither, to misunderstand, or forget, or discredit, its own past"¹⁴⁹². La malfiança de Pater té una llarga llista de predecessors a més dels esmentats. Hi podríem afegir Mill, Macaulay, Carlyle, Jowett...

Però dir que Grote era progressista i Pater reaccionari és massa fàcil. Com assenyala Richard Jenkyns encertadament, "he (i.e. Pater) cannot think except in aesthetic terms"¹⁴⁹³. La religió, la tradició, la vida contemplativa i el recolliment, la ruda austeritat dels militars fornits li semblaven més atractius que no pas la controvèrsia política amb les seves lluites mai exemptes de violència. Esparta era un paradís homèric d'ordre marcial, de cossos atlètics i companyonatge lleial, "an organised place of discipline, an organised opportunity also, for youth, ... a constant exhibition of youthful courage, youthful self-respect, ... docility; ... committing itself absolutely, soul and body, to a corporate sentiment in its very sports"¹⁴⁹⁴. Pater era un individualista preocupat pels seus petits plaers i extravagàncies personals. Com Symonds, tenia segons Jenkyns¹⁴⁹⁵ una imatge dels joves espartans filtrada per la idíl·lica experiència del *pluck* de les *public schools*. Com a molt se li pot detectar indiferència social i un fal·locentrisme accentuat, però no el movia cap convicció dictatorial ferma.

Pro dialèctic, favorable a l'empirisme, relativista convençut, lector de Hegel, advocat de l'escepticisme i transgressor, el pensament poetitzant de Pater revestí algunes de les idees essencials de Grote amb un vel vaporós de confusió. Però aquestes nocions encara modernes, conviuen dins seu amb llangor, amb una nostàlgia anacrònica, amb dures contradiccions morals i psicològiques i uns desitjos dolorosament amagats, que l'erotisme filosòfic de Plató podia dignificar. Grote era, d'antuvi, un estrany en aquell món ambigu i d'atribolada exquisidesa. Tanmateix, una segona mirada sobre Walter Horatio Pater podia revelar les traces de la vigorosa intel·ligència de Grote en algunes de les seves suaus recreacions de Plató. L'aire de llibertat que semblava respirar l'obra de l'historiador de Grècia arribà gairebé quatre dècades després a l'esteta del Brasenose, com una mena d'antídot alleugeridor contra el moralisme de Jowett.

1492. Walter Pater, *Plato and platonism*, p. 106.

1493. Richard Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, p. 224.

1494. Walter Pater, *Plato and platonism*, p. 206.

1495. Richard Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, pp. 225-6. De fet, Jenkyns ve a dir que Pater era més ingenu i menys morbós que no pas Symonds, el qual es reprimia poc en comparació a Pater. "In fact, Symonds turns all Greece into a fantasy of compliant, innocent youth, submitting itself passively to the writer's salacious gaze".

Pel que fa als estudis del *Corpus Platonicum*, la fi del segle i el començament del període eduardià significaren una mena de fusió de les interpretacions de Grote i Jowett, amb un clar predomini del segon. El control del traductor victorià sobre la vida acadèmica oxoniana havia fet del Balliol College, amb l'idealisme conservador que ell hi imposà, el principal centre d'operacions i focus d'influència de les recerques platòniques. És important de tenir en compte, però, que, malgrat la tendència creixent per part dels estudiosos envers el pensament teològic de Plató, la política platònica continuà essent examinada i qüestionada fins a la primera dècada del segle vint, encara que mai no va ser rebutjada del tot. I fou, sobretot, comparada amb la puixant societat britànica que ja s'adreçava cap al que més endavant seria el totpoderós *welfare state*. L'empremta radical de Grote es feia encara notar, especialment a través dels seus detractors tardans, educats pel Master del Balliol.

6. Richard Nettleship, per exemple, el deixeble de Jowett de qui hem parlat abans a propòsit del seu treball sobre la *República*¹⁴⁹⁶, l'any 1897 va incorporar l'element polític innovador del Plató jove trobat per Grote al seu reformisme idealista basat en la tesi d'una ciutadania unida per l'*esprit de corps* i el civisme: "To Plato one of the leading facts about human life is that it can only be lived well in some form of organized community, of which the Greeks considered the civic community to be the best form"¹⁴⁹⁷. Sense esmentar Grote, però amb clara al·lusió a la seva tesi, Nettleship afirmà el paper diferent i contestatari de Plató en la societat grega, i apuntà envers la imatge lògica sobre la serenitat i imparcialitat del filòsof de l'Acadèmia. El Plató de Nettleship era un apassionat militant del canvi: "The book may be regarded not only as a philosophical work, but as a treatise on social and political reform. It is written in the spirit of a man not merely reflecting on human life, but intensely anxious to reform and revolutionize it"¹⁴⁹⁸.

L'antic alumne de Jowett, i aleshores tutor del Balliol va continuar la línia del seu mestre en contraposar Plató als sofistes malgrat els esforços de Grote per demostrar llurs afinitats. Nettleship els atribuï més aviat el tarannà doctrinari que l'historiador de Grècia denuncià en el Plató madur: "the mode, which the sophists adopted, of haranguing or preaching"¹⁴⁹⁹. No obstant això, sí que coincidí amb Grote a l'hora de reconèixer la importància de la dialèctica i l'efecte estimulante del demble escèptic en els diàlegs platònics: "The fact points to Plato's conviction that the only way to attain truth is to

1496. Vegeu pp. 95-99, i n. 175.

1497. R.L. Nettleship, *Lectures on the Republic of Plato*, (en n. 175), p. 5.

1498. *Ibid.* p. 6.

1499. *Ibid.* p. 9.

advance step by step, each step being made our own before we go on to the next, and that for this purpose the process of questioning and answering is the natural method"¹⁵⁰⁰.

De tota manera, l'enfocament de Nettleship era, segons ell mateix, teleològic, és a dir, el coneixement complet o la idea del Bé és l'objectiu final vers el qual ens adrecem. I, mentre que per a Grote el final d'una polèmica filosòfica el determinava la resistència dels contrincants i llur grau de curiositat intel·lectual, per a Nettleship la limitació no venia marcada únicament per la capacitat humana, sinó que venia donada per la qualitat transcendental de la meta: "This, as Plato describes it, is a pure ideal; to realize it is not within the scope of the human mind. But it expresses his idea of what we should aim at and what knowledge tends towards"¹⁵⁰¹. En l'estil neo-romantitzant del moment ho va interpretar com una conseqüència de la inescapabilitat de la saviesa, i no pas per anti-dogmatisme com Grote.

7. També des del Balliol, Bernard Bosanquet l'any 1899 i Ernest Barker el 1906, van copsar, com Grote i Pater, l'autoritarisme de la política platònica, però el primer, tan indulgent com l'esteta, no ho trobava gaire problemàtic. Bosanquet va promoure una certa forma d'eugenesia contemporània que prenia com a model la proposta del repartiment qualitatiu dels oficis segons Plató. Tot reafirmant el classisme cada vegada més fort de la darrerria del dinou, va dir que "every class of persons in the community ... has a certain distinctive type of mind which fits its members for their functions, and that the community essentially consists in the working of these types of mind in their connection with one another, which connection constitutes their subordination to the common good"¹⁵⁰². Des de Cambridge James Adam compartí la postura de Bosanquet i no parà esment tampoc en l'advertència de Grote sobre la pèrdua de les llibertats individuals que una tal compartimentació del treball implicava.

8. Ernest Barker, per la seva banda, va reprendre aquesta aplicació de la doctrina platònica de l'estat sobre l'Anglaterra contemporània en **The Political Thought of Plato and Aristotle**, l'any 1906. Segons aquest primer estudi, el triomf de Plató sobre els sofistes va significar per a Atenes el mateix que l'hegemonia dels idealistes sobre els utilitaristes en l'Anglaterra victoriana, és a dir, la moralització i la unitat de l'estat davant l'individualisme liberal: "No longer should individualism infect the State: a spirit of 'collectivism' (...)

¹⁵⁰⁰. *Ibid.* p. 280.

¹⁵⁰¹. *Ibid.* p. 254.

¹⁵⁰². Bernard Bosanquet, *Philosophical Theory of the State*, en Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 440.

should permeate the individual"¹⁵⁰³. Semblava, doncs, que Jowett havia aconseguit el propòsit de secularitzar parcialment l'ètica pública tot preservant els interessos conservadors d'antany, en nom d'una idea del Bé que emanava des del poder civil. L'extremat individualisme dels decadents estava aleshores superat, i el materialisme de Grote no encaixava amb la sublimació dels valors polítics que pregonava l'idealisme imperant.

9. Mentrestant, l'any 1910 el món va canviar, segons Virginia Woolf¹⁵⁰⁴, i els sentiments individualistes reprimits es van transformar en una profunda subjectivitat integradora amb el tot, potser gràcies -entre d'altres coses- a la psicoanàlisi: "Not only had human character changed ... but also the artist's and philosopher's way of looking at the world"¹⁵⁰⁵. No discutirem ara la total validesa d'aquesta afirmació de Woolf, però un cop d'ull a la literatura i la filosofia del primer quart del segle vint ens mostra l'apogeu de l'idealisme i el ressorgiment del misticisme a Anglaterra, reforçats, sens dubte, per l'impacte de la Gran Guerra. Escriptors i intel·lectuals com ara C. S. Lewis, T. S. Eliot, Louis Mac Neice, Robert Bridges, G. E. Moore, i Alfred North Whitehead, van apel·lar a la metafísica, el budisme, la càbala o el platonisme, per tal de recuperar una religiositat en vies d'extinció: "The emotion that went with all this was certainly religious ... We could talk religiously about the Absolute"¹⁵⁰⁶.

Serien part d'aquella darrera generació en nom de la qual Yeats, platònic, esotèric i simbolista, va escriure l'any 1931 un nostàgic record que plasmava el sentiment: "We were the last romantics -chose for theme/ Traditional sanctity and loveliness; ... whatever most can bless/ The mind of man or elevate a rhyme; But all is changed..."¹⁵⁰⁷. El llibre de Grote resultava massa flemàtic i racional per a l'esperit dels temps i semblava una relíquia del passat. Després de la segona dècada del segle, les regnes dels estudis platònics contemporanis britànics les portaven *seguidors platonistes* com ara A. E. Taylor, John Burnet, W. R. Inge, Paul Shorey i Francis M. Cornford, amb criteris d'erudició molt exigents i amb gran enginy, però llur accentuada reverència deixava poc marge de maniobra per a jutjar Plató ideològicament. Si bé Grote havia imposat, fins i tot entre els idealistes decimonònics, la consideració del pensament polític del filòsof atenès, ara, en la

1503. E. Barker, en Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 442.

1504. "In or about December 1910, human character changed". De "Mr. Bennet and Mrs. Brown", en V. Woolf, *Selections from her Essays*, p. 96.

1505. En Havenna Richter, Virginia Woolf, *The Inward Voyage*, p. 4.

1506. C.S. Lewis citat per Richard Jenkyns, a qui li dec la referència i la idea: *The Victorians and Ancient Greece*, p. 261.

1507. "Coole Park and Ballylee", 1931. En Yeats, *Selected Poetry*, p. 151.

segona dècada del segle vint, el que interessava era estudiar a fons la seva metafísica, la doctrina no-escrita i l'enigmàtica qüestió socràtica. Plató era ja plenament viu a les universitats britàniques i no pertocava desacreditar-lo amb objeccions anacrònicament materialistes i prosaiques. El mateix Grote descriu força bé l'aproximació del *platònic* incondicional a l'obra del pensador atenès: "The Platonic critics seem to regard Plato as so entirely a spiritual person ... that they disdain to take account of his relations with the material world, or with society around him"¹⁵⁰⁸.

Frank M. Turner afirma que, tot i la supremacia del Plató idealista i religiós ben entrat el segle vint les crítiques a la seva política s'accentuaren: "in one degree or another British intellectuals continued to be discontented with Plato's politics"¹⁵⁰⁹. Afegeix, l'any 1981, que la ulterior advertència de Crossman i Popper respecte del potencial autoritari de Plató no va representar pas cap novetat com sí que ho havia suggerit Jenkyns l'any anterior, el 1980. Com a prova Turner cita el mateix Ernest Barker, ambivalent en l'apreciació que fa de Plató en l'esmentat llibre de l'any 1906, on ja es palesen les seves objeccions a la política platònica: "To Plato Political Science starts from absolute principles, and arrives at equally absolute conclusions... he had forgotten ... the people ... left them out of his scheme ... His State has some of the features of a despotism; ... it was the despotism of an idea"¹⁵¹⁰. Barker, però, elogiava alhora la neteja ètica que féu Plató en una societat atenesa desorientada i dispersa a causa de la defensa sofística dels interessos particulars, en nom d'una comunitat moral a la qual s'havia de sotmetre el ciutadà tal com escriví en la **República**.

Aquest conflicte entre la construcció d'un estat protector i benvolent, capaç de restablir la seguretat i el sentiment d'unitat nacional perdut amb el desenvolupament industrial urbà, i el respecte anglès pels conceptes de llibertat i autonomia individual van determinar també les lectures polítiques de Plató. L'any 1918, tot just acabada la primera guerra mundial, en **Greek Political Theory: Plato and His Predecessors**, Barker, potser sensibilitzat pels esdeveniments, es desdiiu de les seves acusacions contra els sofistes en nom d'un estat pluralista i lliure, i rebutja el règim gairebé parapolicial de les **Lleis**: "Can a creed based on human reason, as Plato's creed was, ever claim the infallibility, and the right to be vindicated by persecution?"¹⁵¹¹. Turner l'encerta una vegada més quan

¹⁵⁰⁸. En Fite, *The Platonic Legend*, p. 4. George Grote, *Plato and the other companions of Sokrates* 3a. ed. 1875, vol. I, 201.

¹⁵⁰⁹. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 444.

¹⁵¹⁰. *Ibid.* pp. 444-445.

¹⁵¹¹. Barker citat per Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 446.

assenyala que l'edat eduardiana volia recollir la tradició utilitarista-individualista decimonònica i emmotllar-la al projecte d'un gran estat modern però respectuós de la privacitat, tal com queda reflectit en l'aparentment contradictòria interpretació de Barker de la política platònica.

Ningú no havia descrit mai encara la nació somniada pels eduardians ni tan sols Plató. I els *platònics* britànics no en serien els artífexs, car llur regne ni era ni havia estat mai en el món de la política. On Turner veu incomoditat anglesa envers Plató, o "the obstacles that remained on the various bridges built between Plato and the English nation during the Victorian age"¹⁵¹², jo crec veure-hi els aristotèlics de tota la vida, aquells de Coleridge i Borges, els *we* de Mill i Grote. El Plató legislador i intolerant no és pas un ésser pragmàtic, ni té l'aspecte calculador d'un filòsof contemplatiu. És el mateix pensador passional que Nettleship va descobrir malgrat la seva enganyosa imatge de calma i sobrietat. Té la intransigència de l'il·luminat i no la tàctica de l'estadista. El deixeble de Jowett el va descriure amb certa malfiança: "He is always writing with crying evils in his eye - a characteristic in which he differs widely from Aristotle"¹⁵¹³.

La comparació és molt significativa, puix que es refereix al model rival ja tractat per Coleridge i Borges. Barker havia parlat d'un demble negociador comú als anglesos i a Aristòtil. I, d'altra banda, "There is something French in Plato's mind, something of that pushing a principle to its logical extremes ... When we turn to Aristotle, it ... seems ... He has his principles -true 'for the most part'; he seeks exactitude- 'as far as the nature of the subject admits.' Where Plato turned Radical under the compulsion of the Idea, Aristotle has much sound Conservatism: he respects property; he sees good in the family ... He recognizes, above all, that a Government can only go so far as a people follows..."¹⁵¹⁴. Així, doncs, veiem com Plató és afrancesat, cartesià potser, si el que tenia en ment Barker era l'hipèrbole del dubte metòdic.

Aristòtil és més moderat; ja hem vist que per això tenia tants admiradors a Oxford, però també era menys captivador. És *natural* que l'Estagirita s'adigui millor amb l'esperit anglès. La raresa es trobava en aquell esclat d'interès per Plató. Però el fet que Grote i els seguidors de la seva línia d'anàlisi ideològica com ara Crossman i Popper estudiessin la política platònica no implicava cap simpatia amb el platonisme, sinó més aviat una concessió a la popularitat d'un pensador primordial, venerat pels seus antagonistes, aquells

1512. *Ibid.* p. 444.

1513. R. L. Nettleship, *Lectures on the Republic of Plato*, p. 6.

1514. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, pp. 444-5.

que, com els romàntics, els estetes i alguns idealistes buscaven "the manifestation of something beyond the present & tangible object"¹⁵¹⁵. La qualitat especulativa de la filosofia de Plató era indubtable i els mereixia consideració, però, com molts altres pensadors escèptics, racionalistes o materialistes d'altres parts d'occident, el culpaven de deformar la imatge del món, i trobaven en el seu misticisme l'origen del fanatisme absolutista de la seva proposta política.

¹⁵¹⁵. Shelley a Peacock, en Richard Holmes, *Shelley, The Pursuit*, p. 459.

IV. Fite, Crossman i Popper: el platonisme com a filosofia *non grata*.

1. Mentre Taylor i Burnet estudiaven el Plató socràtic i les relacions entre pitagorisme i platonisme, o cristianisme i neoplatonisme, un professor d'Ètica de la Universitat de Princeton publicà l'any 1934 un llibre adreçat a desmitificar la recent imatge sacralitzada del Plató acadèmic, emprant arguments que ens podien resultar familiars: **The Platonic Legend**, de Warner Fite¹⁵¹⁶, un hereu modern de Grote i, per cert, també més punyent. Fite és clar i distint des d'un bon començament. Molt a la manera americana, ens explica que la motivació del llibre va venir donada en una tertúlia en la qual ell havia aventurat la idea que "all of the education proposed in Plato's ideal republic was for the guardians only, none being provided for the masses"¹⁵¹⁷. En ser contestat enèrgicament pels assistents, va dedicar tot l'endemà a la relectura de la **República** i confirmà la seva impressió original: "that the **Republic** is largely a treatise on education, but the only education that is treated is an education designed explicitly for guardians or the children of the guardians"¹⁵¹⁸.

Aquest classisme de la política platònica Fite el troba inacceptable. I considera que Plató n'era conscient quan legitimà el poder d'uns quants en nom de la saviesa i dissimulà la desigualtat amb la tapadora de la cursa meritocràtica¹⁵¹⁹. Segons diu, ell vol despullar el Plató històric del vel de santedat amb què l'ha deformat el Plató de la tradició idealista: "in all of these portraits Plato is divine. The idea is that of a super-mind, super-soul, super-person, enjoying a vision of eternity which takes him out of the course of history and places him miraculously, once for all, above and beyond all the sons of men who have ever been or who may ever be"¹⁵²⁰. És a dir, vol *secularitzar* Plató tal com feren Renan i Strauss amb Jesucrist, i demostrar així que no era pas infal·lible. El seu propòsit és, doncs,

1516. Vegeu pp. 94-102 i 142.

1517. Warner Fite, **The Platonic Legend**, p. v.

1518. *Ibid.* p. 18.

1519. Vegeu pp. 92-100.

1520. Warner Fite, **The Platonic Legend**, pp. 2-3.

literally: "to dismiss the idea of a divine revelation and to treat the words of Plato, if possible, as we should treat the words of any other writer"¹⁵²¹.

Com Grote, Fite no vol tampoc tractar la metafísica platònica perquè es concentrarà sobretot en la filosofia ètica i social del filòsof grec, sobretot en la **República**. La justificació de la seva selecció és contundent: "The image of the state, the community, the commonwealth, is present in all of Plato's thinking. It is for him the natural form and image of reality"¹⁵²². I la conclusió d'aquest estudi serà semblant a la de Grote: "Plato was a defeated aristocrat ... He wrote dialogues full of moral arrogance, of supercilious disdain, and of tirades of abuse aimed ... at the victorious democracy"¹⁵²³. Però la base sobre la qual construeix la seva audaç interpretació té també diferències essencials respecte de la tesi de l'historiador de Grècia.

Per començar, com acabem de veure, Fite considera que l'element polític és consubstancial al platonisme. Es basa en textos com ara el **Gòrgias**¹⁵²⁴, on Sòcrates afirma que la política és la ciència de l'ànima, i el **Convit**, on Fite creu veure una equiparació entre el poeta, el filòsof i l'estadista¹⁵²⁵. Per tant, en abstenir-se de tractar la teoria de les idees específicament, tampoc no estaria deixant gaire matèria que no estigués també inclosa en els temes socials. Pel que fa al mètode dialèctic de Sòcrates, Fite, a diferència de Grote, troba que "for Plato the word (i.e. la *dialèctica*) stood for a definite method of thought, never clearly explained, peculiar to philosophy"¹⁵²⁶. I es perd en enrevessades comparacions entre la dialèctica i la geometria, tot oblidant el sentit estimulant i descobridor del joc de preguntes i respostes de molts diàlegs platònics.

Potser on més s'acosta Fite a la valoració de Grote és en el tema de l'apertura mental de Sòcrates i el seu demble experimental. Per a l'americà, a banda de l'abús i les burles de Sòcrates amb els seus desafortunats interlocutors, "it is quite possible that this

1521. *Ibid.* p. 6.

1522. *Ibid.* pp. 10-11.

1523. *Ibid.* pp. 291-2.

1524. **Gòrgias** 464 b-c, Sòcrates dixit: "There are two different affairs to which I assign two different arts: the one, which has to do with the soul I call politics; the other, which concerns the body, ... I can designate ... as gymnastic and medicine". Trad. de W.R.M. Lamb, Loeb Classical Library, 1983. I **República**, 368c-369a, on explica que l'estat precedeix l'individu, la salut del qual està determinada per la de la *pólis*.

1525. **Convit** 209 a-b. L'homologació no és tan clara ni evident, però, si més no, hi ha una comparació entre el producte de la feina de l'estadista i l'artesà: " ... la forma de pensament que, de molt, és la més important i la més bella ... és la que s'aplica a l'ordenació de les ciutats i de les comunitats".

1526. Warner Fite, *The Platonic Legend*, p. 233.

was the attitude of mind of the real Socrates"¹⁵²⁷. Així, Fite admet, tot i que amb restriccions, el tarannà explorador de l'heroi de l'**Apologia**, però de qui no en creu ni una sola paraula és del deixeble, "whose mind was not experimental at all"¹⁵²⁸. També a la manera de Grote, reconeix en Plató una primera època de més fidelitat envers l'escepticisme de Sòcrates, i una segona en la qual el seu conservadurisme queda en evidència. No tan sols no dubta que Sòcrates utilitzés les tècniques sofistes¹⁵²⁹, sinó que, a més, segons el crític Ronald B. Levinson, "supported by the authority of Grote, Fite has been so bold as to charge that Socrates is, indeed, 'Plato's best illustration of his own idea of a sophist'"¹⁵³⁰. Nogensmenys, Fite no comparteix amb Grote l'admiració per la sofística. D'altra banda, rebutja la idealització de l'amor platònic fora de les relacions homoeròtiques i acusa Plató, entre d'altres extralimitacions, de manipular les unions conjugals. Amb més història per davant que Grote, denuncia els riscos de l'eugènica.

D'aquesta manera, Fite no manté dempeus ni la persona ni la filosofia de Plató. Plató era en el seu retrat un classista recalcitrant, un raonador mediocre, un dialèctic confús, un polític egocèntric i vulgar, tenia poc estil literari, no era precís ni explícit en el seu pensament ètic i estava massa condicionat per la seva homosexualitat. Fite acaba el seu examen amb un balanç personal i moral del filòsof atenès: com a persona, era mesquí i malfiat, com a moralista, repressor i intolerant, i, finalment, el desqualifica mitjançant prejudicis misògins: "his point of view and his attitude towards life were very largely what would today be called adolescent ... and what has traditionally been called *feminine*"¹⁵³¹. El Plató de Fite, doncs, no és ni científic ni empíric i, per tant, poc o gens viril¹⁵³². Aristòtil, diu, era diferent.

Tot plegat, el treball de Fite és complex, ple de tòpics i iconoclasta alhora. En la meua opinió és un continuador, molt extremat i menys magistral, de la línia crítica de Grote. De fet, parla en termes molt elogiosos de **Plato and the Other Companions of Sokrates**. S'hi refereix com a "the greatest of English works on Plato, but it is not often quoted by the disciples"¹⁵³³. Els *deixebles* són aquí A.E. Taylor, W.R. Inge, Bosanquet i Paul Shorey, entre d'altres platònics i idealistes devots de la teoria de les idees. Grote, diu Fite, és un crític; en canvi, els *deixebles*, malgrat llur qualitat acadèmica, no volen ni

1527. *Ibid.* p. 103.

1528. *Ibid.* p. 104.

1529. *Ibid.* p. 103.

1530. Ronald B. Levinson, *In Defense of Plato*, p. 58.

1531. Warner Fite, *The Platonic Legend*, p. 290.

1532. *Ibid.*

1533. *Ibid.* p. 4.

sentir-ne parlar, d'imperfeccions en el seu mestre¹⁵³⁴. Fite no només qüestiona sinó que pretén desgavellar la llegenda platònica en un moment en què havien sortit estudis valuosos i favorables al platonisme com **Plato the Man and his Work**, d'Alfred Edward Taylor i **The Platonic Tradition in English Religious Thought**, de W. R. Inge, tots dos del 1926, o **What Plato Said**, de Paul Shorey, del 1933.

Però la protesta de Fite no seria ni molt menys un fet aïllat. Aquells llibres respectuosos i enamorats de la metafísica platònica van haver de co-habitar després dels anys trenta amb d'altres obres de tarannà més aviat anti-platònic. L'avenç del feixisme no va deixar indiferents autors que com Fite, recollien el missatge llunyà de Grote i observaven el parentiu entre la política platònica i el règim totalitari de la Unió Soviètica o la puixant propaganda feixista. El mateix Fite en sembla convençut quan, com Bertrand Russell compara el comunisme soviètic amb la república platònica: "the Soviet state is the first attempt in history to realize Plato's conception of a state organized from top to bottom on scientific principles"¹⁵³⁵. Però, un cop justificats els símls sobre la base de l'obediència a causa de la jerarquia governant i l'aristocràcia dels guardians, creia ingènuament que exagerava quan afegeix que: "All that is needed to complete the parallel is a program of eugenics which will develop the communist party into a superior blooded stock"¹⁵³⁶.

Aquesta part del projecte platònic la van provar de desenvolupar, d'una forma molt més maligna i cruel del que mai no hagués pogut imaginar Plató, els ja força amenaçants programes feixistes. Encara no havia esclatat la segona guerra mundial, quan l'any 1937 aparegué un altre llibre, el qual intentava de posar a l'aguait contra el perill del model polític de Plató: **Plato To-Day** de R.H.S. Crossman, o l'adaptació literària dels guions d'una popular sèrie radiofònica: "If Plato Lived Again", de la B.B.C. No es tracta d'una obra acadèmica, és clar, tot i que està molt documentada i el nivell de reflexió és força profund. Però el seu origen divulgatiu a través dels mitjans de comunicació la fa expressament assequible i la priva de pretensions erudites. De tota manera, és un llibre de gran importància dins la tradició crítica envers el platonisme i una referència obligada en el camí traçat entre Grote i Popper.

2. **Plato To-Day** és una revisió acurada i severa de la filosofia platònica en un moment cabdal per a la història d'Europa. Elaborat en un estil inequívocament anglès, entre la realitat i l'absurd, el llibre està dividit en dotze capítols dels quals sis en són

1534. *Ibid.* p. 17.

1535. *Ibid.* p. 218.

1536. *Ibid.* p. 219.

meditacions, cartes o diàlegs ficticis entre un Plató traslladat prodigiosament al segle vint i diferents interlocutors, antics i moderns. El projecte tenia el següent noble objectiu: "Our intention was to show what Plato would think of the modern world"¹⁵³⁷, perquè, com digué el mateix Crossman amb ironia, en aquell temps la B.B.C. encara creia en la cultura a les 7.30 p.m.¹⁵³⁸. Heus aquí, doncs, Plató examinant la democràcia i l'educació britàniques, la família, el comunisme, el feixisme i els problemes socials dels anys trenta. Però també se sent la veu examinadora del crític britànic tot jutjant el controvertit discurs platònic i les seves conseqüències en un occident que és a la vigília de la Segona Guerra. Aquesta no era la primera recreació dramatitzada del discurs platònic en llengua anglesa. L'any 1829, Walter Savage Landor havia imaginat una conversa molt tibant entre Plató i l'antiplatònic Diògenes, en què aquest darrer feia una sèrie de retrets al filòsof atenès ara tipificats en la literatura adversa al platonisme, però de Landor, no en tornaré a parlar en aquest capítol¹⁵³⁹.

El 1930, G. Lowes Dickinson, que fou professor d'E. M. Forster a Cambridge, va publicar, en la mateixa editorial que Crossman, un diàleg molt més afable, entre Plató i un jove britànic admirador de la filosofia i la imatge platòniques¹⁵⁴⁰. En **After Two Thousand Years**, títol de l'obra, l'esmentat autor tractava amb suavitat i certa candidesa alguns dels temes conflictius del platonisme i els relacionava, a més, amb el món contemporani. Crossman segueix una línia semblant i fa palesa la mateixa necessitat de recórrer a Plató per entendre millor els problemes de l'Anglaterra actual. Aquesta era també una herència victoriana, puix que Grote i Jowett havien anat més enllà d'una comprensió històriogràfica circumscrita als textos per fer interpretacions ideològiques i morals del platonisme des de les pròpies assimilacions de la realitat que els envoltava.

Crossman, per la seva banda, tenia certs punts en comú amb Grote. A més de ser *Fellow* del New College a Oxford, era un important polític laborista. Poc després de la guerra, va esdevenir representant parlamentari per Coventry East i un abrandat defensor de la filosofia social del seu partit. La seva auto-definició ens servirà per precisar el tarannà de l'obra: "I am a democrat and a Socialist who sees Fascism rejected and democracy defended on quite inadequate grounds"¹⁵⁴¹. Un cop superat el desconcert que pot produir

1537. R.H.S. Crossman, *Plato To-Day*, p. 11.

1538. R.H.S. Crossman, *Plato To-Day*, Revised edition, p. 10.

1539. **Imaginary Conversations of Greeks and Romans**, London, 1853. Vegeu breu comentari de R.B. Levinson, *In Defense of Plato*, p. 4.

1540. G.Lowes Dickinson, *After Two Thousand Years: A dialogue between Plato and a modern young man*.

1541. R.H.S. Crossman, *Plato To-Day*, Revised edition, p. 291.

la descripció del seu parer, podem apreciar la diferència entre Crossman i els seus predecessors. El destacat laborista no tan sols critica la llavor totalitària de l'elitisme platònic, sinó que sobretot demana un canvi en els plantejaments democràtics contemporanis. Segons deia, el creixent dogmatisme i l'estancament dels principis liberals eren potser l'autèntica herència del platonisme històric i l'arrel de la inestabilitat política europea: "The crisis of the modern world is at bottom caused by the failure of this democratic spirit to find a new basis for its attack on dogma. Our world is breaking up; but we remain supporters of one or other of the established forms- adherents of status not of equality"¹⁵⁴².

Segons Crossman, la simplificació d'atribuir a Plató l'origen dels mals del feixisme i considerar que la flegmàtica democràcia britànica no n'era pas culpable havia tranquil·litzat erròniament els polítics: "The success of Fascism in the international field is due largely to the *pacifism* of Great Britain. This *pacifism* in its turn is the result of a profound scepticism about the value of democracy and of the League of Nations"¹⁵⁴³. Amb una posició clarament anti-historicista que avança la de Popper, Crossman argumenta que no som "the creatures, but the creators of history"¹⁵⁴⁴. L'automatisme i la resignació ens han fet tan poc creatius que, ara per ara, no es veuen els grans avantatges del sistema democràtic respecte del feixista. El gran enemic és l'immobilisme o *pacifisme* del platònic modern, el qual, amb l'excusa de no ser pas un extremista, deixa que els esdeveniments dominin la història, puix que la matussera evolució mental de la humanitat segueix el seu curs lent i predeterminat. El *modern Plato* és un savi aristocràtic allunyat de la vida pràctica. Un intel·lectual que sent un gran menyspreu per la massa inculta i que, en un moment de crisi, puja a la palestra com a salvador compassiu de la pàtria que té el desllorigador per a saber el que passa.

Un benefactor tan refinat i cultivat no s'apuntaria mai a la causa comunista per descreguda i populatxera, i tampoc no s'aliaria amb els Nacionalsocialistes per violents i arbitraris, però, si hagués de triar entre tots dos partits optaria pels darrers. La disciplina platònica dels moderns i els seus ideals espirituals són una *mentida altruista* ¹⁵⁴⁵ més digna que no pas la revolució proletària. A més, segons el fil comparatiu de Crossman, l'origen selecte de l'intel·lectual *à la Platon* el feia atractiu als feixistes que el rebrien amb

¹⁵⁴². *Ibid.* p. 298.

¹⁵⁴³. *Ibid.* p. 292.

¹⁵⁴⁴. *Ibid.* p. 16.

¹⁵⁴⁵. "Noble lie": expressió que fa servir Crossman al llarg del llibre per designar les consignes amb les quals les ideologies *venen* el seu producte, i que, sens dubte, va extreure de Plató, *República* 389b-c (*pseudesthai*), i 414b-c.

els braços oberts i li atorgarien un poder aparent. L'arrogant i paternalista filòsof platònic es trobaria molt afalagat i creuria -com féu Plató amb Dionisi II a Siracusa- que el moment d'aplicar la seva esclarida teoria havia arribat, "But he soon discovered that his good name was being used by the politicians to further their own designs, while they showed not the slightest indication of accepting his advice"¹⁵⁴⁶. Aquesta hauria estat, segons Gadamer, una desil·lusió semblant a la que patí Martin Heidegger quan comprovà que la revolució espiritual i moral per la qual treballava queia en l'oblit i que la tasca política de la universitat era suprimida d'un cop de ploma per la NSDAP¹⁵⁴⁷. També ens queda el dubte de si Crossman es va inspirar en Heidegger o en Joachim Bannes per a la seva caricatura del filòsof alemany, interlocutor de Plató en el seu relat i convertit al nacionalsocialisme per la via del platonisme polític¹⁵⁴⁸.

D'una manera curiosa i inesperada, el llibre de Crossman passa de ser una crítica de l'autoritarisme de la filosofia platònica de l'estat a esdevenir una reflexió dura i crua de la realitat política britànica i occidental del moment. Recordem que Jowett confessava en secret haver atacat els utilitaristes i els radicals a través de la seva condemna dels sofistes, i Grote també havia fet palès el seu rebuig a les càtedres filosòfiques i morals dels teòlegs i al conservadurisme dels *Tories* en criticar el Plató expositiu o afirmatiu. Però aquests són tímids intents de denúncia al costat de la contundència amb què Crossman expressa el seu desassossec. Segons ell, hi havia una gran semblança entre l'època de Plató i el món contemporani: "It is no exaggeration to say that the World War of 1914 has made Plato intelligible to us. For us, too, the old traditions are breaking down; art has lost touch with the life of the people, democracy is in danger"¹⁵⁴⁹.

L'autor sentia que hom vivia un moment de definicions i no s'equivocava. La filosofia esdevenia un problema de vida o mort, i "we are forced to make up our minds if we are Democrats or Marxists or Fascists"¹⁵⁵⁰. Aquesta no era pas la placidesa amb què Grote i Jowett van escriure. La urgència de Crossman a despertar els seus companys demòcrates del seu estat de civilitzada indiferència pren la forma d'aquest llibre vehement sobre el filòsof atenès. I ens presenta un Plató que dialoga tan còmodament amb un

¹⁵⁴⁶. *Ibid.* p. 283.

¹⁵⁴⁷. Gadamer, "Back from Syracuse", p. 429, i Victor Farias, *Heidegger et le Nazisme*, pp. 197-210.

¹⁵⁴⁸. Autor en la ficció d'una "great work", intitulada: "Platon und der Ursprung des Nationalsozialistischen Staatsgedankens". Però, s'ha de reconèixer que seria un retrat massa barroer de l'autèntic Martin Heidegger, qui mai no va escriure res de semblant. En canvi, Crossman es podria haver inspirat a més, en un autor menor: Joachim Bannes, *Hitlers Kampf und Platons Staat* (Berlin 1933) i/o *Platon, die Philosophie des Heroischen Vorbildes* (Berlin 1935). Cf. R.B. Levinson, *In Defense of Plato*, p. 441.

¹⁵⁴⁹. *Ibid.* p. 21.

¹⁵⁵⁰. *Ibid.*

parlamentari britànic com amb un filòsof del règim Nacionalsocialista alemany tot citant a més de memòria aquell commovedor poema de Yeats sobre un sospitós segon adveniment que amenaçava amb desballestar la terra¹⁵⁵¹. Per al Crossman-Plató, les tres opcions polítiques esmentades, és a dir, la democràcia, el feixisme i el marxisme, eren corruptes. Així, segons ell, intenta de fer d'*advocatus diaboli*, per posar a prova la fermesa de la consciència democràtica dels seus conciutadans i, aleshores, sotmet el platonisme a un examen pregon.

Com ara Fite, Crossman tem que el corrent d'interpretació religiós de Plató pugui dissimular els aspectes amenaçadors del seu pensament: "There is a danger that, out of respect for his eminence as a metaphysician, we should swallow Plato's political opinions too easily, and it was partly to meet this danger that **Plato To-Day** was written"¹⁵⁵². Quins són aquests defectes greus del platonisme? En termes generals, la seva filosofia és un atemptat contra la llibertat i la igualtat de drets i, a partir d'aquí, tot l'esquema polític de l'estat platònic és erroni. Però de manera més detallada podem identificar en l'estudi de Crossman la denúncia de tres grans errors en el projecte que exposà en la **República** el filòsof atenès.

Tenim primer el sistema de govern aristocràtic i en gran part hereditari. En segon lloc, la forma de producció agrícola que recomana Plató perquè és "The true form of Greek life"¹⁵⁵³. Segons Plató, el comerç havia d'ésser eliminat puix que el desplaçament del poder de la noblesa agrícola als mercaders havia causat el desordre, l'ateisme i la corrupció política que ell havia de curar, i que Crossman considera com mals necessaris per al desenvolupament de les virtuts de la civilització grega: "The culture and the artistic glories of Athens would have been impossible without her commerce or her empire"¹⁵⁵⁴. I, en tercer lloc, amb un plantejament molt similar al de Grote, el professor d'Oxford i distingit laborista critica la *hybris* platònica dels filòsofs reis, la qual contradiu el principi socràtic de la *docta ignorantia* o el reconeixement de les limitacions de la raó.

Segons Crossman, és irracional de creure que la raó és infal·lible, i Plató no en va ser conscient. La filosofia no pot pontificar categòricament sobre el Bé i el Mal sobretot perquè tot canvia contínuament. No existeixen les veritats absolutes, només les anàlisis que reflecteixen les concepcions del món escrites en un moment específic. Atorgar a les

1551. W.B. Yeats, "The Second Coming".

1552. R.H.S. Crossman, **Plato To-Day**, p. 291.

1553. *Ibid.* p. 273.

1554. *Ibid.*

afirmacions un caràcter de perpetuïtat és enganyar i imposar un ordre anacrònic i retrògrad, puix que les condicions que originen aquestes idees tenen una caducitat gairebé immediata: "And so all dogmatic philosophies, such as Platonism, become in time instruments of reaction trying vainly to explain the new epoch in terms of the old, and to torture a new society into the strait-waistcoat of an outworn code"¹⁵⁵⁵. Evidentment, darrera de les al·lusions a Plató, aquestes tres crítiques anaven adreçades a la política britànica, en especial a les institucions *soi-disant* democràtiques que Crossman trobava en franca decadència.

Nogensmenys, Crossman se sentia, en certa forma, un platònic. A despit del seu manifest rebuig al contingut dels diàlegs, li agradava la lectura de la **República**, "For it is philosophy. It tries to reach the truth by rational discussion"¹⁵⁵⁶. Com Grote i Mill, considerava el mètode dels diàlegs de recerca models excel·lents de debat filòsofic. Per això conclou el llibre amb la molt significativa frase de "It is Socrates, not Plato, whom we need"¹⁵⁵⁷. Perquè considera el mestre de Plató lliure del dogmatisme, l'academicisme i l'aristocràtic desdeny del deixeble. Plató havia posat les bases d'un model de *gentleman* que des de les alçaries del seu *tópos ourànios* predicava les excel·lències d'un món impossible. Heus ací la gran contradicció de Plató i el seu fracàs colossal: no va poder lligar la seva teoria amb la praxis, quan precisament l'essència del pensament de Sòcrates i la causa de la seva mort fou el mantiment de la coherència entre la idea i l'acte. Plató, en canvi, va mentir, va inventar una sèrie de *noble lies*, en nom de les quals la confusió regna al món ara més que mai.

El govern dels millors, la disciplina, la distribució del treball, la prioritat de la vida contemplativa, la superioritat genètica, la selecció natural, l'educació per a les elits, la corrupció democràtica, són alguns dels temes platònics que no es volien qüestionar, tant si eren vistos com a veritats eternes i demostrades, o com a teories abstractes i llunyanes de l'evolucionaada civilització contemporània, segons en parlés un idealista o un liberal convençut. Els conceptes de revolució i lluita de classes encara no es trobaven assimilats a la fi del segle XIX i, per tant, els lectors no entenien el rebuig platònic a la democràcia. Aquesta situació es perllongà fins a la guerra del 1914 quan finalment esdevingué clar el sentit de les *noble lies* de Plató, reduïdes ara a la condició de propaganda política o manipulació: "The war has changed all that. Plato's so-called *idealism* is now seen for what it is - a grimly realistic estimate of the moral and intellectual capacities of the masses.

¹⁵⁵⁵. *Ibid.* p. 277.

¹⁵⁵⁶. *Ibid.* p. 275.

¹⁵⁵⁷. *Ibid.* p. 300.

Knowing what class-war and revolution mean, we can understand why Plato advocated dictatorship to prevent them"¹⁵⁵⁸.

D'aquesta manera, Crossman considerava l'anàlisi platònica massa *realista*, fins i tot un pèl astuta. Plató havia transformat la desinteressada recerca socràtica en un pla de govern més aviat calculador i regressiu: "Plato's philosophy is the most savage and the most profound attack upon Liberal ideas which history can show. It denies every axiom of *progressive* thought and challenges all its fondest ideals"¹⁵⁵⁹. L'idealisme metafísic del platonisme no anava ensem amb l'idealisme dels valors polítics d'igualtat, llibertat i autogovern. En un moment històric com el que vivia Crossman, hi havia veus que clamaven per un govern *dels millors*. Es tractava, doncs, de demostrar que ni era aquesta la via, ni tampoc no ho era una democràcia que no plantegés un canvi del *status quo* i es conformés amb la *noble lie* de la representació parlamentària, com a sòlida garantia de participació popular. L'intelligent Plató atemporal de Crossman, malgrat les pròpies tendències autoritàries, no va quedar gens impressionat per la filosòfica societat britànica. Els va assenyalar que llur problema era que no s'interessaven per la política pel fet de tenir les butxaques ben plenes. Mentre que tothom es cregués ric, l'estat seguiria exercint la seva acció imperialista, els deures dels governants no serien controlats i els drets de les minories no serien contemplats. El seu país tenia tots els defectes de l'ideal estat platònic però cap de les seves virtuts, i es trobava esquinçat entre la seva teoria democràtica i la seva *praxis* conservadora.

Així, Crossman va ampliar i desenvolupar els encara precoços avisos de Grote, la *History of Greece* del qual elogia sense embuts¹⁵⁶⁰. I, encara que l'estructura de *Plato To-Day* no s'adiu a les cites i referències bibliogràfiques, l'autor ret homenatge al pensador radical amb la següent recomanació: "but for the keen student Grote's *Plato and the Other Companions of Sokrates* remains far the most stimulating work on the subject"¹⁵⁶¹. Malgrat això, amb molta sinceritat i poca modèstia, afirma ésser el primer autor anglo-parlant que tracta el fracàs de l'aplicació pràctica de la teoria política platònica¹⁵⁶². Vint anys més tard, però, declarà haver tingut uns prejudicis contra l'idealisme de Plató tan exagerats com ho havia estat l'excessiva parcialitat dels seus col·legues del bàndol

¹⁵⁵⁸. *Ibid.* p. 133.

¹⁵⁵⁹. *Ibid.* p. 132.

¹⁵⁶⁰. A l'apartat bibliogràfic Crossman diu sobre les històries de Grècia en anglès asequibles al lector no professional: "Mitchell and Caspari's one-volume edition of *Grote* is still the best work on the subject", *Plato To-Day*, p. 301.

¹⁵⁶¹. *Ibid.* p. 301.

¹⁵⁶². R.H.S. Crossman, *Plato To-Day*, Revised edition, p. 9.

contrari¹⁵⁶³. Però la seva crida ja havia arrelat, car "Since the war it has become quite fashionable to pull Plato off his pedestal"¹⁵⁶⁴. I el llibre va sobreviure el bombardeig del 1941 i la recança d'Oxford a través d'alguns continuadors insignes de la línia crítica. Aquest seguit d'anti-platònics declarats, deixebles avantatjats de l'historiador de Grècia, culmina amb l'estudi més primmirat sobre el lloc de Plató en la història del totalitarisme: el primer volum de **The Open Society and its Enemies** de Karl Popper, començat el 1938, quan l'autor es va assabentar de la invasió de la seva Àustria natal. Si bé el llibre de Crossman és alarmant i contundent, el to emocional i urgent de Popper no té precedents, cosa que és comprensible si considerem que el llibre va ser escrit durant la Segona Guerra mundial i publicat l'any 1945.

3. Com Crossman, també Popper cinc anys més tard, el 1950, reconeix l'excessiva duresa de la seva crítica, i la justifica en termes semblants als del líder laborista: "the fact that most of the book was written during the grave years when the outcome of the war was uncertain may help to explain why some of its criticism strikes me to-day as more emotional and harsher in tone than I could wish"¹⁵⁶⁵. Tot i que el llibre el va acabar l'any 1943, Popper, a diferència de Crossman, no fa referència ni a noms ni a fets concrets relacionats amb el greu moment històric pel qual passava el món, però qui volia podia sentir el missatge, implícit primer i explícit després, en el pròleg a la segona edició: "it was an attempt to understand those events and their background, and some of the issues which were likely to arise after the war was won"¹⁵⁶⁶.

Amb un encertat sentit de previsió, Popper aclareix que la seva àrea d'estudi professional és el mètode en la física, però que durant molts anys havia estat interessat, de manera personal, per l'estat un tant insatisfactori de la filosofia social¹⁵⁶⁷, agreujat per l'expansió del totalitarisme. Adverteix igualment que el seu treball no és pas un estudi integral del platonisme: "I must therefore warn the reader not to expect a representation of the whole of Plato's philosophy, or what may be called a 'fair and just' treatment of Platonism"¹⁵⁶⁸; ni una presentació objectiva del seu pensament: "My survey of the historicist features of Platonism is therefore strongly critical... I am, rather, bent on destroying what is in my opinion mischievous in this philosophy"¹⁵⁶⁹. I s'apressa a fixar-ne

1563. *Ibid.*

1564. *Ibid.*

1565. Karl Popper, *The Open Society and its Enemies*, vol. I, p. viii.

1566. *Ibid.*

1567. *Ibid.* p. 2.

1568. *Ibid.* p. 33-4.

1569. *Ibid.* p. 34.

l'objectiu: "I wish to make it quite clear that I am confining my treatment of Plato to his historicism, and to his 'best state'¹⁵⁷⁰. It is the totalitarian tendency of Plato's political philosophy which I shall try to analyse, and to criticize"¹⁵⁷¹.

Segons Popper, l'historicisme de Plató és complex i, en un cert sentit, atípic. En principi, aquest no estableix normes o lleis històriques inamovibles davant les quals la humanitat o una població romanguí totalment impotent de reaccionar¹⁵⁷². Una reconversió des de la corrupció fins a l'estat de benaurada saviesa original és possible des del platonisme, mitjançant un contacte directe amb les formes eternes i inamovibles, les quals el filòsof vienès va anomenar l'*essencialisme metodològic*¹⁵⁷³. Això no obstant, aquesta sortida aparent duu, al capdavant, vers el mateix camí de predestinació paralitzant. Ens lleva la llibertat democràtica d'acció i ens sotmet a l'autoritat arbitrària d'un coneixement transcendental en mans d'uns pocs elegits, posseïdors de la clau que obre les portes del *Sesame ouvres-toi* de la realitat¹⁵⁷⁴, i membres, segons Popper d'una exclusiva elit o casta. Evidentment, Grote no havia arribat tan lluny ni, malgrat el seu compromís polític, havia concentrat la seva obra en la filosofia social de Plató, de qui Popper diu que era "one of the first social scientists and undoubtedly by far the most influential"¹⁵⁷⁵.

Grote no havia tingut prou elements llavors per a separar el pensament ètic i polític del social en Plató, tot i que va demostrar força gosadia pel fet d'ignorar la metafísica i valorar així molt més el mètode dialèctic. No obstant això, la lectura de tots dos mecanismes especulatiu, el crític i el dogmàtic, contenia, malgrat el seu sentit epistemològic, un alt grau d'avaluació política. Així, Popper reconeix un deute important amb els avantpassats immediats i més remots, i, en elogiar el llibre de Crossman, diu: "This interesting book (like the works of Grote and T.Gomperz) has greatly encouraged me to develop my rather unorthodox views on Plato, and to follow them up to their rather unpleasant conclusions"¹⁵⁷⁶. Nogensmenys, per a Popper, tant Grote com Gomperz s'havien quedat a mig camí a despit de les seves denúncies sobre el caràcter reaccionari de

¹⁵⁷⁰. *Ibid.* p. 33.

¹⁵⁷¹. *Ibid.* p. 34.

¹⁵⁷². *Ibid.* p. 21: "Plato's belief that it is possible for us to break the iron law of destiny, and to avoid decay by arresting all change, shows that his historicist tendencies had definite limitations".

¹⁵⁷³. *Ibid.* pp. 31-2.

¹⁵⁷⁴. *Ibid.* p. 145: "If the state is to be stable, then it must be a true copy of the divine Form or Idea of the State. But only a philosopher who is fully proficient in the highest of sciences, in dialectics, is able to see, and to copy, the heavenly Original". 3. Sobre l'anàlisi sistemàtica d'aquest aspecte de l'historicisme Popper diu: "It rather tries to show that this prophetic wisdom is harmful, that the metaphysics of history impede the application of the piecemeal methods of science to the problems of social reform.

¹⁵⁷⁵. *Ibid.* p. 35.

¹⁵⁷⁶. *Ibid.* p. 246.

la **República** i **Les Lleis**, fonamentalment perquè van creure en les intencions humanitàries de Plató¹⁵⁷⁷. I, a més, la societat occidental estava tan convençuda del messianisme¹⁵⁷⁸ de les doctrines platòniques que va desatendre les seves crítiques per considerar-les errònies.

Així doncs, què era el que Popper havia heretat de l'historiador de Grècia? Grote era, en opinió de Popper, un gran demòcrata¹⁵⁷⁹ i havia fet un descobriment de primer ordre -la traïció de l'oligàrquic Plató envers el seu honest mestre Sòcrates: "Plato, his most gifted disciple, was soon to prove the least faithful. He betrayed Socrates... In Plato's state, Socrates might have never been given the opportunity of defending himself publicly..."¹⁵⁸⁰. Popper es feia ressò de la demanda de Crossman per reivindicar Sòcrates, i la del mateix Grote qui, com vàrem veure abans, havia assenyalat en les pàgines finals del seu estudi que en l'estat ideal de Plató no es tolerarien discrepàncies, encara que aquestes vinguessin de ciutadans íntegres i prou valuosos com Sòcrates¹⁵⁸¹. Segons l'historiador, el venerable guia espiritual de l'**Apologia** no hauria sobreviscut en la *pólis* del seu deixeble, almenys tal com sembla que era ell vertaderament: "Neither the Socrates of the Apology, nor his negative Dialectic, could be allowed to exist in the Platonic Republic"¹⁵⁸².

Encara que Popper dubtava de l'autenticitat de les **Cartes** platòniques¹⁵⁸³, rebutjava l'atac de certs intèrprets contra Grote, el qual, com havíem vist, era un entusiasta defensor de llur procedència platònica. Segona Popper, la base de l'argument hostil a Grote era, molt sovint, la divinització de l'atenès. Es negaven a acceptar certes obres de l'hipotètic *Corpus Platonicum* per raons alienes a la fidelitat històrica, degudes més aviat al perjudici de pensar que un filòsof diví com Plató hagués pogut escriure obres tan poc sublimes. Culpaven Grote d'una campanya de desprestigi contra el deixeble de Sòcrates, perquè l'historiador de Grècia es resistia a venerar-lo. No se'ls va acudir que, "if these compositions *are* genuine and unworthy, Plato was not quite so divine a philosopher"¹⁵⁸⁴.

1577. *Ibid.* p. 88.

1578. Cf. Alice Swift Riginos, *Platonica* p. 65 n. 17, amb referència al tema menciona els comentaris de Filó d'Alexandria, Josephus i cita a Numenius: "Is Plato anything other than Moses speaking in Attic Greek?"

1579. Karl Popper, *The Open Society and its Enemies*, vol. I, p. 268, n. 21.

1580. *Ibid.* pp. 194-5.

1581. George Grote, *Plato and the other companions of Sokrates*, vol. IV, p. 429.

1582. George Grote, citat per Popper, *The Open Society and its Enemies*, vol. I, p. 273, n. 15.

1583. Karl Popper, *The Open Society and its Enemies*, vol. I, p. 208, n. 5.

1584. *Ibid.* p. 247, n. 3.

Popper elogia l'observació crítica de Grote als passatges de la **República**¹⁵⁸⁵ en què Plató ordena la restricció de l'ensenyament de la dialèctica als majors de trenta anys, com a prova de l'enfrontament entre Sòcrates i el seu conservador alumne. Grote qualifica aquesta prevenció de Plató al debat amb el jovent de "decidedly anti-Socratic"¹⁵⁸⁶, i coincident amb els càrrecs contra l'heroi de l'**Apologia** per part d'Anit i Melet. Diu també que aquesta fou la prohibició imposada a Sòcrates per Crítias i Càicles durant el domini dels Trenta Oligàrques sobre Atenes¹⁵⁸⁷. Aquí Popper acaba de desenvolupar el fil argumental de Grote i prova de desenmascarar Plató: "In their youth, the members of the upper class shall fight. When they are too old to think independently, they shall become dogmatic students to be imbued with wisdom and authority in order to become sages themselves and to hand on their wisdom, the doctrine of collectivism and authoritarianism to future generations"¹⁵⁸⁸. En definitiva, Plató tenia terror als canvis polítics que es podrien derivar de la iniciativa, l'originalitat i l'empenta de la joventut, i la seva manera d'evitar-los era la repressió.

El Plató metafísic era una altra dèria que Popper havia heretat de Grote, en concret la idea del Bé. El fet que no pogués ésser definida, com afirma Plató en la **República** i la **Carta VII**¹⁵⁸⁹, la feia sospitosa de vacuitat i inexistència per a Popper: "It gives us no indication of what is good, in a moral sense ... All we could possibly derive from this is that the Good is unchangeable and prior or primary and therefore ancient ... the good is what preserves ... especially ancient laws ... we are again thrown back in practice, to totalitarian morality"¹⁵⁹⁰. Grote hi havia trobat quelcom de semblant. Segons ell, la pregunta que interroga per la idea del Bé roman sense resposta en els diàlegs platònics, malgrat les descripcions dels esforços humans per aprehendre-la. En parlar del fracàs d'altres homes en cerca de la Veritat, no confessava Plató, de fet, la pròpia frustració? L'historiador de Grècia¹⁵⁹¹ s'ho pregunta i Popper, impressionat per aquesta especulació, s'estranya que "how few modern writers have taken any notice of Grote's excellent criticism"¹⁵⁹².

1585. **República** 498a i 537 d: "when they have passed the thirtieth year to promote them by a second selection and to prove and test them by the power of dialectic".

1586. Citat per Popper, *The Open Society and its Enemies*, vol. I, p. 268, n. 21.

1587. *Ibid.*

1588. *Ibid.* pp. 133-4.

1589. **República** 506 d-e i **Carta VII** 314 b-c.

1590. Karl Popper, *The Open Society and its Enemies*, vol. I, pp. 274-5.

1591. Citat per Popper, *Ibid.*

1592. *Ibid.*

Popper té raó. Encara ara Grote és força sovint ignorat en els cercles acadèmics precisament per la manca de filiació amb el món universitari. M.R. Stopper, àlies del crític contemporani Jonathan Barnes del Balliol College, en parlar dels llibres de Turner i Jenkyns -esmentats a bastament en aquesta tesi- puntualitza significativament: "I might note here that Turner properly gives space to George Grote's part in the Platonic Revival. Grote was not a professional academic ... and, perhaps in consequence, his importance in the history of scholarship is sometimes overlooked"¹⁵⁹³. Turner, potser amb la distància de l'Atlàntic, dedica efectivament a l'obra de Grote l'espai més ampli d'entre els treballs no monogràfics sobre el tema. Jenkyns, en canvi, el cita ocasionalment i no acaba de plasmar la seva importància real. Quina, doncs, podria ésser la raó d'aquest constant oblit de Grote per bona part dels cronistes de les interpretacions platòniques pre-contemporànies?

Jo crec que es podria pensar en dos motius fonamentals. D'una banda, el fet que Grote no era ni platònic ni idealista, quan la majoria dels estudiosos de Plató solen pertànyer a aquesta línia de pensament, traçada en bona part al Regne Unit del segle vint pels treballs de A.E. Taylor i J. Burnet. D'altra banda, la dificultat de la lectura de Grote per al lector contemporani. Barnes reflecteix, en certa forma, l'actitud general de l'Oxford d'avui en dia, és a dir, el recel envers la lectura polititzada dels clàssics grecs, ja que la importància que Jenkyns atribueix -tot i que superficialment- al llibre de Popper¹⁵⁹⁴ és negada també per Barnes actual investigador del Balliol, el qual estima més important l'aportació a l'estudi de la filosofia grega feta pels analítics Gilbert Ryle i J.L. Austin¹⁵⁹⁵.

Tampoc no és fàcil d'agrupar en un mateix bloc pensadors ideològicament dissemblants com ara Grote, Crossman i Popper. Les afinitats intel·lectuals i la germanor en l'esperit crític no ens haurien d'amagar les diferències polítiques entre el filòsof utilitarista radical, el pensador laborista i el reformista liberal. Perquè, si bé és cert que es pot establir una continuïtat real entre l'utilitarisme i el laborisme per la via del socialisme fabià, el liberalisme de Popper dista molt del model proteccionista de l'estat del benestar defensat pels correligionaris de Crossman. Es pot dir que, ara per ara, el corrent liberal anti-intervencionista i privatitzador, homòleg econòmic del pensament social de Popper està representat a Anglaterra pel recent Thatcherisme, adversari rotund del laborisme britànic. Una fita els uneix, però: la de fomentar la sospita sobre el mite i "take Plato down

¹⁵⁹³. M.R. Stopper, "Greek Philosophy and the Victorians", pp. 267-285.

¹⁵⁹⁴. Richard Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, p. 227: "For the past thirty years Karl Popper has dominated the approach to Plato ... Popper's attack stung Plato's apologists into anxious activity, but whether right or wrong, he has established the terms in which the debate is conducted".

¹⁵⁹⁵. Barnes/Stopper, "Greek Philosophy and the Victorians", pp. 283-4, n. 42: "... the rise of analytical philosophy has heralded a new interest in, and a new approach to, ancient philosophy...".

from his superhuman pedestal"¹⁵⁹⁶. Així, Grote, malgrat els detractors¹⁵⁹⁷ que denunciaven l'originalitat i manca d'esperit anglès del **Plato and the Other Companions of Sokrates**, deixà una reduïda però contundent descendència d'inquisidors del platonisme, enfrontada, de bell antuvi, amb la que aleshores era la cada cop més vigorosa escola filoplatònica de B. Jowett, és a dir, el Balliol, el *college* de més prestigi en l'Oxford victorià.

¹⁵⁹⁶. Popper tot citant Davies i Vaughan, en *Op. cit.*, vol. I, p. 247, n. 3.

¹⁵⁹⁷. Cf. L. Campbell, "Plato and the Other Companions of Sokrates": "It is an account which differs in important respects from any that has hitherto appeared ... and the few isolated efforts of English Scholars, although courteously noticed by him, have contributed little to the substance of his book".

CINQUENA PART

Benjamin Jowett i l'exemplar Plató victorià.

I. Els platonismes d'Oxford: L'Acadèmia idealista i l'eficiència del Balliol College

"Here come I, my name is Jowett;
There's no knowledge but I know it.
I am the Master of this College.
What I know not isn't knowledge".
*The Masque of Balliol, 1881.*¹⁵⁹⁸

Assajar d'escriure sobre Benjamin Jowett representa endinsar-nos en mig segle de la història del Balliol College, i l'esforç pot ésser més que no pas aclaparador, inabastable. Especialment, si considerem que el Balliol era el cor acadèmic i ideològic d'Oxford i, al seu torn, Oxford era l'ànima teològica i política del poder a la Gran Bretanya, en un moment tan ric i intens en fets i experiències com l'època victoriana. Estadistes de l'alçada d'Asquith, Curzon o Grey, i humanistes de la qualitat de Swinburne, Gerard Manley Hopkins, T.H. Green, Richard Nettleship o J.A. Symonds, són alguns noms en la llarga llista de la collita de Jowett per al Balliol, així com l'enorme importància del seu college en la formació d'alts funcionaris de l'Indian Civil Service, peça clau de l'imperi. Malgrat l'abundància de personatges i esdeveniments històrics, hom ha d'aclarir el fet que Jowett mai no escriví cap llibre en el sentit literal de la paraula, i que cal rastrejar el seu pensament en les seves notes, pròlegs, discursos, testimonis, col.laboracions i en els apunts de classe conservats en aquell eixam de quaderns i fulls manuscrits que constitueixen els cada cop més organitzats Jowett Papers al Balliol College. Nogensmenys, intentaré de reconstruir el moment i el pensador, no sense advertir abans que l'aproximació és apassionant però complicada, tant per la complexitat del personatge com per la munió d'esdeveniments que l'envoltaren, a ell i a la seva celebradíssima traducció de Plató.

A la fi de segle i ja mort Jowett, el Balliol encara ostentava la designació implícita de *seu* de la filosofia platònica oxoniana. Richard Jenkyns assenyala una anècdota de Compton

¹⁵⁹⁸. *The Masque of Balliol* és un recull de versos humorístics escrits i publicats pels alumnes del Balliol l'any 1881, sobre diverses personalitats del college. La cançoneta sobre Jowett circulava ja entre l'alumnat amb algunes variants. Cf. Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, pp. 21-2, i Jan Morris, *Oxford*, p. 184.

Mackenzie, el qual, en la novel·la *Sinister Street*, en el si d'una hipotètica publicació universitària, fa redactar a un personatge un article intitulat "Socrates at Balliol", davant del qual un altre estudiant replica: "And just about where he ought to have been"¹⁵⁹⁹. Malgrat l'obra titànica de Grote, és de fet Jowett qui, amb la seva tasca docent i escrita, fa de Plató -i a més, del seu Plató- un punt de referència ineludible en el món acadèmic britànic de la segona part del dinou, fins al punt que qualsevol interpretació del popular filòsof grec s'havia de contrastar amb la d'aquest memorable exegeta. I, si en el cas de Thomas Taylor fou necessari d'establir un esbós biogràfic per situar un traductor tan singular, Jowett, l'home que "made Plato an English classic"¹⁶⁰⁰ d'una importància immensa tant en la vida universitària britànica com en la formació de la classe política dominant, no pot ésser estudiat fora del seu context.

En un article concebut com a ressenya comparativa entre els llibres de Jenkyns i Turner sobre l'hellenisme en l'edat victoriana, Jonathan Barnes, un estudiós de la filosofia antiga del Balliol actual, diu que Jowett era un gegant victorià i que, com molts altres grans homes d'aquell temps, "he seems ... larger than life"¹⁶⁰¹. En qualsevol cas, és un personatge molt controvertit. En capítols anteriors, havíem al·ludit, per exemple, a la seva sumptuosa vida social que havíem contraposat a la modesta existència de Taylor. L'hem vist també com a reformador dels programes educatius escolars i universitaris. Comentarem la seva agosarada participació en el polèmic *Essays and Reviews*, i vam parlar esment en les crítiques severes que féu contra la versió utilitarista de Plató i els sofistes del seu rival platònic, George Grote, titllat per ell de "my father Parmenides"¹⁶⁰². Ara, doncs, procuraré de fer un retrat més complet de la vida i obra d'aquesta mena de reproducció vuitcentista victoriana del Sòcrates platònic, tot recuperant els moments cabdals de la seva història.

Una incursió pausada pel Balliol College actual revela una iconografia que indica que no és pas un personatge secundari. El bust que en féu H.R. Hope Pinker abans de morir i que fou adquirit pel College el 1955, és un dels primers homenatges que els visitants descobreixen. Un dibuix de George Richmond de l'any 1855, amb el títol de "The adored tutor", ens dóna una mica el to de la llegenda del menjador del rectorat. I la mateixa estància mostra un *coté* imperatiu que no se'ns passa desapercebut: un retrat per Lady

1599. Compton Mackenzie, *Sinister Street*, Book 3, chapter 7, p. 482.

1600. La frase és de R.C. Webb, en *Essays and Addresses*, però la meua referència és M.R. Stopper, àlies de Jonathan Barnes, el qual el cita en "Greek Philosophy and the Victorians", p. 274.

1601. Barnes/Stopper, "Greek Philosophy and the Victorians", p. 275.

1602. Recordem que havia dit que en acabar el prefaci a la primera edició de Plató del 1871, després d'una llarga llista de divergències amb Grote, Jowett digué d'ell, tot parafrasejant el Sofista 241d: "But I 'am not going to lay hands on my father Parmenides'", *Op. cit.* p. xxix.

Abercromby, qui imita l'oli de George Frederick Watts, "The touch of iron", penjat en el saló de banquets del college, l'imposant New Hall que Jowett edificà amb diners propis l'any 1877. A la sala de lectura número tres, el retrat del 1871 de Désiré Laugée, d'un Jowett de 54 anys, flamant rector del Balliol i sumit en profundes i dolces reflexions amb un volum de Plató -en grec- a la mà, suggereix la coneguda aurèola de savi venerable enamorat del platonisme completen les evocacions. Un medalló de guix signat crípticament per un tal E.P.R. no identificat, un quadre per George Lawrence Kennedy, una aquarel·la de W.B. Hays, un dibuix al carbó amb Giuseppe Mazzini per G.J. Howard, caricatures diverses i irrespectuoses, un altre bust de Pinker, un esplèndid cenotafi a la capella, així com una altra fotografia de H.H.H. Cameron del 1893, l'any de la seva mort, amb la inscripció reverent de "The 'old man honourable' ". Tot el Balliol té un record per al Master, el primer centenari de la mort del qual, van celebrar a so de bombo i platerets, l'u d'octubre del 1993, amb la inauguració del nou catàleg dels arxius de Jowett.

La biblioteca és presidida també per la seva imatge a càrrec de la laboriosa Lady Abercromby, tot i que entre les d'altres rectors del college, i un cop d'ull als prestatges de filosofia grega ens permet de constatar l'orgullosa presència de les seves diferents edicions de Plató, d'Aristòtil i de Tucídides, a més dels estudis hel·lènics d'eminents deixebles seus com ara Nettleship, Campbell o Grant. A baix, a la cambra dels manuscrits, hi ha els Jowett Papers, recentment classificats per Robin Darwall-Smith, i una de les joies de la corona del Balliol, juntament amb les valuoses Nightingale Letters, testimoni de la intensa relació afectiva entre el gran platonista i la seva cèlebre i temperamental infermera. "There is one happiness which I have never had"¹⁶⁰³, digué, segons els biògrafs, sobre el matrimoni mai realitzat amb l'eminent victoriana. Però el tribut a Jowett va més enllà del recint del Balliol. Una rèplica del bust en marbre esmentat abans guarneix l'entrada de les Oxford Examination Schools, i el Jowett Walk, un petit passatge, enllaça el centre arquitectònic d'Oxford per la Mansfield Road amb els romàntics jardins del Magdalen Grove, on ramblejava, en la dècada dels setanta, un Oscar Wilde extasiat¹⁶⁰⁴.

Nogensmenys, hi ha també reminiscències crítiques. Heus-ne ací una primera mostra. El sis de maig de 1939, quan l'ambient general es carregava d'inquietud, la B.B.C. va emetre una obra de teatre escrita per un notable ex-alumne del Balliol, el senyor Graham Greene, i que duïa per títol *The Great Jowett*. La peça, breu, lleugera i irreverent, és obra d'una persona que estudià al Balliol més de 25 anys d'ençà la mort del Master i que, amb

¹⁶⁰³. Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 313.

¹⁶⁰⁴. Cf. El seu poema dels anys d'Oxford, 1874-78, "Magdalen Walks": "The little white clouds are racing over the sky/ And the fields are strewn with the gold of the flower of March...", etc.

tota seguretat, disposà de tota la informació necessària per a fer-se una composició pròpia del mite. A banda dels incidents biogràfics, arxi-coneguts pels iniciats però eficaçment presentats als profans, i d'algunes insinuacions sobre la incerta identitat sexual del protagonista, es fa menció de tres aspectes de Jowett, esdevinguts ja tòpics: d'antuvi, la seva il.luminada passió per Plató: "You smile at me, but you will find everything in Plato"¹⁶⁰⁵, digué l'arrabassat tutor a un escèptic Swinburne; després, el seu controvertit arribisme social: "the furrier's son is remembered now mainly for his snobbery and his hospitality to the great"¹⁶⁰⁶; i, finalment i malgrat el seu culte per les convencions i l'aristocràcia, un tarannà liberal que el dugué a incorporar individus amb talent de les classes menys afavorides a la selecta universitat d'Oxford: "If Jowett loved a lord, he was at any rate determined that other poor men too should have their chance to love one"¹⁶⁰⁷.

De fet, les llegendes sobre la seva debilitat per la classe alta rivalitzen amb l'esmentada croada per la igualtat d'oportunitats, i aquesta síndrome, inevitablement antipàtica, pròpia de l'oportunista impúdic, ha contribuït no poc a enterbolir el seu bon nom, guanyat amb justícia, com a constructor de la gran màquina acadèmica i política que ha estat el Balliol durant anys. Juntament amb les històries de fills de conserges o servents incorporats al Balliol per Jowett i gràcies al seu ajut, i esdevinguts classicistes destacats gràcies al seu suport com ara Matthew Knight i Frank Fletcher, entre d'altres, coexisteixen testimonis o recreacions més crítiques encara que la de Greene. La seva gran amiga, l'extravagant i distingida Margot Asquith, revela que "he... had a pathetic belief in the fine manners, high tone ... and lofty example of the British aristocracy. It shocked him that I did not share it; I felt his warnings much as a duck swimming might feel the chuckings of a hen on the bank..."¹⁶⁰⁸.

Més dur encara fou Thomas Hardy -si és cert que l'al.lusió a Jowett i al Balliol és autèntica-, quan en **Jude the Obscure**, un Jude humil però frisós per ingressar a Christminster, àlies Oxford, rep la resposta dissuasòria de T. Tetuphenay, Master del Biblioll College: "... judging from your description of yourself as a working-man, I venture to think that you will have a much better chance of success in life by remaining in your own sphere and sticking to your trade than by adopting any other course"¹⁶⁰⁹. Aquesta paròdia contrària de manera flagrant la vocació magisterial de Jowett i els projectes d'estendre la

1605. Graham Greene, *The Great Jowett*, p. 26.

1606. *Ibid.* p. 35.

1607. *Ibid.*

1608. Margot Asquith, *The Autobiography of Margot Asquith*, p. 72.

1609. T. Hardy, *Jude the Obscure*, pp. 136-7.

xarxa educativa a tots els estrats del país. O fóra potser que, a l'igual que la seva actitud envers l'educació de les dones, els avenços socials estaven bé sempre i quan es fessin sota el seu control o fora d'Oxford. En honor a la veritat però, val a dir que els dilemes de Jowett no eren ni molt menys patrimoni seu, sinó que formaven part del turbulent tarannà ideològic de l'Anglaterra imperial. La seva aportació personal rau en la utilització de Plató per a expressar i difondre aquestes idees.

En aquests trets tenim resumida, certament, la imatge superficial del gran platònic d'Oxford, mestre admirat, teòleg audaç i antidogmàtic, autoritat acadèmica poderosa, respectada, però controvertida, moralista empedreït i, al capdavall, exemplar immillorable del *self-made man* de la prometedora Anglaterra meritocràtica. Ara, doncs, mirarem entre els bastidors, puix que crec que potser no s'equivoca Unamuno quan diu que "La filosofía es un producto humano de cada filósofo, y cada filósofo es un hombre de carne y hueso que se dirige a otros hombres de carne y hueso como él. Y haga lo que quiera, filosofa ... el hombre"¹⁶¹⁰. El punt de partida per a la nostra reconstrucció de la vida del rector de Balliol seran, doncs: 1) la biografia escrita pels seus contemporanis, Lewis Campbell i Evelyn Abbott, que aporten, a més d'un coneixement de primera mà, un nombre important de cartes. 2) la biografia del 1957, de Geoffrey Faber, un Fellow de l'All Souls College, Oxford, basada en l'anterior i en el material dels Jowett Papers al Balliol. 3) els mateixos Jowett Papers, als quals vaig tenir la sort d'accedir per cortesia de la bibliotecària del Balliol College, la Dra. Penelope Bulloch. L'arxiu Jowett és un veritable repte per a la informàtica, ben resolt pel Dr. Robin Darwall-Smith, les indicacions del qual em resultaren el *Sesame ouvres-toi* al laberint dels manuscrits del Master. I, finalment, 4) obres literàries, recreacions i testimonis escrits per personatges que el conegueren en vida o ja mort, les referències dels quals aniré donant conforme apareguin. Pel que fa al rerafons polític i social de l'època victoriana, no he seguit cap tendència interpretativa específica i m'he cenyit a la mateixa bibliografia esmentada en capítols anteriors, a més de la que vaig incorporant en les notes.

1. Benjamin Jowett, jerarca del Balliol i traductor de Plató, va néixer a Peckham, al sud-est de Londres, l'any 1817. Fou fill d'un excèntric pelleter, un evangelista estricte, incapaç de mantenir la seva família, però dotat d'obstinades pretensions literàries, que abraçaven des del periodisme fins al projecte inacabable d'una redacció dels salms en vers, i d'una mare soferta i allunyada físicament del seu fill. Jowett, doncs, va créixer gairebé sol i es va

¹⁶¹⁰. Del sentimiento trágico de la vida, pp. 29-30. De fet, Unamuno parla dels motius íntims dels filòsofs, aquells que no es palesen però impulsen nogensmenys el seu pensament. I recorda l'adagi llatí: *Primum vivere, deinde philosophari*.

guanyar el dret a l'educació amb beques, donacions i concursos. Probablement, aquells començaments tan durs influïren en el seu afany per crear un sistema nacional d'ensenyament, que ell endevinava en **La República** de Plató: "in modern times men have often felt that the only political measure worth having- the only one which would produce any certain or lasting effect, was a measure of national education"¹⁶¹¹. Després d'estudiar a Saint Paul's, una de les nou *public schools* de més prestigi -però aleshores molt per sota socialment de Harrow, Eton i Rugby-, Jowett, esdevingut ja una mena de nen prodigi pertinaç, va guanyar una beca per a estudiar al Balliol College d'Oxford l'any 1835, "the greatest joy of his life"¹⁶¹². L'elecció del Balliol fou casual i vingué determinada per la data de la convocatòria de les beques, escasses en aquell moment.

Un Jowett amb veu d'espigueta, petit, delicat i brillant, a qui els companys del St. Paul's deien "Miss Jowett"¹⁶¹³, a causa d'una estranyíssima malaltia congènita consistent, segons Faber¹⁶¹⁴, en un desequilibri glandular que en teoria efeminava el físic d'alguns mascles de la seva família, ingressa en el Balliol l'any 1836, a l'edat de dinou anys. Quant al Balliol, aquest no era encara el nucli d'influència en què es convertiria més tard amb Jowett, però ja li estava agafant el relleu a l'Oriel. L'Oriel havia estat el college més capdavanter fins feia poc, però en aquell temps es trobava dividit per la pugna que es lliurava entre els diversos sectors de l'església, en especial, per la pertorbadora presència del conservador Oxford Movement, al qual sis anys enrere se l'havia prohibit d'exercir tutories. Els membres de l'esmentada agrupació estaven sotmesos a una forta pressió fruit del pressentiment en el sector oficial de la imminent deserció de Newman i la seva fuga cap a l'església catòlica. Així, tenim d'una banda, Keble i Pusey sota vigilància, circulant amb ensurts entre l'Oriel, el Corpus Christi i el Christ Church, i, d'una altra, el futur Cardenal Newman, Hurrell Froude i Robert Wilberforce, impeditos de predicar i d'establir contacte directe amb els alumnes. Aleshores, l'Oriel, parcialment sectarista i coartat, començava a perdre la seva qualitat d'espai de debat ideològic, mentre que el Balliol la guanyava des d'una posició intel·lectual gairebé contrària. Quan Jowett arriba a Oxford, l'any 1836, el món universitari es trobava enmig d'una gran ebullició teològica, que hauré d'explicar perquè l'epopeia que intento d'exposar s'entengui. Fem, doncs, un parèntesi històric abans de continuar.

1611. Jowett, *Plato's Dialogues, Op. cit.* vol. II, p. 156, *Introduction to the Republic*.

1612. Confessió de Jowett a Herbert Asquith, ministre de l'interior l'any 1892. Citat per Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 77.

1613. J. A. Symonds explica que al Harrow dels anys 1850, "Every boy of good looks had a female name, and was recognized either as a public prostitute or as some bigger fellow's 'bitch'". Vegeu Phyllis Grosskurth ed., *The Memoirs of John Addington Symonds, The Secret Homosexual Life of a Leading Nineteenth-Century Man of Letters*, p. 94.

1614. Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 36.

2. Entre el 1828 i el 1832, els Whigs van endegar allò que es coneixia com la Catholic Reform o Emancipation Act i que, en principi, obria les portes de la vida acadèmica, política i àdhuc religiosa, als catòlics i als Dissenters. Encara que la mesura anava adreçada a evitar una revolta nacional irlandesa, en què el problema d'una majoria catòlica del tot integrada a la Gran Bretanya era flagrant, a la resta del regne on abundaven religions protestants alternatives, l'aixecament del vet podia acabar en una pèrdua de força de l'església estatal. Tanmateix, els parlamentaris liberals van tirar endavant el projecte. Fou llavors quan l'Oxford Movement de l'Oriel College esmentat anteriorment, reaccionà amb virulència contra el que consideraven una ingerència prepotent de l'estat en els assumptes eclesiàstics. Tots els seus membres pertanyien al sector més radical de la High Church, que reivindicava unes arrels romanes inseparables del catolicisme, i àdhuc es considerava tan dipositària com l'església de Roma o més, de la revelació dels primers apòstols. Però, resolucions governamentals a part, els Tractarians, una altra apel·lació que assumien aquests teòlegs romanistes -a causa del document en forma de tractats que redactà principalment Newman-, mantenien una polèmica llarga i antiga contra els antagonistes evangèlics de la Low Church. Aquests darrers eren els defensors de l'esperit protestant i luterà de l'església d'Anglaterra, acabillat en el moment de la conversió de Newman, pel polèmic bisbe d'Oxford, Samuel Wilberforce, a qui havíem vist en el grotesc incident contra Thomas Huxley a propòsit de la teoria evolucionista, en la trobada de la British Association, l'estiu del 1860.

Tant una tendència com l'altra tenien un fort vessant fonamentalista, encara que des de perspectives diferents. La High Church volia un retorn a la patrística, al misticisme i al cerimonial litúrgic del cristianisme primitiu, tot recuperant la tradició ritual arcaica que prioritzaven per damunt de la comunicació dels evangelis, pràctica que s'havia d'exercir amb molta reserva i supeditant-la sempre a l'autoritat eclesial. Així, el poder de l'església, encarnat en la seva magistratura, era sagrat i intocable, situat per damunt del parlament, i només ella podia decidir qui entrava i qui no, com i per què, en les àrees que regia. El protestantisme, doncs, per a la High Church -contràriament al que defensava la Low Church- havia estat una contingència política i de cap manera no podia ser la base de l'anglicanisme, el qual era anterior al luteranisme protestant, implantat a Anglaterra arran de la revolució del 1688.

Per la seva banda, la Low Church o església Evangèlica, afirmava els seus orígens nòrdics, protestants i luterans, i demanava una submissió absoluta als evangelis sense interferències d'anàlisi ni d'adaptació, sinó amb l'obediència total. La referència directa al Nou Testament i l'exigència de seguir-lo sense piular menà els evangelistes a practicar una religió molt estricta, una moral severa, que tradicionalment associem amb les nacions del

nord de l'Europa occidental. Aquest pensament s'expressa en el culte al treball, la defensa dels drets humans -concretada aleshores en les lluites per l'abolició de l'esclavatge-, i la creació d'una consciència individual com a guia de conducta principal i exigent, conjuminada amb l'evangeli i confrontada amb ell.

Tots dos corrents afirmaven ésser la versió autèntica de l'església d'Anglaterra, i no acceptaven la marginalitat teològica i política a la qual totes dues es condemnaven mútuament. Entremig, coexistien els catòlics, però, sobretot i amb una força inusitada -gairebé el mateix nombre d'afiliats que l'Església d'Anglaterra-, els Nonconformists o separatistes, usualment agrupats amb els Dissenters, i/o els Puritans, però que constituïen el gruix de les esglésies protestants separades de l'anglicanisme a Anglaterra i Gales, creadores d'un front comú, l'any 1896, sota el nom de Free Church. Estem parlant dels baptistes, els presbiterians, els metodistes, els unitaris, els congregacionistes, i altres grups independents com ara els quakers. A Escòcia, de tota manera, on la religió oficial era la presbiteriana, ésser no-conformista implicava situar-se fora del presbiterianisme. En qualsevol cas, totes aquestes branques protestants alternatives no discutien solament sobre temes de fe, sinó també, i de manera especial, sobre com es plantejaven els drets civils i el repartiment dels diners. L'Església d'Anglaterra, per tal com era el credo estatal, acaparava els pressupostos religiosos i d'ensenyament, i restringia l'ingrés en les universitats als seus correligionaris, com en el cas de Thomas Taylor i del teòleg cristià-socialista F. D. Maurice, que no va poder graduar-se a Cambridge l'any 1826 per negar-se a signar els 39 articles de la fe anglicana. L'església oficial també exclouïa formalment els no-anglicans de la funció pública i de l'exèrcit, i àdhuc exercia una certa persecució contra els catòlics. Tenia a més, moltes més possibilitats que les altres esglésies d'estendre la seva xarxa de catedrals, temples, convents, parròquies i escoles, encara que el seu patrimoni provingués de les arques de l'estat sostingut per tots els contribuents.

La Catholic Emancipation Act de 1828-32, que pretenia atorgar drets civils a catòlics i dissenters, per a apaivagar així les creixents demandes irlandeses i el malestar dels no-conformistes, va topar, doncs, amb el rebuig vehement d'aquesta fracció molt reaccionària de l'Església d'Anglaterra, l'Oxford Movement de la High Church. De fet, la igualtat de credo no arribà per via legal a la universitat fins l'any 1871, i encara haurien de passar sis anys més fins a la seva consolidació. Nogensmenys, un tercer moviment paral·lel s'estava gestant dins la mateixa església en aquell període tan mogut per les reformes i la crisi de les institucions eclesials: la Broad Church o església Latitudinària. De fet, el trasbals social esmentat suava estava portant el problema teològic a un terreny molt més delicat i profund, marcat per les recerques biològiques i la influència del científisme germànic en l'estudi de les

escriptures, és a dir, al qüestionament del cristianisme com a imatge del món en una societat canviant, conflicte que havíem observat en relació a l'evolucionisme en un capítol anterior i que ara observarem des de la crítica teològica als dogmes de la mateixa teologia.

La nova actitud o tercera via va néixer com a conseqüència de les reformes esmentades, o potser n'era consubstancial. De vegades és difícil d'establir un ordre d'influències en esdeveniments lligats tan estretament. Però podríem dir que aquest moviment tingué dues arrels diferents, l'una d'índole pràctica, i l'altra d'índole teòrica i àdhuc hereditària. Pel que fa a la primera, aquesta havia aparegut també al mateix Oriel College, amb un Thomas Arnold jove, destinat a ésser director de Rugby molt més endavant, l'any 1828, però que ara trobem com a personatge molt compromès en la croada liberal per reformar l'església i promoure la tolerància religiosa. Dins d'aquesta mateixa arrel pràctica, però des de l'àrea del poder, cal mencionar igualment Lord John Russell, ministre de l'interior Whig i posteriorment primer ministre en dues ocasions entre els anys 40 i els 60. Russell, un aristòcrata liberal, va esdevenir, des de la política, un pal·ladí de l'apertura de l'església i de la reforma del 1832.

D'aquesta manera, Arnold a l'Oriel i, després de Rugby, mitjançant els seus sermons, cartes, i dos tractats inacabats -**Principles of Church Reform**, del 1833, i **Fragment on the Church** publicat a títol pòstum l'any 1844-, i, des dels testimonis de la seva biografia elaborada acuradament per Arthur Penrhyn Stanley -company i gran amic de Jowett-, s'enfrontà a l'Oxford Movement, o "Oxford Malignants", com els deia. Els acusava de no creure en els principis cristians de solidaritat i de vida justa, i d'haver convertit la religió en una institució buida, obscurantista, burocràtica i inútil, "thus robbing it of its life and universality, making it an affair of clergy, not of people -of preaching and ceremonies, not of living- of Sundays and synagogues, instead of one of all days and all places, houses, streets, town and country"¹⁶¹⁵. S'hi enfrontà fins i tot després de mort gràcies als testimonis de la seva biografia. Arnold, fellow de l'Oriel l'any 1815, i teòleg liberal arran de la seva incòmoda convivència amb la High Church, havia heretat una tradició més antiga, i també havia propiciat el relleuament de la Latitudinarian Church del segle XVII. En aquesta fase primerenca l'endegaren Benjamin Whichcote, Henry More i els altres Platònics de Cambridge, i el moviment tornà a sorgir amb més força en el segle XIX amb el mateix nom traduït del llatí a l'anglès, com a Broad Church¹⁶¹⁶, tot constituint la tercera força política-

¹⁶¹⁵. Basil Willey, *More Nineteenth Century Studies*, p. 54.

¹⁶¹⁶. Gilbert Burnet, *History of his own Time (1724)*, I, 188., citat per C. A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, p. 39, diu: "The Cambridge Platonists allowed 'a great freedom both in philosophy and in divinity. From whence they were called men of Latitude'".

religiosa de l'Església d'Anglaterra a l'edat victoriana, a més de la no-oficial dels Nonconformists o separatistes.

En realitat, els enfrontaments eren els mateixos d'èpoques anteriors. D'ençà les discussions en l'edat moderna sobre els orígens de l'església, i les posicions a favor i en contra dels dogmes i la institució eclesiàstica, totes dues postures oposades entre si i refractàries a les propostes d'una tercera via -la d'una conciliació del racionalisme amb l'amor a Déu- s'havia gestat una dura *querelle des théologiens*. Els protagonistes: l'arquebisbe oxonià William Laud, pare espiritual de la High Church, els partidaris calvinistes del protestant Anthony Tuckney, i els contemporitzadors Platònics de Cambridge. Tal divisió, tripartita i ja trisecular, segueix vigent en el present, per bé que la liberal Broad Church és ara la més nombrosa, i la que al capdavant pot haver facilitat l'ordenació de les dones com a sacerdots el passat 1994.

3. La inspiració d'aquesta tercera via tenia una altra font teòrica, tan important o més que "the high and aiery Hills of *Platonisme*" de More¹⁶¹⁷. L'any 1830, i arran de les reformes religioses endegades el 1828, Samuel Taylor Coleridge, l'home que des de sempre havia cercat la manera de "apprehend the absolute"¹⁶¹⁸, va ser, irònicament, qui va obrir l'espinós camí cap al relativisme als *practicants del dubte honest* amb dues idees fonamentals: la proposta d'una església nacional en un text intitulat **On the Constitution of Church and State**, i la desmitificació de les escriptures com a instrument únic de fe, palesa en les **Confessions of an Inquiring Spirit**. Quant al primer punt, la idea de Coleridge era que l'església seria la dipositària total de la identitat de l'estat; incloent-hi tothom, i el seu objectiu: "to secure and improve that civilization without which the nation could be neither permanent nor progressive"¹⁶¹⁹. La religió esdevindria així la forma més excelsa de *cultivar-se*¹⁶²⁰, d'unir la teoria amb la praxis, d'exercir les facultats integradores d'Imaginació i Raó, per tal que la part noble de l'ésser humà, "will be led by the supernatural in themselves to the contemplation of a power which is likely superhuman; that science, and especially moral science, will lead to religion, and remain blended with it..."¹⁶²¹. Però el seu projecte arribava encara més lluny, i feia de l'estat-església no tan sols un instrument de direcció moral, o l'administrador de la caritat pública, sinó també un proveïdor de totes les

1617. Tret de la carta de Henry More a René Descartes de 1648, en C. A. Patrides, **The Cambridge Platonists**, p. 29.

1618. Walter Pater, "Coleridge", de **Appreciations**, en **Selected Writings of Walter Pater**, p. 145.

1619. Samuel Taylor Coleridge, **The Oxford Authors**, p. 693.

1620. *Ibid.* p. 696.

1621. *Ibid.* p. 693.

necessitats espirituals i materials de la nació, és a dir, una mena d'avantpassat literari de l'estat del benestar, tan debatut ara mateix.

Segons aquesta quimera, el clergat, que no consistiria exclusivament en les jerarquies eclesiàstiques que espantaven el mateix Coleridge i Arnold, tindria una identitat diversa i una funció molt més àmplia que fins aleshores: "the ... appropriately named clergy ... comprehended the learned of all names, and the clerk was the synonym of the man of learning ... The clerisy of the nation, or national Church ... comprehended ... the sages and professors of the law .. of medicine ... of the physical sciences ... (of) the so-called liberal arts ... (of) the theological ... Because under the name of theology ... were contained ... the conservation and tradition ... the momentuous epochs ... of the race and nation... and the determination of ethical science ... and ... civil; and lastly, ... the prima scientia ... philosophy, or the discipline of the ideas"¹⁶²². La tasca d'aquestes persones sàvies o clèrigues era la de civilitzar i conrear el país, és a dir, de *culturitzar-lo*, en paraules d'Arnold, o d'*educar-lo*, en les de Jowett, amb els matisos que cadascú atorgava a aquests termes. I així com la teologia només era un dels objectes del saber, els teòlegs de l'església-estat de Coleridge eren solament una part de l'església nacional.

La diferència amb Newman en aquest tema és més de proporció que no pas essencial, puix que Coleridge no nega l'existència d'un cos administrador de la religió, però incorpora l'estat i els creients en els òrgans de decisió. El tot és la comunitat, les necessitats de la qual haurien d'ésser cobertes per l'estat protector. Resta clar que el *laissez faire* dels utilitaristes no tindria cabuda en aquest país ideal. El projecte de Coleridge tenia un fort regust platònic pel que feia a la meta final del coneixement i als portadors de "the guiding light from the philosophy, which is the basis of divinity, possessed by the few"¹⁶²³. Però, a diferència de la república platònica, el poeta romàntic no va discriminar de la informació teòrica -o la formació, segons es miri- els ciutadans comuns, ja que tenia molt arrelat el concepte tan dominant llavors a Prússia¹⁶²⁴, d'un civisme globalitzador i integrador, en què cada ciutadà o ciutadana havia d'ésser una part activa en la construcció de la nació, conduïda alhora pels teòlegs-mestres amb "the vital warmth diffused by these truths"¹⁶²⁵.

¹⁶²². *Ibid.* pp. 694-5.

¹⁶²³. *Ibid.* p. 696.

¹⁶²⁴. Sir Alexander Grant, "The Dialogues of Plato, translated into English ... by Benjamin Jowett". Grant associa el civisme prussià amb la interpretació de Jowett de Les Lleis de Plató. Jo no ho veig tan clar i m'estimo més relacionar-ho amb Coleridge, p. 341: "the idea, so industriously propagated and so really influential in Prussia, that every man is a member of the State and a part of a great living organism".

¹⁶²⁵. Samuel Taylor Coleridge, *The Oxford Authors*, p. 696.

En què consistirien, doncs, aquestes veritats que havien d'ensenyar els teòlegs o capellans que tenien accés a la filosofia en el paradís terrenal de Coleridge? La resposta ens duu indirectament al segon tema que plantejarem abans en relació a Coleridge: el de l'obediència cega o no als evangelis. És a dir, aquests teòlegs, a diferència dels que hi ha a la vida real, són savis, però no pas dogmàtics. Ensenyarien a entrenar la sensibilitat per adaptar-la al coneixement de Déu que li és natural en circumstàncies òptimes, però no imposarien la fe ni amenaçarien amb la por. La fe ha de néixer des de dins, amb tota l'energia vital; en cas contrari, és mecànica i filisteia. Coleridge és normalment molt coherent i, encara que no es mostra explícitament sistemàtic, tot el seu pensament està relacionat. L'acte de fe equival a la creació totalitzadora de la Imaginació i a l'assimilació íntegra de la realitat per la Raó. Ha de cercar, doncs, una harmonia de cap i de cor. La creença en els evangelis no pot ser literal, perquè és així com aquests esdevenen vulnerables i comencen els malentesos. No es poden llegir com a lletra morta, despullada de l'amor i de la vivència de Déu que en teoria transmeten.

La Bíblia conté la religió cristiana però no la constitueix: "My brother! What has all this to do with the truth and the worth of Christianity?"¹⁶²⁶ Willey. L'autèntica fe, com tots els processos més íntims de l'existència, segons el poeta, sorgeix de la contraposició de dos principis antitètics: de la intel·ligència que no acaba d'entendre i el cor que desitja sentir la major de les esperances: la immensitat de Déu des de la feblesa humana. Coleridge admira i gaudeix de la Bíblia perquè és creient, perquè a través d'ella connecta amb el Tot i amb el Lògos, i perquè la subjectivitat humana troba un suport objectiu amb el qual es relliga: "A balance, an ennobling interchange, Of action from within and from without"¹⁶²⁷. I, encara que ell mateix no va ser mai un defensor ni del relativisme ni de la tradició germànica d'anàlisi crítica de la Bíblia malgrat estar-hi familiaritzat, el seu atac als Bibliòlatres i al fonamentalisme de tots dos signes deixà la porta oberta a altres formes possibles de fe més lliures i menys mimètiques que les convencionals.

4. La influència d'aquests escrits va ser immensa, no només en els moviments teològics heterodoxes, sinó també en l'idealisme d'Oxford dels quals Jowett participà per igual, i també tingué un gran ressò entre aquells que teoritzaven sobre l'educació al llarg del segle. La idea d'uns guardians platònics encarregats de difondre "sweetness and light", i la maduresa i sensibilitat de la riquesa espiritual o *Hellenism*, va tenir un impacte significatiu

¹⁶²⁶ Basil Willey, *More Nineteenth Century Studies*, p. 42.

¹⁶²⁷ *Ibid.* p. 43.

en la política educativa de Thomas Arnold a Rugby, abocat a formar joves cultes i responsables, i en el pensament crític de Matthew Arnold, el qual, en "The Bishop and the Philosopher", postula la necessitat d'una elit entregada al servei de la cultura nacional: "Knowledge and truth, in the full sense of the words, are not attainable by the great mass of the human race at all. The great mass of the human race have to be softened and humanised through their heart and imagination..."¹⁶²⁸. John Stuart Mill, ho vam veure en la secció dedicada a Grote, també assumí la tesi de Plató i Coleridge d'una població guiada "by the counsels and influence of a more highly gifted and instructed one or few"¹⁶²⁹.

Mr. Luke, la caricatura de M. Arnold en el succulent llibre de Mallock, **The New Republic** -que reuneix en un cap de setmana a les majors eminències del país, Jowett inclòs-, diu que la cultura és un contacte amb els grans llibres i les grans idees, el coneixement dels quals ens prepara per a desenvolupar una moral autèntica, i no pas una moralina filistea, tenir així la capacitat de discernir el Bé del Mal: "' that we may have, in fact, just the same horror of any doctrine or dogma that is contrary to sweet reason', ('such, for instance,' he said confidentially to Lady Grace, 'as that of eternal punishment' "¹⁶³⁰. Negar el càstig etern uns anys enrere havia estat declarar la guerra a l'ortodoxia High o Low de l'Església d'Anglaterra, però no pas l'any 1877, quan Mallock va escriure la seva sàtira i l'Arnold fill havia publicat poc abans **Literature and Dogma, i God and the Bible. I**, encara que M. Arnold -tot i el seu rebuig del catolicisme de Newman- no atacà mai frontalment les institucions, el desig d'una religiositat sincera i el fet de descartar els dogmes inquietants i desviadors de la fe autèntica, duen tant l'empremta alliberadora de Coleridge com la del seu pare Thomas Arnold.

D'altra banda, el refús de la societat moderna i industrialitzada manifestat amb molta vehemència per John Ruskin i William Morris, i després per Shaw i Yeats, també era una herència de Coleridge: "I feel assured that if Plato himself were to return and renew his sublime lucubrations in the metropolis of Great Britain, a handicraftsman from a laboratory who had just succeeded in disoxydating an earth would be thought far the more respectable, nay, the more illustrious person of the two"¹⁶³¹. El culte a Mammon que espantà Arnold en la segona meitat del segle XIX i que, en un cert sentit i amb totes les distàncies, equival al devastador Moloch americà, del *Howl* de Ginsberg, ja havia nascut amb el poeta de

¹⁶²⁸. Stephen Prickett, "'Hebrew' versus 'Hellene' as a principle of literary criticism", en G. W. Clarke, **Rediscovering Hellenism**, p. 145.

¹⁶²⁹. "On Liberty", escrit entre 1854 i 1859, publicat en Lionel Trilling and Harold Bloom, **Victorian Poetry and Prose**, p. 91.

¹⁶³⁰. W. H. Mallock, **The New Republic**, p. 171.

¹⁶³¹. Samuel Taylor Coleridge, **The Oxford Authors**, p. 664.

Highgate, el qual, a despit de la distància que el separa de l'edat victoriana, marcà aquella època amb la gran influència en el desenvolupament de les teories morals i religioses de l'època.

Talment com Jowett digué dels poemes de Tennyson: "They opened our minds in the best manner to the new ideas of the 19th century"¹⁶³², i Matthew Arnold, l'any 1869, escriví a la seva mare: "My Poems represent, on the whole, the main movement of mind of the last quarter of a century"¹⁶³³, Coleridge féu un moviment invers. No registrà les grans idees del moment, les inspirà. Crec que el platonisme en el Cambridge vuitcentista va ser una resposta al seu entusiasme, i que la seva distinció entre literatura creativa i recreativa posà les bases d'una nova lectura crítica i subjectiva de la creació literària. Crec igualment que ell va avançar una particular vivència de la religiositat i la política que forní d'abundant material de reflexió al segle XIX, tant, que les seves idees van sobreviure sovint el darwinisme.

Una tria molt adient de passatges feta per Basil Willey ens ajudarà a il·lustrar millor la situació amb les tres cites següents. Julius Hare, del club platònic a Cambridge en la dècada dels vint, escrigué l'any 1848: "At that time (c.1829) it was beginning to be acknowledged by more than a few that Coleridge is the true sovereign of modern English thought"¹⁶³⁴. I, tot citant John Sterling, Hare explica: "Few felt this obligation more deeply than Sterling. 'To Coleridge (he wrote to me in 1836) I owe *education*. He told me to believe that an empirical philosophy is none, that Faith is the Highest Reason'"¹⁶³⁵. L'educació per a tothom, com a mostra de solidaritat i responsabilitat, una metafísica fundada en el sentit comú i *vice versa*, i el respecte per la natura i la vàlua dels sentiments, és a dir, un balanç molt equilibrat entre el món emocional i el racional, aquests són alguns dels trets que l'època victoriana li deu a Coleridge. Aquells que volien recuperar un sentit transcendental de l'existència i no es contentaven amb el materialisme en curs, tenien ja un líder. Coleridge esdevingué un capdavanter del platonisme que ell mateix havia distingit del corrent aristotèlic antagonista i, com el Plató heretat, va tenir també moltes banderes.

Frederick Denison Maurice, en estudiar la possibilitat d'una església universal, palesà el gran deute de la nova teologia anglicana amb aquest poeta dels llacs: "In preparing for the consideration of this great subject I have felt, with many others, that Mr. Coleridge's help has been invaluable to us (*és a dir, els teòlegs*) ... the application of these principles (*Veritat*,

1632. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, p. 418.

1633. Carta a la seva mare, en Basil Willey, *Nineteenth Century Studies*, p. 251.

1634. Citat per Basil Willey, *Nineteenth Century Studies*, p. 2.

1635. *Ibid.*

Imaginació, Raó, etc.) to *Theology*, I believe, we owe mainly to him. The power of perceiving that by the very law of the Reason the Knowledge of God must be *given* to it; that the moment it attempts to create its Maker, it denies itself ... I must acknowledge that I received from him"¹⁶³⁶. La conjunció d'educació, església i, sobretot, fe, tan típica d'aquells dies, es va estendre fins gairebé la fi de segle, com es posa de manifest en la gran novel·la de Mrs. Humphry Ward sobre la crisi religiosa a Oxford, **Robert Elsmere**, del 1888. Pel que diu Mrs. Ward, les coses no havien canviat tant en la dècada dels 70 i 80, quan ella hi va viure, i quan Jowett, ja Master del Balliol, publicava les dues primeres edicions del seu *Plató*: "A fresh wave of religious romanticism was fast gathering strength; the spirit of Newman had reappeared in the place which Newman had loved and left; religion was becoming once more popular among the most trivial souls, and a deep reality among a large proportion of the nobler ones"¹⁶³⁷. Amb tot això tenim que, malgrat el darwinisme i l'evolucionisme social, la fusió de religió i política seguia ocupant la ment de la *intelligentsia* del país en la segona meitat de segle, i afavoria una recepció assenyada del platonisme i de l'idealisme posterior.

Robert Elsmere, el protagonista del llibre de Mrs. Ward, un jove estudiant de teologia a Oxford en el tercer quart de segle, és testimoni de la intransigència dels ortodoxos i de la flexibilitat dels liberals, representats en aquest cas per Mr. Grey, màscara de T.H. Green, un professor del Balliol, com era d'esperar. Liberal, idealista, neo-hegelià, germanòfil, anti-dogmàtic, Broad Churchman i deixeble molt estimat d'un Jowett senil i recelós, exerceix un influx considerable sobre el jove Elsmere, evangelista convençut, reticent a l'utilitarisme de Mill i a l'evolucionisme de Spencer, i fascinat per l'esperit filantròpic i altament cívic del seu tutor. Aquest aprenent de teòleg idealista, un cop graduat i imbuït de la seva responsabilitat pedagògica com a capellà d'una església responsable i reformada, serveix la seva parròquia a Murewell, Surrey, amb la vocació d'un missioner i l'eficàcia d'un bon funcionari. Acomplia, doncs, amb la proposta de Coleridge, represa per Arnold i exigida per Jowett, de l'educació desinteressada dins l'àmbit de l'església: "He was content -more than content- to spend ability which would have distinguished him in public life, or carried him far to the front of literature, on the civilising of a few hundred of England's rural poor ... he was happy-deeply, abundantly happy, at peace with God, at one with man"¹⁶³⁸. Però la temuda llavor antidogmàtica de Jowett i Green va superar en força el jou de la fe en el cor d'Elsmere.

¹⁶³⁶. *Ibid.* p. 3.

¹⁶³⁷. Mrs. Humphry Ward, *Robert Elsmere*, p. 65.

¹⁶³⁸. *Ibid.* p. 180.

Finalment, el sensible clergue rural deixa l'església tot sucumbint de manera profunda al risc escepticista inherent al tractament crític de les escriptures i a l'antropocentrisme de Strauss i Feuerbach, molt populars dins i fora d'Oxford, com ho demostren els treballs de G.H. Lewes i George Eliot. Quina és, doncs, la moral d'aquesta història? ¿Que potser la victòria de la religiositat conscient i crítica de l'Hel·lenisme -en el sentit d'Arnold- sobre els elements estàtics i merament místics de l'Hebraïsmes -també en el sentit d'Arnold- és un miratge que en realitat no comporta més que el fracàs moral o el no-res? Ni la novel·la ho deixa clar, ni l'època tampoc no podria haver respost de manera taxativa. Newman ressorgia de tant en tant, i els retorçons existencials de Renan, Nietzsche o Dostoievsky no tenien pas mala acollida. Al capdavall, es tractava dels primers símptomes del nihilisme, que atacaria fins i tot les més prestigioses comunitats acadèmiques finiseculars.

El Mr. Luke-Matthew Arnold de la *New Republic* de W.H. Mallock diu enigmàticament: "Culture is allied to melancholy"¹⁶³⁹. I el mateix Jowett reconeix la seva familiaritat amb la perillosa aventura d'Elsmere quan, davant del comentari del seu ajudant Matthew Knight, sorprès per la popularitat de la novel·la, replica: "You forget that things of that kind seem familiar to you & me, because we have talked them over for 20 years or more"¹⁶⁴⁰. Jowett, un victorià que mirava amb certa malfiança els seus predecessors romàntics, no negà el deute que tenia amb Coleridge, i el col·locà entre Dante, Jean Paul i Goethe com un dels grans escriptors-filòsofs britànics que havia desenvolupat una afinitat important amb Plató¹⁶⁴¹. Entre els seus apunts dels anys seixanta, l'heroi del Balliol escriu que un dels valors més alts de la filosofia platònica es descobreix en contemplar-la, "Not as a 'reasoned philosophy'", i en no aplicar-li els criteris de recerca i veritat contemporanis. En preguntar-se aleshores: "com es pot entendre la filosofia de Plató?", respon tot resumint el pensament del poeta-filòsof del Kublai Khan: "Except as implying *the power of connexion of ideas* ... the spirit of Plato- the spirit of unity, of truth of reason against authority- of zeal against pretended knowledge- Also, the humanity of Plato"¹⁶⁴².

Hem parlat ja de l'Oxford que Jowett trobà, i àdhuc del que deixarà a la seva mort. Ara passarem a observar l'Oxford que Jowett visqué, i el Jowett d'Oxford, en què veiem el gran traductor com en el quadre de Désiré Laugée, amb el seu volum de Plató -en grec- a la mà.

1639. W. H. Mallock, *The New Republic*, p. 37.

1640. Jowett Papers, I E 20/15, p. 5.

1641. Jowett, *Plato's Dialogues*, *Op. cit.*, vol. II, p. 3 Introduction to *The Republic*.

1642. Jowett Papers, I B 19, p. 159, 3.

5. El Balliol que Jowett conegué en arribar-hi el 1836 havia perdut una mica d'esplendor. Quan Coleridge i Southey es trobaren, entre el 1792 i el 1793, precisament al Balliol College -del qual el darrer n'era alumne, el poeta laureat fou el primer a poder circular pel college amb els seus abundants rínxols a l'aire. El costum era de dur els cabells empolsinats, i de mudar-se per sopar, amb frac, pantalons cenyits fins als genolls, mitges de seda i escarpins, tot plegat, el procés s'allargava un parell d'hores. Però la vida estava canviant. No endebades l'any 1830 s'havia inaugurat el sistema ferroviari britànic i la noció del temps cobrava un altre sentit. L'hora de sopar s'havia endarrerit de les tres a les quatre -i fins i tot les cinc-, i el vestit ja no era tan sofisticat, però s'esperava que el joves cavallers arribessin de llurs exercicis de rem, caça, equitació, tir al blanc, o de montar en el tàndem, ben mudats i pentinats, alhora que, segons Faber, a la *high table* o taula principal encara era obligat l'ús d'escarpins. Després del sopar, els mossos es reunien a les habitacions d'algun amfitrió generós, on prenién una copeta de vi o, si de cas no n'hi havia, una bona tassa de te. Recordem que Wilde considerava els seus anys a Oxford com els millors de la seva vida i, de fet, el panorama oxonià d'aleshores era prou atractiu. Però el nostre personatge, platònic de debò, va fer en un cert sentit el paper de la Ventafocs del conte, i aquí rau potser bona part de l'interès que suscita.

Heus aquí, doncs, un Jowett becari i sense recursos que ni convidava, ni era convidat, la qual cosa va fornir la llegenda posterior del 'voler és poder', torbada per l'arribisme del *parvenu*. Les anècdotes al·lusives a la seva modèstia estudiantil abunden i, encara que han estat explicades a bastament pels biògrafs, és Graham Greene qui la il·lustrà amb més gràcia i èxit: "E was so poor when 'e was an undergraduate, they say people wouldn't take tea with him -for fear of ruining him"¹⁶⁴³. El problema era que, si Jowett acceptava una d'aquelles invitacions vespertines, segons les regles del joc havia de correspondre, i no podia pas fer-ho. Diuen, doncs, les bones llengües que, mentre els aspirants a *gentlemen* feien regates o excursions a cavall pels prats verds de la comarca, el menut i efebúsic Jowett, incapaç de practicar cap esport tret de la natació, romania moltes vegades sol tot conreant el seu "robust masculine understanding, which would not accept commonplaces as true or mere authority as a guide"¹⁶⁴⁴. D'aquella època data la seva gran amistat amb Arthur Penrhyn Stanley, ex-alumne de Rugby -a qui en la mateixa línia misògina del St. Paul's li deien 'Nancy', per la seva virginal timidesa¹⁶⁴⁵-, autor de la biografia de Thomas Arnold que hem comentat abans i, posteriorment, degà de Westminster.

¹⁶⁴³. Graham Greene, *The Great Jowett*, p. 12.

¹⁶⁴⁴. Testimoni de Lord Hobhouse, en Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 115.

¹⁶⁴⁵. En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 120.

A més de Stanley, Jowett no intimà amb gairebé ningú més en aquell temps. Pocs anys després, Jowett apareix molt integrat a la vida de la universitat i associat a alguns dels seus clubs, com ara The Decade, on es reunia amb el suara dit Stanley i amb Matthew Arnold, entre d'altres joves del Balliol.

Què estudiaven -quan havien d'estudiar- els elegants universitaris oxonians l'any 1836? Un estudiant de *Literae Humaniores*, d'ençà l'any 1807, havia de preparar, sobretot a nivell filològic, un total aproximat de setze autors clàssics, grecs i llatins. La tria dels textos quedava a llur elecció, però l'Ètica a Nicòmac, com diguérem en un capítol anterior, era una lectura tàcitament obligada i venia acompanyada sovint de la Retòrica i la Política. El cicle, que durava entre tres i quatre anys, culminava amb els exàmens pertinents que, en cas d'aprovar, donaven dret al títol de graduat dit *Honours*. L'assistència a les classes magistrals era aleshores obligatòria i ja es practicava el seguiment tutorial, característic de les dues grans universitats fins ara mateix. Com a mostra del professorat que educà llavors Jowett, tenim el molt conegut Robert Scott, del *Greek-English Lexicon*, de Liddell & Scott. El Dr. Scott era un teòleg ortodox, però les seves referències a Barthold Georg Niebuhr, l'iniciador de la "tätige Skepsis" o dubte actiu -base de la gran tradició crítica germànica vuitcentista que pretenia distingir en una font les dades vertaderes de les fantasioses-, "first aroused in my mind doubts about the gospels"¹⁶⁴⁶. Scott, Master del Balliol entre 1854 i 1870, esdevindria el rival més odiat de Jowett divuit anys després, però això pertany a un moment posterior de la nostra història.

Un altre professor interessant i valuós fou Archibald Campbell Tait, successor d'Arnold en la direcció de Rugby, després bisbe de Londres i arquebisbe de Canterbury l'any 1868. Tait, un anglicà fonamentalista, oposat a l'Oxford Movement i al liberalisme alhora, tingué una actuació difícil durant el procés contra Jowett per *Essays and Reviews* a començament dels seixanta. Abans, però, en els anys trenta, havia despertat en ell el desig d'estudiar l'alemany, la qual cosa era una novetat entre els acadèmics oxonians i una altra herència probable de Coleridge. Tait, com alguns dels tutors més avançats, deixava anar frases en alemany en el seu discurs parlat i escrit, tot imposant una moda germanòfila al Balliol amb què pretenia projectar erudició i modernitat¹⁶⁴⁷. El tercer classicista de relleu era el seguidor de Newman -fins a Roma- Frederick Oakeley, una mena de místic somniador que ensenyava Lucreci i àdhuc parlava de vegades de Plató. Cal fer menció també de l'extravagant matemàtic i ex-utilitarista William George Ward, el qual deixà l'església

¹⁶⁴⁶. *Ibid* p. 134.

¹⁶⁴⁷. *Ibid*. p. 149.

d'Anglaterra l'any 1845 per integrar-se en la catòlica un més abans que Newman i Oakeley. Així, doncs, hi estaven ben representades les tendències anglicanes i les romanistes de la *intelligentsia* oxoniana. Sembla ser que l'ambient era animat i les discussions enceses, degut sens dubte a la juventut dels professors i al fet que el debat teològic era a l'ordre del dia. Contràriament al que hom podria pensar, de patriarques senils, Oxford era en mans d'homes joves a causa d'una llei, vigent fins l'any 1877, que prohibia als ensenyants de casar-se si volien romandre al college.

6. Al cap de dos anys, Jowett, que havia anat guanyant premis i distincions acadèmiques, accedí per concurs a una plaça de professor o *fellow*, reservada a alumnes de cursos superiors que es volien iniciar en la docència universitària. Aquest és el començament d'una carrera imparable, el següent pas de la qual fou el seu nomenament com a tutor, l'any 1842. L'atractiu romanista gaudi de molt poder llavors a Oxford, en especial perquè l'any anterior Newman havia donat a conèixer el seu famós Tractat XC, on argumentava la compatibilitat entre els 39 articles de fe de l'anglicanisme i els dogmes del catolicisme romà. Stanley, que es trobava a Roma en aquell moment escrigué a Tait molt agitat i amb to premonitori: "Rome is only in a less state of excitement than Oxford... Seriously, my dear ..., do not draw these articles too tight, or they will strangle more parties than one..."¹⁶⁴⁸.

El jove i aplicat Jowett no sucumbí a la temptació romana i, tres dècades més tard, el 1873, escrigué sota el molt significatiu epígraf de "Infidels", la reflexió següent: "They (Newman, Manning, Gladstone) believe in the Church only as an ecclesiastical organization. I try to believe in God and in the presence and possibility of God everywhere"¹⁶⁴⁹. En el període entre 1842 i 1854, Jowett visqué els anys més plàcids de la seva vida. El quadre de George Richmond de l'any 1855, "The adored tutor", és prou eloqüent, tant pel títol com per l'expressió de Jowett: "Such a man was never found, so great to inspire confidence & rouse to efforts... By a single word... a slight appeal to the natural power of most men, or a plea for work as as work..."¹⁶⁵⁰, sospirà John Addington Symonds, llavors deixeble del Master. Però, aquest tret tan consubstancial a Jowett i al seu Oxford, és a dir, l'èmfasi i zel en la institució dels tutorials, o tutoria individualitzada, era, en certa forma, com apunta Linda Dowling, una herència de Newman i l'Oxford Movement, els quals, havien reconduït

¹⁶⁴⁸. *Ibid.*

¹⁶⁴⁹. Citat per Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 77.

¹⁶⁵⁰. Phyllis Grosskurth, *A Biography: John Addington Symonds*, p. 52.

l'orientació de llur poder des de la universitat al college, on l'estudiant trobaria que "his better thoughts will find countenance, and his good resolutions support"¹⁶⁵¹.

7. Aquest ideal de relació docent dels Tractarians, estrictament entre homes, el tutor i l'alumne lligats per objectius religiosos a la manera d'un director espiritual i un creient, amb l'autoritat doctrinal de rerafons, seria transformada per Jowett en un vincle més personalitzat i d'índole didàctica, moral, i ideològica, en aparença més relaxat en ésser més pedagògic i en combatre sincerament l'ortodòxia teològica amb valentia juvenívola. Així fou com els tutors i sacerdots: Jowett, Stanley, i el successor de Ward, Frederick Temple -futur rector de Rugby i arquebisbe de Canterbury com Tait- es van sensibilitzar amb el problema de la intolerància religiosa des una perspectiva acadèmica, i optaren per la via intermitja d'allò que van batejar com la Broad Church¹⁶⁵², ignorants de la tempesta que s'originaria després.

A l'autoritat de Coleridge i de l'hermenèutica alemanya, hom podria afegir un tercer factor de relativa importància en el desig primerenc d'alguns oxonians d'obrir les rígides portes de les seves esglésies interiors. La idea és de Robin Gilmour¹⁶⁵³ i, si és cert que l'imperialisme suposa grans avantatges per aquells que l'exerceixen, probablement té raó l'historiador escocès en dir que el contacte amb altres cultures i altres religions pot haver despertat sospites sobre la credibilitat de la intransigència religiosa. Gilmour ens explica que Beatrice Webb, que havíem esmentat en relació als Fabians, va conèixer el budisme a través d'un missioner que tornà de l'Índia seduït per la religiositat oriental. Segons la meva font, la coneguda economista i militant socialista, considerava el budisme "logically and ethically superior to the Christ and the teachings of the New Testament", i àdhuc hi trobà una certa semblança amb la moderna filosofia de la ciència¹⁶⁵⁴. Molts anys després, el 1907, Leonard Woolf va ser encara més enèrgic en parlar de la seva experiència a Ceilan, tot aclarint abans que ell no era de cap manera un creient: "I am essentially and fundamentally irreligious,... but, if one must have a religion, Buddhism seems to me superior to all other religions ... it is a civilised and a humane dream of considerable beauty and it has eliminated most of the crude anthropomorphic and theological nonsense which encrusts other religions"¹⁶⁵⁵. Woolf

1651. Linda Dowling, *Hellenism and Homosexuality in Victorian Oxford*, p. 40.

1652. Més que no pas un partit, és una actitud. Segons Faber, Jowett afirmà que el terme l'encunyà el poeta A.H.Clough, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 316. El *O.E.D.* atorga a Stanley l'origen de l'ús de l'expressió, l'any 1850.

1653. Robin Gilmour, *The Victorian Period, The Intellectual and Cultural Context of English Literature 1830-1890*.

1654. La cita i la referència, en *Ibid.* p. 92.

1655. Leonard Woolf, *An Autobiography 1: 1880-1911*, pp. 235-6.

fou un bon alumne de G.E. Moore a Cambridge i és explicable, doncs, que admirés la bellesa i la sublimitat de la sòbria experiència del budisme.

Un altre cas similar als anteriors i molt proper a Jowett fou el del Bisbe Colenso, de la diòcesi sud-africana de Natal, antigament a Capetown, i protagonista d'un gran escàndol per haver escrit un comentari a l'**Epístola als Romans**, tan adaptada a la mentalitat Zulu segons Geoffrey Faber, que negà la possibilitat de l'infern als pecadors perquè ho considerava un càstig mesquí i venjatiu. En un escrit posterior, el bisbe negà també tant la inspiració divina del **Pentateuc** com que fos obra de Moisès, la qual cosa li valgué la seva destitució fulminant. Colenso, que havia elaborat gramàtiques, diccionaris, manuals i àdhuc una traducció de bona part de la Bíblia a l'idioma Zulu, va ser apartat del seu bisbat per l'església i pel govern britànic, i fou blanc de moltes crítiques que no s'estaven d'assenyalar "how ' the newly appointed bishop went to convert and was converted himself "1656. Jowett mostrà sempre una actitud de simpatia envers el teòleg rebel i, l'any 1874, durant una estada d'aquest a Oxford, davant la prohibició del bisbat local de predicar a l'església de Carfax, el convidà a donar el seu sermó al Balliol. Ho justificà als íntims en els termes següents: "He has made an epoch in criticism by his straightforwardness. No one now talks of verbal inspiration"1657.

Heus aquí, doncs, un Jowett que es va definint com a crític, heterodox, flexible amb la religió establerta i sospitós de racionalista per al vell i conservador rector del seu college, el recordat Richard Jenkyns, avantpassat de l'actual classicista del Lady Margaret Hall. Nogensmenys, la fe anglicana del futur exegeta platònic no vacil·lava, si s'ha de jutjar pel que deia l'any 1844, poc abans de la desfeta causada per la fugida de Newman: "one cannot live without religion ... an awful feeling about existence, must be constantly present ...; as faith loses in extent it must gain in intensity"1658. És important l'observació que fa Jowett sobre l'abast de la fe. Aquesta pot minvar quant al nombre dels seus objectes, però ha de guanyar en qualitat. Els estudis de la filosofia de l'idealisme alemany, la puixant filologia clàssica i les recerques de teologia comparada al països germànics, a més del creixent rigor de la ciència, accentuaven l'antropocentrisme, imparable de Descartes ençà, i, per tant, relativitzaven les que abans havien estat veritats absolutes.

1656. El seu biògraf Sir George Cox, citat per Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 319.

1657. En Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 64.

1658. Basil Willey, "Septem Contra Christum", *More Nineteenth Cy. Studies (A Group of Honest Doubters)*, pp. 140-1.

Jowett, pel que fa a la teologia, és un Broad Church de cap a peus, un cristià liberal i anti-dogmàtic que va poder fugir la gens estimulants austeritat intel·lectual dels evangèlics i l'autoritarisme institucional de la High Church. Però, fer allò que ell feia, delimitar la seva fe i decidir personalment què és allò que pot creure i com, era una amenaça per a l'estabilitat del govern de l'església i una actitud rebutjada per les dues grans tendències. Jowett és conscient, doncs, que manifestar els seus dubtes obertament suposa un gran risc: "If I live I ought to speak my mind. The inevitable consequence will be that I shall be called an atheist"¹⁶⁵⁹. Quina mena de relativisme crític és aquell que mou els teòlegs liberals a qüestionar-ho tot, àdhuc els evangelis i els dogmes, malgrat la repressió imminent? No és pas herència de Coleridge, encara que ell fou prou sensible per no centrar ni molt menys la fe en una convicció absoluta. Coleridge, a la manera de molts romàntics, creia en la connexió total, racional i emocional amb una mena d'esperit del món, de manera que segurament hauria trobat que el relativisme o l'esperit crític enfrontava les seves recerques de forma massa analítica i racional, despullada de la força energètica vital. L'autor de la **Biographia Literaria** pot haver propiciat un clima anti-dogmàtic, i pot haver transmés curiositat i entusiasme per les filosofies grega i alemanya, però la relativització sistemàtica dels judicis podria haver resultat insulsa a qui buscava, com ell, una resposta més intensa.

8. Els motius d'aquesta manera victoriana, crítica i cautelosa d'enfocar la realitat, ja els he esmentat, però la seva correcta definició la trobem en un text impressionant de Walter Pater del 1865, on palesa l'empremta del darwinisme, tot i que reflecteix els sentiments que ja anticipaven els anys 40. A més de fer una valoració positiva del relativisme per contraposició al coneixement absolut -com vam veure en la secció anterior-, Pater entra en l'àmbit moral: "the relative spirit has invaded moral philosophy from the ground of the inductive sciences. There it has started a new analysis of the relations of body and mind, good and evil, freedom and necessity". I, finalment, remata: "To the intellect, the critical spirit, just these subtleties of effect are more precious than anything else"¹⁶⁶⁰.

No tractarem ara per ara la valoració hostil que féu Pater del moviment latitudinari malgrat la seva identificació amb l'esperit crític. De moment, només interessa de situar el *tempo* intel·lectual de l'època per entendre millor Jowett, ja que en el capítol anterior l'havíem vist oposat a Grote, precisament quant a llurs avaluacions diferents de la sofística i de l'autoritarisme moral de Plató. Així, Jowett, tot i que poc convençut de l'evolucionisme biològic de Darwin, és, nogensmenys, un defensor abrandat de l'evolucionisme intel·lectual

¹⁶⁵⁹. En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 177.

¹⁶⁶⁰. Walter Pater, "Coleridge", de *Appreciations*, en *Selected Writings of Walter Pater*, pp. 143-4.

proposat per Hegel, i desenvolupat per K.F. Hermann¹⁶⁶¹. D'aquesta manera, i segons l'esmentat criteri, les conviccions d'antany poden ésser replantejades avui i resituades amb la perspectiva del temps. De fet, no polemitza amb Grote pel que fa a la fórmula *matrix* del coneixement relatiu, és a dir, l'*Homo Mensura* de Protàgoras tal com l'exposà Plató en el *Teetet* 152a-183b. Un Jowett familiaritzat amb el kantisme i convençut del relativisme especulatiu, diu en la seva introducció a l'esmentat diàleg: "... the relativity of knowledge has been sometimes confounded with uncertainty... Further consideration shows us that ... truths are not really independent of the mind; there is an adaptation of one to the other, of the eye to the object of sense, of the mind to the conception"¹⁶⁶². I, amb un to que recorda força Schopenhauer, afirma: "There would be no world, if there neither were nor ever had been anyone to perceive the world"¹⁶⁶³. Fins i tot el *coneixement* de Déu és condicionat i intransferible: "The absolute and infinite, whether explained as self-existence, or as the totality of human thought, or as the Divine nature, if known to us at all, cannot escape from the category of relation"¹⁶⁶⁴.

És clar que el Jowett moralista i idealista veia el perill d'aquestes agosarades afirmacions. No es tractava segons ell d'encoratjar el llibertinatge ideològic ni l'escepticisme moral. Acceptar matisos i reconèixer diferències en les comprensions del món no implica que no hi hagi categories de Veritat comprovables des de l'exterior, ni codis d'autoritat a respectar: "... this is no reason why he (*la persona en general*) should always be in doubt; of many personal, of many historical and scientific facts he may be absolutely assured ...not to speak of the moral sciences, *the moderns have certainly no reason to acquiesce in the statement that truth is appearance only, or that there is no difference between appearance and truth*"¹⁶⁶⁵. Aquí Jowett no presenta cap raó més per fonamentar la seva conclusió i, encara que l'observació té una certa semblança amb les objeccions que Hegel i Mill feren al precepte protagòric, ell dóna per cert que, malgrat el vel de la subjectivitat, tots *intuïm* que existeixen veritats objectives.

Com Grote, és conscient que Plató barreja el relativisme de la fórmula de *l'home com a mesura de totes les coses* amb el coneixement sensible, a causa, possiblement, de la filtració de l'ulterior corrent de l'heraclitisme escèptic practicat per alguns sofistes. Però no aclareix la confusió. Es limita a suggerir que Protàgoras podia haver tingut com a fita la

1661. K.F. Hermann, *Geschichte und System der platonischen Philosophie*, (Heidelberg: 1839), i Werner Jaeger, *Paideia*, p. 473.

1662. Jowett, *The Dialogues of Plato*, 4rta edició, Introduction to the *Thaetetus*, *Op. cit.*, pp. 225-6.

1663. *Ibid.* p. 226.

1664. *Ibid.*

1665. *Ibid.*

d'aclarir la diferència entre la fiabilitat de les veritats rebudes i l'evidència de la percepció personal i, contra el seu costum, Jowett ressaltava la figura d'un sofista com a capdavanter de la forma occidental de pensar: "The relativity of knowledge is a truism to us, but was a great psychological discovery in the fifth century before Christ"¹⁶⁶⁶. Tanmateix, potser Turner té raó quan diu que no hauríem d'esperar grans elucubracions filosòfiques del tutor del Balliol, puix que, malgrat la seva gran influència en la interpretació del platonisme en època victoriana, tota la seva vida va romandre un capellà, un mestre i un moralista¹⁶⁶⁷.

Jowett sembla, doncs, equívoc, quan en realitat és ambivalent. La Broad Church, sovint associada precipitadament al liberalisme en política i fins i tot a l'utilitarisme, no era un partit polititzat, sinó més aviat una postura intel·lectual. El jove tutor del Balliol fou molt obert quant a la discussió teològica i àdhuc s'endinsà decididament en el platonisme, però era un home conservador i autoritari en el terreny moral i polític, encara que Swinburne el titllés, gens arbitràriament, de "perhaps the last of the old Whigs"¹⁶⁶⁸. Jowett es movia sens dubte en dos nivells alhora, i Swinburne no s'inventa l'epítet de 'Whig'. Era cert que tenia algunes actituds progressistes, com ara la seva apertura teològica i filosòfica, i les reformes d'ampliació de l'ensenyament que engegà. Tot i això, més endavant veurem el costat dur i litúrgic del professor del Balliol, del qual Lionel Tollemache, un alumne dels anys cinquanta, digué amb molta fortuna: "As a philosopher, Jowett did not believe in the heinousness of sin; but as a moralist, he did believe in it. ... Jowett could, let his 2 selves go carreering about in opposite directions"¹⁶⁶⁹. El jove tutor de vint-i-cinc anys havia après que la vida intel·lectual és més rica si té llibertat, però l'home solter, d'origen purità i classe mitja baixa, tenia una por malaltissa a l'autonomia política, física i moral.

Són potser aquestes contradiccions les que el duen, en els primers anys de tutoria, a patir unes depressions que ell descrigué amb un lirisme commovedor l'any 1846: "This malady ... begins with the stomach, extends itself to the head, where it dries up the fountains of the intellect ... This, in the language of Hegel, is its reality. But its ideality embraces a higher field: life, death, eternity & c ... It is a most painful thing to fancy that you have no moral nature, or power of fixing your own character ... It must depend on oneself whether all this self-experience and over-sensibility ends in a morbid consciousness

¹⁶⁶⁶. *Ibid.*

¹⁶⁶⁷. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 424.

¹⁶⁶⁸. A.C. Swinburne, *Recollections of Prof. Jowett*, *The Complete Works of A. C. Swinburne*, p. 244.

¹⁶⁶⁹. En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 142.

and dependence on others, or in a real self-sufficient knowledge of human nature..."¹⁶⁷⁰. No és que Jowett fos un home turmentat, però la seva imatge llegendària d'incommovible xoca amb certes confessions de flaquesa de la primera joventut.

9. Mentrestant, dóna classes i dirigeix personalment el treball dels alumnes. Què els ensenyava? D'entrada grec i, a partir del 1844, els pre-socràtics, un pèl subestimats llavors -"...these the pre-Socratic philosophers were inspired dabblers, excited amateurs"-¹⁶⁷¹, i també la filosofia de Hegel. D'aquest darrer, segons Geoffrey Faber, Jowett en fou l'introduïdor, malgrat haver estat ignorat com a tal per John H. Muirhead en el seu estudi sobre "How Hegel came to England" del 1931¹⁶⁷². En efecte, Muirhead s'estima més de pensar en els deixebles laics de Jowett, T.H. Green, Edward Caird i William Wallace, pel fet d'haver-se compromès més en la implantació del corrent idealista hegel·lià a Oxford l'últim quart de segle. No obstant, l'historiador de filosofia anglesa fa un esment reverent de Jowett. I, en parlar de l'inici de l'idealisme anglo-saxó, li reconeix la influència que exercí amb els seus estudis de platonisme: "... so far as Oxford, its main centre, was concerned, the new thought owed as much to the revival of Platonic study, inaugurated by Jowett, as to the more intensive study of Kant and Hegel"¹⁶⁷³.

Muirhead vol dir en realitat que, més que no pas el mèrit d'ensenyar un període concret de la història del pensament, la gran aportació de Jowett consistí a endegar seriosament els estudis de filosofia al Balliol, encara que una de les seves motivacions principals fos la moral. En aquell moment, es tractava de triar entre dues postures vitals enfrontades: els aristotèlics, com ara Locke, Hartley, Mill i Spencer, o els platònics, com ara Cudworth, Coleridge o Hegel. Jowett optà pel platonisme, però no pas a causa d'un filohel·lenisme tardà, sinó per la imatge del món que aquest representava. La mateixa concepció de la realitat que Nietzsche rebutjà per haver ofuscat la filosofia amb la metafísica, fou, pel tutor i futur rector del Balliol, un pensament grandios que "places the divine above the human, the spiritual above the material, the one above the many, the mind before the body"¹⁶⁷⁴.

¹⁶⁷⁰. En Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol.i, pp. 132-3.

¹⁶⁷¹. Citat per Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 161.

¹⁶⁷². En el segon capítol de la segona part del seu John H. Muirhead, *The Platonic Tradition in Anglo-Saxon Philosophy*, pp. 147-173.

¹⁶⁷³. *Ibid.* p. 413.

¹⁶⁷⁴. Jowett citat per F.M.Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 420.

És probablement així com Jowett introduí Hegel en la seva vida i en la seva obra. Encara que ell es negués l'apel·latiu de hegel·là¹⁶⁷⁵, ja hem vist que, si més no, va adoptar la comprensió historicista i evolutiva de la humanitat que concebé Hegel. L'any 1847, va fer un viatge a Alemanya i Àustria amb Stanley, i l'aprofitaren per intentar una lectura conjunta de la **Kritik der reinen Vernunft** i per entrevistar-se a Dresde amb Erdmann von Halle, que havia estat deixeble de Hegel i en aquell moment era un dels seus intèrprets més autoritzats. Llavors no hi havia traduccions angleses del filòsof idealista, ni cap introducció en anglès a la seva obra. Era, de fet, el llatí el vehicle a través del qual els acadèmics oxonians tenien accés a l'erudició germànica. Havien conegut l'edició del **Nou Testament** en grec per Lachmann, la gramàtica grega de Thiersch i la llatina de Zumpt, entre d'altres. Però, després de Kant, els filòsofs germànics havien començat a escriure en la seva llengua. El llibre de Schleiermacher sobre Plató havia aparegut sortosament en anglès l'any 1836, per bé que el volum de Zeller sobre la filosofia platònica va haver d'esperar fins a l'any 1876 per a ser traduït. Kant havia estat comentat i desxifrat parcialment a l'anglès sobretot a la fi del segle XVIII. De Quincey havia escrit articles sobre filosofia kantiana, i publicà entre 1853 i 1859 la seva versió del testimoni de Wasianski amb el títol de **The Last Days of Kant**. Però seria Caird qui l'any 1889 produís el primer gran estudi en llengua anglesa sobre el filòsof de Königsberg: **The Critical Philosophy of Immanuel Kant**¹⁶⁷⁶. Hegel, en canvi, rebria més atenció en l'Anglaterra del dinou, amb l'estudi de James Hutchinson Stirling, **The Secret of Hegel**, del 1865, i les versions angleses de **The Logic of Hegel**, del 1874 i **The Philosophy of Art**, del 1886¹⁶⁷⁷.

Així, doncs, Jowett, lector i admirador de Hegel, acceptà la seva visió historicista, la doctrina de la continuïtat o l'evolucionisme de la civilització, la necessitat de definir una idea tot considerant el seu contrari, la perspectiva idealista i l'atracció pels grecs. Reconeixia però, les dificultats i la transcendència del sistema hegel·là: "One must go on or perish in the attempt, that is to say, give up Metaphysics altogether. It is impossible to be satisfied with any other system after you have begun with this"¹⁶⁷⁸. Entre el 1844 i el 1854, traduí una part de la **Lògica** amb Frederick Temple, i llegí i conegué Schelling personalment. També s'interessà per Comte, pensador molt llegit entre la *intelligentsia* londinenca, com vam veure abans. De ben segur que no arribà mai a estar tan familiaritzat amb la bibliografia

1675. Cf. Geoffrey Faber, **Jowett, a Portrait with a Background**, p. 180, i Turner, **The Greek Heritage in Victorian Britain**, p. 418.

1676. Sobre la recepció de Kant a Anglaterra, vegeu Giuseppe Micheli, **The Early Reception of Kant's Thought in England 1785-1805**, i d'altres, en **Kant and his Influence**, esp. pp. 202-315.

1677. Sobre la recepció de Hegel a Anglaterra, vegeu H. Muirhead, "How Hegel came to England," en **The Platonic Tradition in Anglo-Saxon Philosophy**, pp. 147-173.

1678. En Geoffrey Faber, **Jowett, a Portrait with a Background**, p. 181.

alemanya com Grote, però les seves classes devien reflectir un interès per la filosofia i, en concret, pel pensament germànic, força nou a Oxford abans de Tait o Pusey. En els anys seixanta, després de la publicació del llibre de Stirling, Thomas Hill Green, alumne avantatjat de Jowett, digué rotundament que sense un coneixement de la filosofia alemanya, "a writer was outside the main stream of human thought"¹⁶⁷⁹.

10. Actitud crítica, teologia anti-dogmàtica, filosofia contemporània, en especial alemanya, i pre-socràtics. Tot plegat, molt innovador en una universitat que es resistia als canvis i a baixar la guàrdia davant de temes rebutjats per conflictius, com ara la ciència especialitzada, la política i certs pensaments filosòfics i religiosos¹⁶⁸⁰. En efecte, les grans novetats culturals i intel·lectuals del moment, tret de la teologia, sorgien a Londres o Edimburg i no pas a Oxford, com es demostra en els casos dels Mill, Grote, Bain, Lewes, G. Eliot, Darwin, Huxley o Spencer, entre molts d'altres. La importància, tant de les associacions o clubs culturals com de les publicacions periòdiques, palesa que, fins ben avançada la dècada dels seixanta, els debats principals tenien lloc fora del món acadèmic i bona part dels textos de l'època que jo he pogut recollir provenen de revistes creades per iniciativa privada. Gilmour dibuixa un retrat molt acurat del lector/a mitjà i dels articles al seu abast: "A subscriber to the *Edinburgh Review* or the *Quarterly* was accustomed to move from, say, a review of Tennyson's poems to a discussion of the latest work in geology, from an article on contemporary astronomy to one on the Oxford Movement, without feeling that science, literature, and theology belonged in separate intellectual compartments. The discoveries of science fertilised the imagination of such writers as Tennyson, Dickens, Kingsley, and George Eliot; and could do so because science itself was so literate"¹⁶⁸¹.

La pluralitat d'interessos en un únic marc es veu en apreciar la gamma temàtica que aquestes publicacions periòdiques oferien. I, a banda de la poesia i la novel·la, en certes obres del moment com la ja esmentada *New Republic* de W.H. Mallock, del 1877, subtitulada "Faith, and Philosophy in an English Country House", hom pot advertir, a través de les successives tertúlies entre els personatges, que els homes i també les dones de les classes privilegiades estaven al dia pel que fa al tractament contemporani de qüestions com per exemple la religió, la cultura, l'educació, la política, l'evolucionisme i l'estètica. "Are

¹⁶⁷⁹. J.H.Muirhead, *The Platonic Tradition in Anglo-Saxon Philosophy*, p. 170.

¹⁶⁸⁰. Giuseppe Micheli, *The Early Reception of Kant's Thought in England 1785-1805*, i d'altres, en *Kant and his Influence*, p. 203, diu al respecte: "at least until the end of the 1820s, ... the universities of Oxford and Cambridge were, as far as philosophy was concerned, closed environments, especially Oxford, and exerted relatively negligible influence on the cultural debate and on the development of educated public opinion".

¹⁶⁸¹. Robin Gilmour, *The Victorian Period, The Intellectual and Cultural Context of English Literature 1830-1890*, p. 7.

you High-Church. or Low Church?", li demanà, tot just començar l'obra, la jove i impertinent Miss Prattle a un Jenkinson -àlies de Jowett- estupefacte. La pregunta de la noia no és malintencionada, és l'escriptor qui la manipula, ja que la pugna entre les dues esglésies dins la gran església sortia en totes les converses de sobretaula. La resposta del traductor de Plató és dèbil però significativa: "Can you tell me the difference?"¹⁶⁸², barbotejà força incòmode. Mallock, antic alumne de Jowett i no precisament devot seu, prova de mostrar que per al teòleg liberal no hi havia diferència entre totes dues opcions, igual d'ortodoxes al seu parer. I el públic mitjanament culte era polivalent: entenia Mallock, gaudia amb llargs paràgrafs sobre el darwinisme, podia plorar amb les crisis religioses i polítiques de **Robert Elsmere** i **Middlemarch**, o patir amb cada episodi dels **Pickwick Papers**.

També és interessant d'observar que Darwin, Huxley, Wallace i Tyndall van comunicar els resultats de les seves recerques als seus col·legues i públic en general, en el si de les diferents associacions filosòfiques i científiques, com ara la Royal Society, la Linnean Society, la London Anthropological Society, la Baily Society o la British Association for the Advancement of Science. John Stuart Mill va fundar la Utilitarian Society per a l'estudi de la filosofia de Bentham. Coleridge donà una sèrie de conferències sobre Shakespeare i filosofia grega i alemanya en la Philosophical Society a Crane Court. Anteriorment, havíem vist que la societat de Dilettanti a Brook's es dedicava a promoure l'arqueologia, l'arqueografia i les arts i, l'any 1855, fins i tot es creà la Society of Women Artists, la seu de la qual es troba actualment a la Westminster Central Hall Gallery. Això i molt més, a banda de les associacions oficials o Royal Societies, ideades per a cada especialitat. Aquest ventall cultural tenia dos factors comuns: la formació més aviat individualista i amateur de les persones, tant del *gentleman* no universitari com del post-universitari -les senyores hi participaven per afegiment-, i la llibertat d'acció i recerca fora de l'àmbit estricte i malfiat d'Oxbridge.

11. Però les coses començaven a canviar. Londres havia provocat el repte l'any 1826 amb la inauguració del University College London, per iniciativa d'alguns radicals, en especial del gran platònic i antagonista de Jowett, George Grote. I el Rugby de Thomas Arnold, malgrat la seva reputació de rigidesa i masclisme, estava enviant alumnes una mica més avançats a les facultats. S'inicia a Oxford una reforma important, l'any 1846, que acabarà vuit anys després i que té com a objectiu la dignificació de la universitat i la recuperació del seu domini cultural en una societat ignorada per la vida acadèmica. La voluntat de Jowett d'assolir aquesta fita era eloqüent: Es tractava de "innoculate England

¹⁶⁸². William Hurrell Mallock, *The New Republic*, p. 29.

with Balliol"¹⁶⁸³ i, per tant, Oxford no podia quedar tan endarrerida respecte de Prússia. De fet, s'havia de conservar i cultivar l'essència anglicista, però, alhora, s'havia de procurar d'estar a l'alçada dels millors models, com per exemple el grec, més refinat i espiritual que l'arxi-conegut model romà.

Els anys 40 marquen l'arrencada de la gran prosperitat victoriana i del renaixement científic d'Oxford. El camí envers la Grècia clàssica, un ideal cultural i polític que els britànics admiraven, ja l'hem recorregut moltes vegades i hem vist com diverses de les comparances establertes entre el poble atenès de Pèricles i el de la reina Victòria podien tenir alguna base real, però també moltes coincidències fantasioses. A banda de l'abisme cronològic, la indústria del Regne Unit no era equiparable al comerç atenès, ni la democràcia activament participativa d'Atenes era comparable a la representació parlamentària britànica, en què els ciutadans havien de confiar el seu vot a un partit sense poder-hi intervenir personalment. I, finalment, les diferències culturals quant a la relació dels sexes eren immenses, puix que els victorians, tot i la seva misogínia, no podien compartir amb els grecs l'aprovació de la pràctica habitual de l'homosexualitat masculina. Nogensmenys, els britànics se sentien molt atrets per la grandesa cultural i artística de Grècia, i jo podria aventurar que el descobriment real d'altres pensadors grecs, a més del ja conegut Aristòtil, va ser per al coneixement de la filosofia a la Gran Bretanya gairebé tan important com els marbres d'Elgin ho foren per a l'arqueologia i l'art.

El classicista Richard Jenkyns suggereix que Jowett era sincer en la seva professió de fe cristiana, però que se sentia *perillosament* interessat per Grècia¹⁶⁸⁴. La perillositat vindria donada pel tema sexual davant del qual Oxford era particularment sensible, i Jowett potser exageradament temorós. Però, com he dit abans, jo no crec que el professor del Balliol fos un hel·lenista en el sentit ideològic i intel·lectual de Grote -qui, d'altra banda, tampoc mai no viatjà a Grècia-, o a la manera exòtica d'un *dilettante*, ni dins l'estil esteticitzant i sensual d'Oscar Wilde o Walter Pater. Jowett desperta a la cultura grega quan aquesta ja havia estat descoberta, i té bona cura de no sospirar davant les estàtues i restes arqueològiques al British Museum. Ultra això, la seva animadversió envers l'arqueologia era molt coneguda¹⁶⁸⁵. No

¹⁶⁸³. Jan Morris, *Oxford*, p. 47.

¹⁶⁸⁴. Richard Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, p. 250.

¹⁶⁸⁵. Vegeu, William Gaunt, *The Victorian Olympus*, p. 87: "Thus Benjamin Jowett had a Platonic mistrust of art, Schliemann's discovery of Troy failed to excite him, for he placed archaeology in the same suspect category...". I, James Bowen, *Education, Ideology and the ruling class, en Rediscovering Hellenism: the Hellenic Inheritance and the English Imagination*, p. 177, diu al respecte: "archaeology challenged and undermined, the highly romantic, idealized image of ancient Hellas which provided ruling class ideology, and on which dons and public school masters could

tan sols no es va commoure amb les troballes de Schliemann¹⁶⁸⁶, sinó que, a més, posà tots els impediments possibles perquè Arthur Evans, l'excavador de Knossos i descobridor de la civilització micènica, pogués obrir la secció arqueològica de l'Old Ashmolean Museum a Oxford¹⁶⁸⁷. Grècia en si no el fascina, ni l'espanta. Les dificultats d'enfrontar-se a un pensador com Plató que fa de l'homosexualitat masculina una base d'enunciació filosòfica el neguitegen i l'irriten perquè dificulten el seu discurs moralista, i potser també per la seva problemàtica personal, però no augmenten la seva atracció pel platonisme ni la minven.

12. El seu hel·lenisme és molt fred i distanciat, com palesa el següent text de la introducció al segon volum de la seva traducció de **Tucídides**, del 1881: "To be busy on Greek soil, under the light of the blue heaven, amid the scenes of ancient glory, in reading inscriptions, or putting together fragments of stone or marble, has a charm of another kind than that which is to be found in the language of ancient authors. Yet even to appreciate truly the value of such remains, it is to the higher study of the mind of Hellas and of her great men that we must return, finding some little pleasure by the way... in deciphering the handwriting of her children amid the dust of her ruins"¹⁶⁸⁸. Les ruïnes havien deixat de ser romàntiques per a passar a ser exòtiques, però sobretot històriques.

El Dr. Arthur Evans, un llegendari antagonista de Jowett i hereu de la tradició arqueològica britànica endegada pels primers *dilettanti* del divuit, palesà la importància de l'arqueologia clàssica en un discurs adreçat en part a commoure les reticències de Jowett envers l'estudi d'aquesta ciència a Oxford: "Science has recovered some at least of the monuments that men deemed irrevocably lost. By the patient collection of first-hand materials, the pure gold of Hellenic workmanship has at last been cleansed and purged from its later ally. We no longer see the image of the Hellenic genius darkly, as in a Roman

wax lyrical". I sobre Jowett i l'art, vegeu I.C. Small, "Plato and Pater: Fin-de-siècle Aesthetics", pp. 369-383, esp. p. 372.

¹⁶⁸⁶. Cf. Gaunt, *Ibid.*, i Abbott & Campbell, **Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford**, vol. II, p. 145: Abbott explica la famosa anècdota en una conversa de sobretaula en què Jowett desqualifica la gesta de Schliemann amb displicència. Abbott conclou: "He was not attracted by antiquarian or archaeological researches, and would often dwell on the uncertainty of the results derived from them". Però Abbott assegura que Jowett va col·laborar amb Evans. La dada no és certa, com ho demostra Geoffrey Faber, **Jowett, a Portrait with a Background**, pp. 384-401.

¹⁶⁸⁷. Cf. R.M.Ogilvie, **Latin and Greek, A History of the Influence of the Classics on English Life from 1600 to 1918**, p. 127. I Geoffrey Faber, **Jowett, a Portrait with a Background**, p. 386. Faber explica la polèmica amb Evans des del 1882, fins la derrota de la postura Jowett, el 1885, i justifica així: "He was a deliberate rebel against 'classical antiquity', and against the Oxford concentration of interest upon the articulate, sophisticated civilizations of classical Greece and Rome".

¹⁶⁸⁸. **Thucydides**, vol. ii. (Oxford: Clarendon Press, 1881), p. lxxviii

mirror, but stand face to face with its undimmed glory"¹⁶⁸⁹. Nogensmenys, Jowett semblava més aviat interessat a mantenir un vel de llunyania respecte del món antic monumental. Potser trobava que la literatura filosòfica era més controlable que no pas la inamovible realitat del marbre, en què aspectes que ell voldria retocar o àdhuc amagar parlaven per ells mateixos. I en aquest tema fou taxatiu: ni el territori grec, ni l'escultura, ni els temples, ni tan sols Eurípides aconseguiren d'emocionar-lo¹⁶⁹⁰.

Jowett no és un home refinat ni aspira a beure de la font grega per entendre millor i embellir la seva realitat. Tendeix, més aviat, a victorianitzar allò que coneix del món grec i a refusar el material inadaptable. Més que no pas Grècia, allò que l'atreu és la seva modernitat, la possibilitat de substituir els codis caducats d'una església en crisi i d'enfrontar una ciència desestabilitzadora amb una ideologia que, tot i sent d'índole religiós i d'ordre, fos nova i clàssica alhora. Oscar Wilde havia dit l'any 1891 que "Whatever, in fact, is modern in our life we owe to the Greeks. Whatever is an anachronism is due to medievalism"¹⁶⁹¹, i Peacock en els anys trenta havia defensat la tesi que progrés significava llegir més grec¹⁶⁹². Jowett als anys 40 ja té clara la lliçó. Si Oxford vol més poder, el país més influència i ell, personalment i de passada, pot tenir més protagonisme, s'haurà de canviar la programació de les **Literae Humaniores**, fer-la més filosòfica, i avaluar-la amb més rigor.

El desig d'una recerca de qualitat el menà vers Hegel, Hegel vers els grecs i aquests una vegada més vers Hegel, i aquí rau la gran importància del platonisme de Jowett: el seu sentit de l'oportunitat en aprofitar la conjuntura de la naixent acollida a Oxford de la filosofia alemanya i l'interès per Plató despertat pel *Grecian Gusto*. Oscar Wilde va resumir el significat d'aquesta modernitat hel·lènica a la qual s'acollí el tutor del Balliol. En la primera part del **Critic as Artist**, Gilbert pregunta: "For, after all, what is our primary debt to the Greeks? Simply the critical spirit. And this spirit, which they exercised on questions of religion and science, of ethics and metaphysics, of politics and education, they exercised on questions of art also."¹⁶⁹³. Aquest sentit crític és també una herència grega que el traductor de Plató rendabilitzà. Jowett fou considerat un modern fins a l'inici del seu rectorat l'any 1870, i és aquesta modernitat i la convicció que Oxford no podia descurar el seu paper a

¹⁶⁸⁹. Citat per Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 397-8.

¹⁶⁹⁰. Vegeu Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. ii, p. 68: "I have been reading Euripides again ... and I think even less of him than I did: he is immoral when he is irreligious, and when he is religious he is more immoral still". I, Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 370.

¹⁶⁹¹. Oscar Wilde, *The Critic as Artist I*, en *Selected Writings of Oscar Wilde*, p. 54.

¹⁶⁹². Parafrasejat per Richard Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, p. 26.

¹⁶⁹³. Oscar Wilde, *The Critic as Artist I*, en *Selected Writings of Oscar Wilde*, p. 49.

l' hora de formar l'esperit de la nació allò que el mou a cercar d'altres pensaments i d'altres formes de pensar, per bé que sempre dins una línia idealista. Al capdavant, l'empresa de Jowett consistí, ni més ni menys, al fet de secularitzar controladament la universitat i a monopolitzar els temes nous. No crec que rebutgés l'art i l'arqueologia per una malentesa fidelitat a Plató, com fou el cas de Thomas Taylor, sinó perquè s'escapaven del seu domini. Jowett sentia potser gelosia de les gestes arqueològiques dels excavadors, com en sentí de la molt superior erudició de Grote o Mark Pattison¹⁶⁹⁴, i de la popularitat del seu propi deixeble T.H. Green¹⁶⁹⁵. Però el mèrit d'activar els estudis de filosofia a l'antiga ciutat de les agulles li correspon de manera inalienable.

Malgrat que ningú no dubta a admetre el paper de Jowett com a dinamitzador de la filosofia platònica a Oxford, diferents perspectives més que no pas desacords de fons fan que hi hagi menys unanimitat a l' hora d'atribuir-li el títol d'*introductor* de Plató en el món acadèmic, ja que el cas dels filòsofs grecs era més ambigu que el dels alemanys. Quant als primers, la lectura gairebé exclusiva d'Aristòtil es devia a una barreja de negligència acadèmica i censura ideològica, la qual en algunes circumstàncies es podia superar, si n'hi havia la voluntat. Els textos els tenien, i el grec i el llatí el coneixien. Portar el control de qui s'endinsava en la filosofia de Plató en parlar d'Aristòtil o de la tradició cristiana era difícil. Respecte dels filòsofs alemanys, en canvi, el possible ensenyant es topava amb l'impediment insalvable de l'idioma, per la qual cosa és una mica més assequible d'establir les dates i noms dels pocs pioners germanòfils. Plató, ja ho hem dit moltes vegades, era en termes generals ignorat o marginat de les aules, però sempre hi havia algun rebel que desobeïa les normes, i les evidències demostren que, en efecte, ni Jowett va ser literalment l'herald platònic en solitari, ni Plató era un desconegut. I, encara que els historiadors principals, Jonathan Barnes, R.M. Ogilvie, Frank M. Turner i Richard Jenkyns accepten aquest fet, llurs posicions són tan diverses que donen una imatge aparent de desacord que assajarem de desxifrar. Ara per ara, doncs, anem al Plató escolar vuitcentista.

1694. Vegeu C.O. Brink, *English Classical Scholarship*, pp. 120, 129 i 133.

1695. Vegeu Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 356: "Green, ... was 'above all things a system-builder, and, for that reason, the magnetic influence which he exercised ... caused Jowett some hours of uneasiness'".

II. Plató abans de Jowett

"Others are names- thou art a living friend".
William (Cory) Johnson, *Plato: a Poem*¹⁶⁹⁶

1. De les *public schools*, tenim, per exemple, el testimoni del jove Shelley, que afirmà haver estudiat Plató a Eton amb el Dr. James Lind, entre el 1808 i el 1810¹⁶⁹⁷. Sembla ser que els primers diàlegs que llegí foren el **Convit** -que després traduiria l'any 1818- i el **Fedre**. La dada és curiosa perquè en principi, segons Ogilvie, ni Eton ni Winchester van llegir autors grecs fins a l'any 1861, quan va haver-hi una reforma de les escoles privades¹⁶⁹⁸. Ogilvie reafirma el que ja sabem i ens havia transmès Bowen¹⁶⁹⁹: que l'any 1828, Thomas Arnold ensenyava Plató al Rugby i aplicava el mètode socràtic de la maièutica, tot transmetent a Arthur Stanley "the keen sense of a new world opening before him with which he entered into the works of Plato"¹⁷⁰⁰. Respecte al mateix tema, Barnes és més concret i cita un tros del diari d'Arnold en la biografia de Stanley: "I have begun the **Phaedo** of Plato with the Sixth ... There is an actual pleasure in contemplating so perfect a management ... as is exhibited in Plato's language ... whereas the sense is only less admirable in many places than the language"¹⁷⁰¹. La lectura de Plató com a literatura era, en part, una conseqüència de la popularitat guanyada pel platonisme en l'edat romàntica, en especial amb Shelley i, en part també, un resultat de la reticència entre els docents a fomentar discussions morals i polítiques a classe, sobretot a partir de textos conflictius com podia ser el cas dels diàlegs platònics, més fàcilment abordables des d'una aproximació literària. L'any 1861, la lectura de Plató devia ser normal a Rugby, puix que Thomas Hughes, l'autor del

¹⁶⁹⁶. Linda Dowling, *Hellenism and Homosexuality in Victorian Oxford*, p. 69.

¹⁶⁹⁷. Richard Holmes, *Shelley, The Pursuit*, p. 25. Holmes afegeix: "...Plato- still regarded both in schools and universities as a subversive and corrupting author".

¹⁶⁹⁸. R.M.Ogilvie, *Latin and Greek, A History of the Influence of the Classics on English Life from 1600 to 1918*, p. 100. Es tracta de la Public Schools Commission del 1861.

¹⁶⁹⁹. James Bowen: *Education, ideology and the ruling class*, en G.W. Clarke ed., *Rediscovering Hellenism*, p. 176.

¹⁷⁰⁰. *Ibid.* p. 99.

¹⁷⁰¹. Jonathan Barnes, com a M.R.Stopper, "Greek Philosophy and the Victorians", pp. 270-1.

clàssic escolar **Tom Brown at Oxford**, fa preguntar amb tota naturalitat al seu personatge, acabat d'ingressar en aquella *public school*: "Reader! had you not ever a friend ... who could do everything better than you, from Plato and tennis down to singing a comic song?"¹⁷⁰².

Quant a la universitat, també hi havia precedents de tempteigs platònics, per exemple a Cambridge. Turner ens diu que el cristià socialista F.D. Maurice hi havia estudiat Plató en la dècada dels vint, amb Julius Hare, un dels fundadors del Club Platònic i traductor de Niebuhr. Encara perdurava l'herència filoplatònica de Coleridge en aquella universitat. Turner afegeix igualment que Rowland Williams hi donava classes sobre Plató i Aristòtil entre 1843 i 1850. W.H. Thompson, hi treballà el *Fedre* l'any 1844, però amb una gran dosi de pudor, *incapaç* de creure que Plató recomanés la pederàstia com una passa endavant envers la perfecció moral¹⁷⁰³. La Cambridge Philosophical Society va aixoplugar unes xerrades sobre Plató a càrrec del científic William Whewell en els anys cinquanta, però, del Plató de Whewell, publicat entre 1859 i 1861, com **The Platonic Dialogues for English Readers**, i de la seva minsa acollida, en vam parlar en ocupar-nos de la crítica d'E. Caird del treball de Grote. Finalment, en el mateix període, Brooke Floss Westcott, a més d'explicar Plató a classe, projectà de traduir el *corpus Platonicum* però, segons Turner, desistí en assabentar-se dels plans de Jowett a l'altra gran universitat.

Aparentment, a Oxford tampoc no li mancava un cert *pedigree* platònic abans de Jowett. Turner i Barnes coincideixen a atorgar al teòleg conservador William Sewell de l'Oxford Movement la primícia d'haver parlat de Plató en els anys trenta, davant d'una audiència interessada i fidel a l'Exeter College. Entre el Plató de Sewell i el de Jowett hi havia, però, poca relació, puix que el primer va utilitzar el filòsof atenès per defensar una plataforma reivindicativa *Tractariana* que incloïa el control eclesial de la universitat, l'atac a la secularització, la política liberal i la idea de progrés¹⁷⁰⁴, és a dir, un tarannà polític oposat al de Jowett. En el seu repàs del platonisme oxonià Barnes treu encara un altre nom, tot i que de menys pes. Es tracta del també *Tractarià* Frederick Oakeley del mateix Balliol, que com he dit abans fugí a Roma amb Ward i Newman. L'any 1837, quan Jowett era encara un alumne neòfit, Oakeley va publicar un pamflet intitulat **Remarks upon Aristotelian and Platonic Ethics, as a Branch of the studies pursued in the University of Oxford**, que es situava dins la línia conservadora i cristianitzant de Sewell.

¹⁷⁰². Citat per R.M. Ogilvie, *Latin and Greek, A History of the Influence of the Classics on English Life from 1600 to 1918*, p. 103.

¹⁷⁰³. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 424.

El text fou concebut amb el patró anglicà-tractarià de rigor, i abans que una *concordia philosophica* total entre l'ètica aristotèlica i el cristianisme, allò que Oakeley provà de fer fou demostrar que Aristòtil havia estat subjecte a una forma de revelació pre-cristiana, i que el pensament ètic dels dos grans filòsofs grecs s'havia d'explicar a les *Literae Humaniores* a la llum de la doctrina cristiana i de la filosofia de Butler, "exhibiting the rough draught, and faint outline, which the Gospel has filled up"¹⁷⁰⁵. No sembla que l'escrit hagués fet gaire efecte en Jowett que ni tan sols el menciona, i Turner afirma que el mateix John Henry Newman el devia trobar extremat¹⁷⁰⁶. Des d'una posició molt diferent, R.D. Hampden, el professor liberal, especialista en Aristòtil i seguidor de Butler, s'ocupà de Sòcrates en els anys trenta i fou el primer oxonià en presentar una visió laica de l'estagirita. Cal suposar, consegüentment, que també havia de parlar de Plató, encara que només ho fes de passada. Les Bampton Lectures de Hampden li valgueren acusacions severes d'heretgia per part dels ortodoxos per les raons que vaig exposar en el capítol dedicat a Aristòtil. Però, curiosament, anys més tard, el 1863, i ja convertit en Bisbe de Hereford, Hampden esdevingué un dels jutges més severs contra els redactors d'*Essays and Reviews*.

Davant d'aquests indicis, ¿per què es parla, doncs, d'un *revival* victorià de Plató, si aquest havia romàs ben viu des del primer quart de segle? I, aleshores, on rau el desacord entre els investigadors? Els apartats següents són un intent d'aclarir la *qüestió* platònica victoriana.

2. Fins als anys quaranta, el Plató escolar i el d'Oxbridge, tot i que existien abans de Jowett, no foren objecte d'un ensenyament sistemàtic, sinó que estaven molt condicionats per l'interès de l'ensenyant i eren per tant contingents. En gairebé tots el casos hi havia, a més, dos factors a considerar: 1) Se'l presentava sota la forma del gran escriptor, deixeble de l'heroic Sòcrates, o el poètic predecessor de l'assenyat Aristòtil, com si es tractés d'un pont transmissor entre dues figures superiors que el despullaven de protagonisme propi. 2) Quan la lectura s'adreçava al contingut, el prisma a través del qual eren estudiats tots tres filòsofs era, tret de Hampden i la seva versió de l'Ètica aristotèlica, profundament cristià i moralitzador, és a dir, gens contextualitzat en llurs realitats històriques. En cap de les dues universitats no s'exigia directament o indirecta l'estudi de Plató per als exàmens. Així, no existia cap assignatura dedicada a Plató fins que Jowett el va incloure en les proves de final de carrera, l'any 1853, primer any d'aplicació dels New Examination Statutes de 1851, els

1704. *Ibid.* p. 373.

1705. Oakeley citat per Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 332.

1706. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 335.

quals eren part de la reforma universitària realitzada a Oxford entre 1846 i 1854 amb la seva intervenció.

Arran d'aquesta reforma, la durada d'una carrera d'humanitats es va dividir en dues etapes: una general d'introducció filològica a les llengües clàssiques, anomenada Honour Moderations o Mods, i una d'especialització o Greats, que consistia en l'estudi monogràfic d'un filòsof o historiador. El filòsof podia ser Plató o Aristòtil, i l'historiador podia ser Tucídides. De tota manera, l'estatut no especificava autors concrets, però afegia que es demanaria competència en retòrica i poètica, filosofia moral, política i lògica. És aquí on s'esperaven coneixements de platonisme i aristotelisme, necessaris malgrat no haver-los triat per al treball monogràfic, la qual cosa, diu Barnes, era certament raríssima. Els textos clau són en aquesta segona meitat de segle: **La República**, **l'Ètica a Nicòmac** -que segueix en primer pla- i **l'Órganon**, que substitueix la **Política** i la **Retòrica** en el *ranking*. Barnes corregeix la data del 1847 donada per Jenkyns¹⁷⁰⁷, -que no n'indica la font- com l'any de l'ingrés de Plató en les programacions, i estableix que és el 1863 quan apareix en un programa, i el 1872 quan figura en el temari dels *Greats*. Vet aquí, doncs, aclarida la situació institucional de Plató abans i després de la reforma de mitjans de segle, i observem que a nivell oficial, si més no, hi ha un canvi substancial respecte del període anterior.

3. Ara bé, malgrat l'acceptació general d'uns signes primerencs d'aproximació al platonisme, pel que fa a la novetat i la importància de l'estudi de Plató a Oxford, hi ha, a grans trets, dos aspectes lleugerament enfrontats o, més aviat, una dissensió sobre l'acord general, i parlo ara de Barnes *versus* Jenkyns, Ogilvie i, amb matisos, Turner. La primera divergència és que Barnes es basa en aquells primers *symptoms* de platonisme a Oxford, detallats primmiradament per Turner, per venir a dir que l'esmentada universitat ja tenia alguna mena de tradició platònica, i que Jowett simplement la va desenvolupar i potenciar. Les classes esporàdiques i les escasses publicacions que he mencionat són la base de la seva argumentació, segons la qual considera que la manca d'unitat i de continuïtat en l'estudi de Plató no és prou motiu per justificar que el filòsof atenès no nasqués a Oxford fins a mitjans del dinou. La tesi de Barnes és al meu entendre innecessària. Qualsevol lector assenyat entén que, quan els investigadors parlen d'*introductors* del *boom* platònic, es refereixen a l'inici d'un ús dominant, i no pas al fet aïllat.

Era impossible de creure que de Plató no se'n parlés literalment mai en una universitat europea, per més conservadora i adversa al platonisme que fos. Prescindir

¹⁷⁰⁷. Richard Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, p. 238.

totalment de Plató era de fet impracticable per als teòlegs, tant si pertanyien a la High Church o la Low Church, com si simpatitzaven amb l'opció liberal dels Latitudinarians, dits Broad Church d'ençà la meitat del segle. Els primers, High i Low, perquè basaven la seva concepció de l'església en la patristica grega i llatina, en què, malgrat el domini de Tertulià i Sant Agustí i les fronteres establertes per cada bàndol, negar la presència del neoplatonisme és tan difícil com imaginar un riu sense aigua. I els segons, els Broad, perquè tenien les seves arrels en els Platònics de Cambridge, l'important moviment sincretitzador de fe i raó, acabat per Benjamin Whichcote en el segle XVII, encara que per raó del seu vessant més aviat neoplatònic i hel·lènic Coleridge els va anomenar *plotinistes*. Per tant, és cert, ja ho hem vist, que Plató fou tema de classe a Oxford en alguns moments; tanmateix, a més d'ésser un Plató cristianitzat, no tenia ni molt menys el relleu i l'impacte que tingué després de Jowett, i és aquest relleu el que aquí ens interessa.

D'altra banda, i com a contrapès a la tesi de Barnes, podem recordar l'afirmació del Dr. Folliott en el *Crotchet Castle* de Peacock, de l'any 1831: "in our Universities, ... they have shown their contempt for him (i.e. Plató), not only by never reading him (a mode of contempt in which they deal very largely), but even by never printing a complete edition of him"¹⁷⁰⁸. Havíem triat igualment la carta que F.D. Maurice havia escrit a Edward Strachey, l'any 1836, per advertir-lo contra l'aristotelisme d'Oxford, del qual n'havia tingut experiència personal pels anys vint: "It is the great evil of everything at Oxford that there is nothing but Aristotelianism"¹⁷⁰⁹. Maurice és categòric, com ho és també el testimoni d'un alumne de l'època, recollit en un pamflet anònim citat pel mateix Barnes, i intitulat: **Reflections occasioned by the Flirtations of Alma Mater and the Stagyrte**: "Aristotle has from time immemorial exclusively usurped a sway in Oxford studies, and seduced or otherwise engrossed the affections of Alma Mater..."¹⁷¹⁰. Si, a més de les classes dels professors esmentats, hi havia d'altres presentacions magistrals sobre Plató dignes de recordar, devien passar molt desapercebudes. La filosofia grega a Oxford abans dels anys quaranta era bàsicament Aristòtil, i aquest tampoc no era presentat cabalment dins del context hel·lènic al qual pertanyia.

El segon punt de discrepància de Barnes amb aquests cronistes i d'altres crítics com ara David Newsome¹⁷¹¹, és llur tesi -molt generalitzada, per cert-, de l'auge de Plató a costa de l'interès per Aristòtil. El punt de partida de la polèmica és el famós aforisme de Jowett,

¹⁷⁰⁸. Thomas L. Peacock, *Nightmare Abbey / Crotchet Castle*, p. 187.

¹⁷⁰⁹. Citat per David Newsome, *Two Classes of Men*, p. 8.

¹⁷¹⁰. Barnes/Stopper, "Greek Philosophy and the Victorians", p. 277.

¹⁷¹¹. David Newsome, *Two Classes of Men*.

"Aristotle is dead but Plato is alive"¹⁷¹², comentat per gairebé tots i minimitzat per Barnes per considerar que el tutor del Balliol el feia servir a classe amb l'ànim de provocar l'alumnat. La tesi de Barnes és que Aristòtil mai no va ser substituït totalment per Plató a Oxford. Com a molt, diu, mestre i deixeble van compartir un lloc preeminent, però el domini de l'estagirita era incommovible: "In truth, Aristotle was never eclipsed. Oxford undergraduates throughout the nineteenth century, spent more time on Aristotle than on any other author, Plato included"¹⁷¹³. En un sentit formal, Barnes té raó: Aristòtil mai no va deixar d'ocupar una posició d'honor en els objectius acadèmics d'Oxford, però, en el pla ideològic i psicològic mai no arribà a colpir tan pregonament com Plató, simplement, potser, perquè el missatge del filòsof de l'Acadèmia resultava més nou, misteriós i efectiu que el de l'estagirita.

Aquest influx de Plató és, d'entrada, un efecte natural del seu estil, molt més apassionat, sensual, personal i àdhuc *hamletic* -si se'm permet l'adjectiu- comparat amb la sobrietat d'Aristòtil. Plató desperta passions, adoradors com ara Plotí i Ficino, els quals celebraven fins i tot el seu aniversari i veneraven el seu bust com si d'un sant es tractés. No considerar aquest aspecte estimulant i devocional del platonisme i del context que el rep és, potser, desenfocar el problema. Malgrat tot, reconec que la postura de Barnes té l'encert d'advertir implícitament contra la sobreexcitació que el *Platonic thrill* encomana -tal i com suggereix en les seves observacions a Jenkyns-, i de no perdre de vista la perspectiva acadèmica en un tema de recerca acadèmica, malgrat els factors emocionals o els motius íntims, com diria Conford, que condicionen la seducció del platonisme en l'Anglaterra intel.lectual victoriana.

Jo no ignoraré la indicació de Barnes i procuraré de recollir, en la mesura que pugui, la part essencial del rerafons científic d'aquesta mena de *tour de force* entre els dos titans grecs, per la qual cosa revisaré les tesis principals al respecte abans d'arribar a la conclusió que em voldria permetre d'avançar ara: el platonisme, a banda de la seva enorme importància filosòfica en totes les èpoques, i de les seves aportacions dramàtiques, ètiques i estètiques, igualment universals, arrelà a Oxford i a la vida intel.lectual i política britànica de la segona meitat del dinou per la seva avinença accidental amb la imatge del món que alguns victorians, com Jowett des del Balliol, s'afanyaven a construir. I sempre amb referència a ella, des de l'acció o la reacció, van sorgir les diverses lectures i els diferents platonismes i anti-platonismes que hem anat observant.

¹⁷¹². Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol.i, p. 261.

¹⁷¹³. Barnes/Stopper, "Greek Philosophy and the Victorians", p. 278.